

Vilniaus universitetas
Teisės fakultetas
Baudžiamosios teisės katedra

Ernesta Mockutė
Kriminologijos specializacijos V kurso studentė

Magistrinis darbas

**NEPILNAMEČIŲ TEISMAI UŽSIENIO VALSTYBĖSE, POREIKIAI IR PERSPEKTYVOS
LIETUVOJE**

**MINORS COURTS IN FOREIGN COUNTRIES, REQUIREMENTS AND PERSPECTIVE IN
LITHUANIA**

Vadovas: dr. Gintautas Sakalauskas
Recenzentė: doc. dr. Ilona Michailovič

Vilnius
2009

Turinys

Įvadas.....	3
I. Nepilnamečių teismų poreikis ir atsiradimas.....	4
II. Pagrindinės nepilnamečių teismų funkcijos ir veiklos ypatumai.....	10
III. Užsienio šalių patirtis organizuojant nepilnamečių teismų veiklą.....	14
III.1. Vokietija.....	14
III.2. Austrija.....	18
III.3. Šveicarija.....	23
III.4. Prancūzija.....	29
III.5. Lenkija.....	33
IV. Nepilnamečių teismų poreikis Lietuvoje.....	36
IV.1. Bendravimo su nepilnamečiu ypatumai ir teisminė aplinka.....	36
IV.2. Auklėjamųjų priemonių ir bausmių skyrimas.....	41
IV.2.1. Nepilnamečio asmenybės tyrimas.....	44
IV.2.2. Nepilnamečio socialinės brandos nustatymas.....	48
V. Nepilnamečių teismų perspektyva Lietuvoje.....	53
Išvados.....	58
Zusammenfassung.....	59
Literatūra.....	60

Įvadas

Viena iš aktualiausių Lietuvos teisinės sistemos problemų – užtikrinti, kad jaunimo baudžiamosios justicijos sistema būtų efektyvi, humaniška ir suderinta su tarptautiniais standartais. Daugelio valstybių įstatymuose yra numatyti baudžiamosios atsakomybės ypatumai nepilnamečiams ir juos taiko specializuoti teismai. Už jaunimo nusikalstamumą bei jo prevenciją yra atsakinga visa visuomenė, todėl nepilnamečių teismų veikla grindžiama bendradarbiavimu su kitais socialiniais subjektais. Užsienio šalių praktika rodo, kad teisingumo vykdymas nepilnamečių bylose neapsiriboja nubaudimu, veikiau siekiama išsiaiškinti jaunuolio poziciją, iširti jo asmenybę ir įtikinti jį daugiau nebusikalsti. Jaunas žmogus yra visuomenės viltis ir jam turi būti suteikta daugiau galimybių, todėl jo baudžiamoji atsakomybė turi būti orientuota į individualią prevenciją. Akivaizdu, kad tai profesionaliau gali įgyvendinti specializuotas teismas, savo veikloje pritaikantis ne tik teisinę, bet ir kitų socialinių mokslų žinias.

Šio darbo objektas – nepilnamečių teismai ir jų veikla. Darbo tema aktuali tuo, kad Lietuvoje jau ne kartą iškelta idėja kurti nepilnamečių teismus, tačiau iki šiol jie nebuvo įsteigti.

Magistrinio darbo tikslas – pagrįsti nepilnamečių teismų reikmę ir įrodyti jų tikslingumą Lietuvoje. Darbo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti nepilnamečių teismų atsiradimo prielaidas;
2. Išanalizuoti nepilnamečių teismų reikšmę ir ypatumus;
3. Apžvelgti kai kurių užsienio šalių patirtį organizuojant specializuotus teismus;
4. Nustatyti nepilnamečių teismų poreikį Lietuvoje;
5. Numatyti tokių teismų perspektyvą Lietuvoje.

Rengiant šį darbą, naudotasi loginiu–sisteminiu, istoriniu ir tarptautiniu lyginamuoju, aprašomuoju, matematiniu metodais, norminių teisės aktų, mokslinės literatūros ir baudžiamųjų bylų analize. Rašant darbą remtasi Lietuvos kriminologijos, teisės, psichologijos, sociologijos mokslininkų darbais bei užsienio šalių literatūra, statistiniais duomenimis.

Darbą sudaro įvadas, penkios dėstymo dalys, išvados, santrauka vokiečių kalba ir literatūros sąrašas. Pirmojoje dalyje dėstomas nepilnamečių teismų poreikis ir atsiradimo istorija, antrojoje išskiriami specializuotų teismų ypatumai, trečiojoje analizuojama užsienio šalių praktika, ketvirtojoje komentuojamas nepilnamečių teismų poreikis Lietuvoje, atsižvelgiant į nepilnamečio asmenybės ypatumus, paskutinėje dalyje apžvelgiamos nepilnamečių teismų galimybės ir perspektyvos Lietuvoje. Darbo pabaigoje pateikiami pasiūlymai bei apibendrinančios išvados.

Mokslinis darbas bus naudingas kriminologijos, baudžiamosios teisės mokslininkams, studentams ir besidomintiems jaunimo baudžiamąja justicija.

I. Nepilnamečių teismų poreikis ir atsiradimas

Jau daugelį amžių ieškoma būdų, kaip sumažinti nepilnamečių nusikalstamumą. Nuo antikos laikų iki XIX amžiaus nepilnamečiai baudimo už nusikalstamas veikas srityje pagal savo teisinį statusą, dažnai buvo prilyginami suaugusiesiems ir gana griežtai baudžiami. Šalių baudžiamuosiuose įstatymuose nepilnamečiams nebuvo numatyti jokie ypatumai, nebuvo rūpinamasi ir vaiko teisių apsauga [31, p. 92]. Istorijos eigoje įsitikinta, kad griežtos kriminalinės bausmės neduoda siekiamo rezultato, atpildo už nusikalstamą veiką principo taikymas yra labai žalingas tolesniam jaunuolio gyvenimui ir asmenybės formavimuisi. Todėl būtina ieškoti naujų sprendimų. Šios paieškos išdava – baudžiamosios teisės humanizavimas, požiūrio į jaunimo baudžiamąją atsakomybę keitimas, vaikų ir jaunimo baudžiamosios teisės bei specialių teismų atsiradimas.

XIX amžiaus pabaigoje JAV buvo sukurti specializuoti teismai nepilnamečių baudžiamosioms byloms nagrinėti. Nepilnamečių teismų įstatymas buvo taikomas tik vaikams iki 16 metų, kurie nebuvo išlaikomi valstybės įstaigose, nebuvo specialių jų mokymo įstaigų, skirtų nepilnamečiams teisės pažeidėjams, mokiniai. Pirmasis nepilnamečių teismas įsteigtas 1899 metais Čikagoje [54, p. 57]. Šią idėją greitai perėmė Europos valstybės ir XX amžiaus pradžioje daugelyje jų buvo priimti specialūs įstatymai, įvedantys šią instituciją drauge su specialiomis jaunimo baudžiamąją atsakomybę traktuojančiomis nuostatomis. Europoje pirmieji nepilnamečių teismai buvo įsteigti Anglijoje ir Danijoje 1905 metais. Būtent Anglijoje, žengiant pirmuosius žingsnius vaikų teisių apsaugos srityje, buvo priimta ir pirmoji Vaikų chartija. Vėliau tokie teismai buvo įsteigti Vokietijoje, Italijoje, Austrijoje, Nyderlanduose, Portugalijoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje ir kitur. Pažymėtina, kad šiame kontekste sąvoka „nepilnamečių teismas“ reiškia ne tik atskirą teismo instituciją, bet ir savarankiškus organizacinius vienetus (skyriniai, padaliniai) bendrosios kompetencijos teismuose, taip pat specializuoti teisėjai, kompetentingi spręsti nepilnamečių baudžiamąsias, civilines ar šeimos bylas. Iš pradžių nepilnamečių teisėjai buvo patyrę suaugusiųjų teisėjai, kurie domėjosi jaunimo nusikalstamumu bei jų resocializacijos problemomis, vėliau įvyko jaunimo teisėjų specializacija, susijusi su mokymu psichologijos, pedagogikos ir kriminologijos srityje [45, p. 119]. Steigiant nepilnamečių teismus buvo siekiama pagerinti fizinę ir moralinę nusikaltusių nepilnamečių padėtį. Kai kuriose šalyse kaltininko nepilnametystė buvo pagrindas įkurti specializuotus nepilnamečių teismus, kurie kompetentingi taikyti specialias priemones vietoj kriminalinių bausmių. Šių teismų veiklos funkcijos nuolat plėtėsi. Iš pradžių nepilnamečių teismai nagrinėdavo baudžiamąsias bylas, tačiau dažnai teisėjas negalėjo efektyviai išnagrinėti visos baudžiamosios bylos, nes kildavo įvairių, susijusių su nepilnamečiu bei jo šeima, specifinių klausimų, kuriems išspręsti pritrūkdavo kompetencijos ir specializacijos. Todėl vėliau jų veiklos laukas išsiplėtė: imta spręsti dėl netinkamos tėvų valdžios, globos, įvaikinimo ir kitus

civilinės bei šeimos teisės klausimus. Keitėsi jų veiklos pobūdis, kuomet represinių priemonių taikymą pakeitė resocializacijos veikla, siekiant vaiko ir šeimos apsaugos. Ilgainiui besiformuodami nepilnamečių teismai tapo svarbūs dėl visokeriopo poveikio asocialiems vaikams. Vis dėlto jie buvo labiau globojantys nei baudžiantys ir tai rodo šių teismų ir jaunimo baudžiamosios teisės gerovės orientaciją [31, p. 93; 45, p. 122].

Daugelio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose yra numatyti tam tikri ypatumai nepilnamečiams. Vienose šalyse tie ypatumai numatyti suaugusiųjų baudžiamajame įstatyme, kitos šalys turi atskirus, nepilnamečiams skirtus baudžiamuosius įstatymus. Tai – nebūtinai specialių nepilnamečiams skirtų priemonių numatymas, bet ir suaugusiųjų baudžiamosios teisės bausmių sušvelninimas. Kalbant apie nepilnamečių teisės pažeidėjų teiseną, reikia pažymėti, kad šiuo klausimu Europoje egzistuoja dvi startinės pozicijos:

1. **Socialinės gerovės sistema.** Šiuo atveju jaunimas yra tiesiog eliminuojamas iš baudžiamosios teisės veikimo lauko. Iki tam tikro amžiaus jiems negali būti taikomos baudžiamosios teisės sankcijos. Į jų nusikalstamas veikas turi būti reaguojama į socialinę gerovę orientuotomis priverstinėmis auklėjamosiomis priemonėmis. Šios priemonės gali būti pritaikytos ir nusikalstamą veiką padariusiam nepilnamečiui ir linkusiam nusikalsti (tuomet šios priemonės dažnai pavadinamos apsaugos arba prevencinėmis priemonėmis). Socialinės gerovės sistema davė pradžią kurti nepilnamečiams delinkventams atskirą reglamentavimą ir steigti nepilnamečių teismus.

2. **Teisingumo vykdymo sistema.** Į nepilnamečių nusikalstamas veikas reaguoja valstybė, kuomet šalia auklėjimo yra ir baudimo interesų. Taip yra pabrėžiamas, akcentuojamas valstybinių teisiųjų garantijų galiojimas. Dauguma Europos valstybių yra perėjusios prie šios jaunimo baudžiamosios teisės sistemos. Daugelyje šalių teismai yra institucionaliai išskirti: t.y. teismai, kurie kompetentingi spręsti nepilnamečių baudžiamąsias bylas; ir teismai, kurie kompetentingi skirti socialines priemones [53, p. 193].

Teorijoje šių sistemų atskyrimas kur kas paprastesnis nei praktikoje. Realybėje dažniausiai šios sistemos yra persipynusios ir papildo viena kitą. Viskas priklauso nuo suvokimo ir argumentavimo. Doktrinoje tam tikra priemonė gali būti apibūdinama kaip socialinė, tačiau kritikai arba pats nubaustas nepilnamečis gali ją traktuoti kaip bausmę. Žvelgiant tarptautiniu mastu tai reikštų, kad valstybės tą pačią teisinę reakciją į nusikalstamą veiką gali skirtingai įvardinti: vienur tai bus kriminalinė baudžiamosios teisės bausmė, kitur – jaunimo baudžiamojo poveikio priemonė, dar kitur – auklėjamoji priemonė ir pan. Modifikuojant jaunimo baudžiamąją atsakomybę reglamentuojančias nuostatas, tobulinamos ir jas taikančios institucijos: steigiamos naujos arba reformuojamos jau įkurtos.

Nepilnamečių teismų steigimas nėra savitiksliis. Baudžiamoji teisena yra sudėtinga socialinio gyvenimo sritis, kurioje pilnametystės nesulaukę asmenys neturėtų dalyvauti. Kiekvienoje baudžiamojoje byloje sprendžiami žmonių likimai, tiriamos įvairios asmeninio gyvenimo aplinkybės ir tai gali sukristi ir fizinį, ir dvasinį žmogaus pasaulį. Baudžiamoji byla daro įtaką tolesniam kaltininko gyvenimui. Jaunimas nuo tokios įtakos turėtų būti kiek įmanoma labiau apsaugotas [41, p. 195]. Dažniausiai jauni asmenys atlieka daug svarbių socialinių užduočių ir nuo jų sėkmingo įveikimo priklauso jų pačių bei visuomenės dabartis ir ateitis. Reikia atsižvelgti į tai, kad paauglio asmenybė yra besivystanti, todėl šalutinių neigiamų veiksnių įtakos pavojus yra kur kas didesnis nei suaugusiajam, o prarastos galimybės kainuoja žymiai brangiau ir daro įtaką jaunuolio gyvenimui gerokai ilgiau. Neturinčiam patirties, nesubrendusiam, žinių stokojančiam jaunuoliui, klaidos padarymo tikimybė yra žymiai didesnė nei suaugusiam asmeniui. Neveltui sakoma, kad jaunam žmogui už klaidas dar gali būti atleista. Jauniems asmenims turi būti suteikta daugiau galimybių suvokti save, rasti savo vietą visuomenėje ir tapti naudingais, pilnaverčiais jos nariais. Labai svarbu, kad trijų pagrindinių bausmės elementų – parodyti nusižengimo rimtumą, įpareigoti atlyginti žalą, suteikti galimybę pradėti viską iš pradžių – ryšys jaunimui vykdomo teisingumo sistemoje būtų dar stipresnis, kadangi jaunimas jautriai reaguoja į nuteisimą ir išreikštą nepasitikėjimą jais. Valstybei yra naudinga ir būtina rūpintis socialiai labiausiai pažeidžiamais asmenimis, o prie tokių yra priskiriami ir nusikalstantys nepilnamečiai [58, p. 119]. Todėl baudžiant jaunus asmenis turi būti orientuojamasi į individualią prevenciją, dėmesį sutelkiant ne į nusikalstamą veiką, bet į ją padariusį asmenį. Jaunuoliai negali būti baudžiami sunkiau negu suaugusieji, pripažįstant, kad jiems yra būdingas jaunatviškas neapdairumas. Įstatymas, kurio pirminis tikslas yra individualioji prevencija, rodo, kad yra tikima pozityviu žmogaus paveikslu, nusikaltusio asmens vystymosi galimybėmis. Jei įstatymas taikomas siekiant bendrosios prevencijos tikslų, tai pripažįstama, kad yra tokių pavojingų žmonių ir visuomenė nuo jų turi būti saugoma. Jaunimas yra visuomenės viltis, todėl turi būti tikima jų tobulėjimo galimybėmis ir baudžiant siekti individualiosios prevencijos tikslų. Ir kaip pažymi Europos Nusikaltimų Problemų Komitetas, kad taikant baudžiamąją atsakomybę jaunimui, bendrosios prevencijos tikslas kai kuriose valstybėse apskritai nekeliamas, kadangi tai yra tik suaugusiųjų baudžiamosios teisės požymis (2 taisyklė) [6]. Visuotinai pripažįstama, kad jaunimo baudžiamoji politika yra grindžiama ne baudimo ir represinių priemonių taikymo, bet pagalbos ir paramos jaunam žmogui, jo supratimo ir auklėjimo, socialinės integracijos, asmenybės vystymosi ir perspektyvos principais. Nepilnamečio, kaip nusikalstamos veikos subjekto, ypatumai bei specifinė jaunimo baudžiamosios atsakomybės traktuotė reikalauja, kad ją taikytų specializuoti pareigūnai ir būtų steigiami nepilnamečių teismai, kurie teisingomis ir humaniškomis priemonėmis siektų nepilnamečių teisės pažeidėjų resocializacijos.

Nepilnamečių teismai yra būtinas civilizuotos jaunimo baudžiamosios justicijos subjektas užsienio valstybėse. Manoma, kad geriausiai nepilnamečių justicija funkcionuoja sukūrus specializuotus teismus, o ne bendros kompetencijos teismuose įsteigus atskirus nepilnamečių baudžiamųjų bylų skyrius. Veiklos lauko susiaurinimas suteikia galimybę tobulintis ir gilinti žinias tam tikroje veiklos srityje. Pažinimo procesas yra susijęs su išskaidymu, klasifikacija. Tam tikro objekto esmė lengviau suvokiama atskirai išanalizavus jo sudedamąsias dalis, kas reikalauja specialių žinių ir specifinių veiklos principų. Nuo sėkmingos šių atskirų dalių analizės priklauso galimybė išsiaiškinti objekto esmę ir daryti jam poveikį. Todėl nekyla abejonių, kad autonomiškai veikiantis teismas, kuriame nagrinėjamos tik nepilnamečių bylos, gali geriau vykdyti tokio pobūdžio teismui tenkančias funkcijas. Tai padėtų efektyviau ir teisingiau spręsti jaunimo nusikalstamumo kontrolės problemas, sumažinti pakartotinį nusikalstamumą ir taip prisidėti prie bendro nusikalstamumo lygio valstybėje mažinimo bei visuomenės gerovės. Specializuotų jaunimo teismų, veikiančių užsienio valstybėse, privalumai, lyginant su bendrosios kompetencijos teismais, nagrinėjančiais nepilnamečių bylas, yra tokie:

- jokių kitų bylų nenagrinėjantis teisėjas, turintis ne per didelį darbo krūvį ir specialių žinių, gali geriau vykdyti auklėtojo, globėjo, teisinės taikos atstatytojo funkcijas;
- į specializuotą teismą yra įmanoma atrinkti teisėjus, turinčius pakankamą gyvenimišką patirtį bei sugebėjimų dirbti su nepilnamečiais bei pasišventusius šiam darbui;
- atskiras jaunimo teismas turi geresnes bendradarbiavimo galimybes su pagalbinėmis institucijomis: socialinėmis, psichologinėmis, psichiatrinėmis, pedagoginėmis tarnybomis ir pan.;
- toks teismas gali geriau spręsti ne tik nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės, bet ir jų globos, rūpybos bei kitus civilinius klausimus, kurie labai dažnai būna susiję su baudžiamąja byla [41, p. 212];
- autonomiško nepilnamečių teismo koncepcija sustiprintų teisėjo, kaip nepilnamečių teisingumo vykdymo sistemos atstovo, pozicijas.

Nepilnamečių teismai sudaro prielaidą ne tik tinkamai parinkti ir taikyti baudžiamajame įstatyme numatytas baudžiamojo poveikio priemones, bet ir kompleksiškai spręsti nepilnamečio neprisitaikymo prie visuomenės problemas, atsisakius represijos, stiprinant nepilnamečio teisių apsaugą, šeimos pozicijas, siekiant jo resocializacijos, ypač taikant susitaikymo, diversijos institutus [45, p. 118].

Steigti nepilnamečių teismus skatina ir tarptautinės institucijos bei Europos Taryba, pripažįstant, kad jaunimo nusikalstamas elgesys yra svarbi socialinė problema. Tarptautiniai dokumentai daugiausia yra rekomendacinio pobūdžio, kuriais siekiama kaupti valstybių politiką

nepilnamečių justicijoje bendra linkme, išdėstyti pamatinius principus ir vertybes, apibendrinti ir pateikti geros praktikos pavyzdžius, siūlyti problemų sprendimo variantus. Šių teisės aktų įgyvendinimas priklauso nuo valstybės geros valios, noro tobulėti bei neišsiskirti iš regiono teisinės-kultūrinės erdvės ir laisvo apsisprendimo [50, p. 13]. Tačiau Europos Teisingumo Teismas savo praktikoje yra konstatavęs, kad spręsdami bylas nacionaliniai teismai turi atsižvelgti į šias rekomendacijas, ypač tada, kai jos yra privalomų teisės aktų papildomas aktas. Tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinamas siekis ginti vaikų teises ir interesus, baudžiamųjų įstatymų taikymas turi būti orientuotas į jaunuolių gerovę, pabrėžiant, kad nepilnamečiams turi būti sukuriamas specifinis reglamentavimas, įgalinantis geriau apsaugoti jų teises, teisines priemones taikytų kvalifikuoti pareigūnai ir specializuotos institucijos. Tarptautinėse normose pažymima, kad nusikaltusių jaunuolių teisių gynimas yra visos visuomenės interesas (Pekino taisyklių 1.2, 1.3 p). Visuomenė negali sėkmingai vystytis, jei nesirūpina silpniausiais savo nariais, jų ugdymu, auklėjimu, parama, kad būtų galima išvengti nusikalstamumo.

Nepilnamečių teismų reikmė yra patvirtinta kai kuriuose tarptautiniuose teisės aktuose. Vienas svarbiausių tarptautinių dokumentų, nuosekliai reglamentuojančių vaiko teises yra JT vaiko teisių konvencija [24]. Reikia atkreipti dėmesį, kad JT konvencijoje, valstybėms dalyvėms numatyta priedermė siekti padėti priimti specializuotus įstatymus, nustatyti atitinkamas procedūras, steigti specializuotus organus bei įstaigas, tiesiogiai susijusias su vaikais, kurie laikomi pažeidusiais baudžiamuosius įstatymus, kaltinami arba pripažįstami kaltais dėl jų pažeidimo (40 str. 3 d.). Konvencijos 4 straipsnyje pabrėžiama, kad valstybės narės imasi visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių šioje konvencijoje pripažintoms teisėms įgyvendinti. Taigi, ir vaiko teisę, kad jo teisiniais reikalais rūpintųsi kompetentingi pareigūnai ir specializuotos institucijos. Europos Tarybos Ministrų komiteto Rekomendacijoje Nr. R (87) 20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“ 5 straipsnyje nurodyta vengti teisti nepilnamečius suaugusiųjų teismuose, jeigu egzistuoja nepilnamečių teismai [30, p. 74]. Taip pat skatinti galimybes visiems asmenims, susijusiems su įvairiomis baudžiamojo proceso stadijomis, išklaudyti specializuotus kursus, susijusius su jaunimo nusikalstamumu (9 str.). Kitas svarbus tarptautinis teisės aktas, reglamentuojantis nepilnamečių justicijos įgyvendinimą, yra Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės) [30, p. 90]. Jos yra specialiai suformuluotos taip, kad jas būtų galima taikyti skirtingose teisinėse sistemose ir kartu siekti nustatyti minimalius elgesio su nepilnamečiais teisės pažeidėjais standartus, bet kokioje sistemoje, kuri turi reikalą su nepilnamečiais teisės pažeidėjais. Pekino taisyklių 2 straipsnio 3 dalis rekomenduoja valstybėms sukurti specialius įstatymus, taisykles ir nuostatas, kurie bus taikomi būtent nepilnamečiams teisės pažeidėjams, ir specializuotas institucijas bei organus, kurie įgyvendina nepilnamečių teiseną. Pastarojoje taisyklėje atkreipiamas dėmesys į

specialių nacionalinių teisės aktų būtinybę, kad standartinės minimalios taisyklės būtų optimaliai įgyvendinamos tiek teisiškai, tiek praktiškai [30, p. 92]. Taip pat Pekino taisyklėse pažymimas profesionalumo, mokymosi, kvalifikacijos kėlimo, tobulinimosi poreikis, dirbant su jaunimo bylomis (22 str. 1 d.). Taigi, tarptautiniai standartai rekomenduoja steigti specializuotus teismus, kurie nagrinėtų nepilnamečių bylas.

Apibendrintai galima teigti, kad nepilnamečių teismų poreikį išreiškia tokie aspektai:

- jauno žmogaus reikšmė visuomenėje ir jo gyvenimo raidos ypatumai;
- įstatymuose įtvirtinta nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ir baudžiamojo proceso specifika;
- galimybė kompleksiskai spręsti jaunimo nusikalstamumo problemą ir plėsti subjektų ratą, dalyvaujančių jaunimo baudžiamojoje justicijoje;
- teigiama kitų valstybių praktika organizuojant nepilnamečių teismus;
- tarptautinių dokumentų, kurie yra ilgalaikės patirties analizės rezultatas, nuostatos;
- nepilnamečių teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, autoriteto vertė;
- kriminologijos mokslo išvalgos, kritikuojančios tradicines nusikaltimų kontrolės priemonės ir teisėsaugos darbą bei atkreipiančios dėmesį į nusikaltimą padariusį asmenį, atsisakant jo pasmerkimo požymio.

II. Pagrindinės nepilnamečių teismų funkcijos ir veiklos ypatumai

Specializuoti nepilnamečių teismai savo esme ir paskirtimi skiriasi nuo bendrosios kompetencijos teismų. Nepilnamečių teismo misija – vykdyti teisingumą nepilnamečių bylose. Nepilnamečių teismo egzistavimo tikslas – mažinti jaunimo nusikalstamumą, siekiant jų resocializacijos. Vienos svarbiausių šių teismų funkcijų – tirti nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų priežastis bei jų asmenybę, suvokti teisiųjų nuomonę ir poziciją. Kita jų veiklos kryptis yra valstybių baudžiamosios politikos formavimas nepilnamečių teisės pažeidėjų atžvilgiu. Nepilnamečių teismai organizuodami savo veiklą vadovaujami pamatiniu principu, jog svarbiau yra ne nubausti nepilnamečių kaltininką, o bandyti jį perauklėti. Išplėtojant principą *in dubio pro reo* (abejonės aiškinamos kaltininko naudai), teigiama, kad nepilnamečių baudžiamosiose bylose turi būti vadovujamasi principu *in dubio pro educatione* (abejonės atveju prioritetą teikiamas auklėjimo, o ne nubaudo interesams) [41, p. 195].

Akcentuotinos jaunimo teisėjų auklėjimo-globos funkcijos. Jų veikla turėtų būti kompleksinė, skirta visai šeimai ir jos aplinkai. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijoje CM/Rec(2008)11 dėl jaunųjų teisės pažeidėjų, kuriems pritaikytos sankcijos ar priemonės (toliau – ETM Rekomendacija) pažymima, kad visi darbuotojai dirbantys su paaugliais, vykdo svarbią viešąją tarnybą [20]. Todėl jiems turi būti keliami specialūs reikalavimai, suteikiamos specialios žinios ir reikiamos darbo sąlygos, kad jie galėtų tinkamai jaunuoliu rūpintis, patenkinti savitus jų poreikius ir rodyti teigiamą pavyzdį (18 str.). Jaunimo teisėjas turi bandyti parodyti nepilnamečiui kelius, kaip jis galėtų ištaisyti padarytas klaidas ir stengtis įtikinti nedaryti jų ateityje. Jis turi išaiškinti jaunuoliui skiriamos bausmės ar priemonės turinį ir tikslą, akcentuojant, kad tai nėra kerštas, bet teisingumo vykdymas. Nepilnamečiui turi būti išaiškinta, kad jis nėra blogas, nevykęs ar pasmerktas žmogus, tiesiog jis netinkama linkme nukreipė savo kūrybinį potencialą, todėl jam yra reikalinga pagalba ir korekcija. Nuo to, kokie bus kaltininko ir teisėjo santykiai, priklauso nepilnamečio reakcija į savo elgesį, teisingumo vykdymą, (ne) norą bei (ne) pasiryžimą daugiau nebensikalsti. Pedagogikos mokslas teigia, kad sėkmingo auklėjimo sąlygos yra šios:

- auklėjimo tikslai gali būti pasiekti tik tuomet, kai tarp auklėtojo ir auklėjamojo yra tarpusavio pagarba. Auklėjimas nesuderinamas su abejingumu ir priešišku. Negali teigiamai paveikti žmogus, kuris, nepilnamečio manymu, yra jam abejingas ar priešiška nusiėkęs;
- svarbu, kaip jaunuolis vertina auklėtojo elgesio motyvus. Teigiamą įtaką galima padaryti, kai nepilnametis tiki, kad šis asmuo linki jam gero, domisi jo likimu, nori jam padėti;

- sėkmingas auklėjimas įmanomas, jeigu nepilnamečiai gerbia auklėtoją, juo pasitiki bei tiki jo nuoširdumu [60, p. 41].

Tačiau nevertėtų manyti, kad nepilnamečių teismai apsiriboja tik pedagoginių funkcijų vykdymu. Tai nereiškia, kad šie teismai savo veikloje atsisako represyvumo elemento. Vieningai sutariama, kad jaunimo teisėjas, parinkdamas bausmę ar tam tikrą priemonę, pirmiausia turi atsižvelgti į auklėjamąjį jaunimo baudžiamosios teisės tikslą. Tik taip įmanoma pabrėžti auklėjamąsias idėjas prioriteta. Tačiau teisėjas turi apvarstyti ir nusikalstamos veikos baudžiamumo reikšmę. Nes pati nusikalstama veika, kaltės sunkumo laipsnis gali reikalauti bausmės, bet ne auklėjamųjų priemonių. Taigi, iš to išplaukia, kad turi būti apmąstytos ir auklėjimo, ir bausmės koncepcijos organizuojant nepilnamečių teismų veiklą. Ir kaip teigia Brunneris, kad negalima kalbėti tik apie auklėjimą, nesusiejant jo su nusikalstama veika. Būtų didelė klaida auklėti jaunuolį tik dėl to, kad reikia jį auklėti, neatsižvelgiant, neanalizuojant jo elgesio ir tokios elgsenos priežasčių. O taip pat atsisakyti baudžiamajame įstatyme suformuluotos nusikalstamos veikos baudžiamumo koncepcijos. Pats jaunuolio baudimas yra auklėjimo elementas t.y. bausme asmuo taip pat yra auklėjamas. Kiekvienu atveju nepilnamečių teismas turi analizuoti ir auklėjimo, ir baudimo aspektus, atsižvelgiant į teisės moksle išreikštą norą pirmiausia jaunuoliui padėti, jį auklėti. Profesorius G. Wolf pažymi, kad šių elementų įtemptame tarpusavio santykiuje turi būti rastas harmoningas balansas. Bendros formulės kaip spręsti šią problemą nėra, kadangi neįmanoma išvardinti bendrų sprendimo priėmimo kriterijų, nes nėra vienodų žmonių ir vienodų gyvenimų [66]. Kiekvienu atveju turi būti tiriama individuali kaltininko asmenybė ir atsižvelgiant į tai formuojama teisinė reakcija.

Tinkamos baudžiamojo poveikio priemonės parinkimas – viena svarbiausių nepilnamečių teismų užduočių. Pekino taisyklių 5 straipsnio 1 dalyje pažymima, kad nepilnamečių teisenos sistema pabrėžia nepilnamečio gerovę ir užtikrina, kad bet kokia bausmė nepilnamečiui pažeidėjui visada atitiks tiek pažeidėjo, tiek pažeidimo aplinkybes. Šioje taisyklėje nurodomi du patys svarbiausi nepilnamečių teisenos uždaviniai. Pirmasis – baudžiamosios atsakomybės taikymas turi prisidėti prie nepilnamečių gerovės. ETM Rekomendacijoje pabrėžiama, kad paskirtos bausmės arba priemonės turi skatinti jaunuolio asmenybės vystymąsi ir jo socialinių įgūdžių lavinimąsi (31.1 str.). Antroji užduotis – kiekvienoje procedūros stadijoje tinkamai įgyvendinti proporcingumo ir individualizacijos principus. Iš esmės ši taisyklė nurodo skirti ne mažesnę, ne didesnę, bet teisingą bausmę. Baudžiamojo poveikio priemonės parinkimas turi būti pagrįstas jaunuolio interesais, atsižvelgiant į pažeidimo sunkumą bei nepilnamečio asmenybę. Prieš taikant bet kokią jaunuolio teisės suvaržančią priemonę, nepilnamečių teismas turi kruopščiai išsiaiškinti, ar tokios priemonės taikymas, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, yra reikiamas ir tinkamas žingsnis. Visada turi būti svarstoma tokios priemonės netaikymo ar švelnesnės priemonės parinkimo galimybė. Sprendžiant

bet kokios prievartos taikymo nepilnamečiui klausimą, būtina žinoti, jog paaugliui bet kokia prievarta daro daug didesnę poveikį nei suaugusiam asmeniui, todėl itin atidžiai turi būti tiriamos bylos aplinkybės, jei reikia, pasitelkiant psichologų, psichiatrų, socialinių darbuotojų pagalbą [41, p. 198].

Nepilnamečių teismų funkcijos neturėtų apsiriboti tik ikiteisminio ir teismo proceso stadijomis. Tai leistų teigti, kad pagrindinis teismo tikslas nubausti jauną žmogų, nesirūpinant tolesniu jo likimu ir negalvojant apie ateitį. ETM Rekomendacijoje pažymima, kad nepilnamečių teismai turi turėti galimybę pakoreguoti (pakeisti, sutrumpinti, atleisti) paskirtą bausmę ar priemonę, atsižvelgiant į padarytą/daromą jaunuolio pažangą (27 str.). Tokiu būdu įtvirtinamas grįžtamojo ryšio efektas – teismas domisi kaip nepilnamečių veikia paskirta bausmė, kaip ir gydytojas, paskyręs vaistus, stebi, ar pacientui jie padeda išgyti.

Įgyvendindami teisingumo vykdymo funkciją, nepilnamečių teismai yra savarankiški, bet ne individualistai. Atsižvelgiant į šių teismų socialinę paskirtį, jiems būdingas aktyvus bendradarbiavimas su teisės pažeidėju, jo tėvais bei kitais proceso subjektais, su įvairių sričių institucijomis, specialistais, pagalbinėmis tarnybomis. ETM Rekomendacijoje įtvirtinta, kad nepilnamečių baudžiamosios justicijos dalyviai turi kurti ir palaikyti ryšius su kitais jaunimo socialiniais subjektais, kad būtų garantuoti visuomenės dalyvavimo ir tęstinio rūpinimosi principai (15 str.). Tokiu būdu organizuojama nepilnamečių teismų veikla rodo jų socialinį intensyvumą.

Nepilnamečių teismai, nagrinėdami bylas, didžiausią dėmesį sutelkia ne į nusikalstamą veiką, bet į ją padariusį asmenį. Pekino taisyklės rekomenduoja, kad teisminis nagrinėjimas turi būti atliekamas supratingai, atsižvelgiant į geriausius nepilnamečio interesus bei leidžiant jam dalyvauti, naudotis turimomis teisėmis ir laisvai reikštis (14 str. 2d). Siekdami jaunuolio gerovės ir apsaugos nuo neigiamo baudžiamojo proceso poveikio bei užtikrindami vadinamąją „tinkamo teisės proceso“ tvarką, savo veikloje jie vadovaujasi tokiais principais:

- teismo intervencija, kaip *ultima ratio*, galima tik pasibaigus socialinei, globos, gydymo, pedagoginei ar kitai administracinei veiklai (subsidiarumo principas);
- teisėsaugos pareigūnai turėtų atitikti specialius, dirbant su nepilnamečiu būtinus, reikalavimus. Jie turėtų bendradarbiauti su kitų sričių specialistais bei institucijomis;
- procesas turi būti ypač lankstus, mažiau formalizuotas, vykti laisvesne forma, kad nebūtų užgožtas auklėjamasis proceso pobūdis. Taip turi būti ribojamas proceso viešumas;
- teismo nagrinėjimo supaprastinimas ir nuosprendžio apskundimo galimybių susiaurinimas, siekiant, kad procesas būtų kuo trumpesnis;
- proceso individualizavimas – itin kruopštus kaltininko asmenybės tyrimas;

- kaltinamasis jaunuolis neturi būti paverstas proceso objektu, bet jam turi būti suteikta pagalba ir galimybė aktyviai gintis;
- pirmenybė teikiama auklėjamosioms priemonėms, taikomoms nepilnamečio gyvenamojoje aplinkoje, siekiant stiprinti šeimos pozicijas bei kompensuoti auklėjimo trūkumus;
- galimybė svarstyti ir taikyti alternatyvius baudžiamųjų bylų užbaigimo, nutraukimo būdus, prioritetą teikiant mediacijos, diversijos, probacijos institutams [41, p. 195; 45, p. 120].

Nepilnamečių teismai vykdo teisingumą jaunimo baudžiamosiose bylose, siekdami kaltininko gerovės bei integracijos į visuomeninį gyvenimą, kuriame jis jaustųsi ir dalyvautų kaip pilnavertis narys. Specializuoti teismai vykdo specifines funkcijas, savo veikloje vadovaujasi atitinkamais principais ir tai lemia jų reikšmę bei prasmę jaunimo baudžiamosios justicijos sistemoje.

III. Užsienio šalių patirtis organizuojant nepilnamečių teismų veiklą

Daugelyje Europos šalių egzistuoja nepilnamečių teismai. Pripažinus jaunimo nusikalstamumo visuomeninę reikšmę, nuolat keičiama ir teisingumo vykdymo sistema, ieškant efektyvesnių variantų. Kiekviena valstybė yra savita ir turi nueiti savo paieškos ir pažinimo kelią. Tačiau protinga mokytis ne tik iš savo, bet ir iš kito teigiamos patirties ar klaidų. Tokiu būdu tobulėjimo procesas gali vykti žymiai sparčiau, todėl pravartu apžvelgti ir palyginti užsienio šalių praktiką organizuojant nepilnamečių teismų veiklą. Šios valstybės pasirinktos neatsitiktinai: Vokietijoje, Prancūzijoje, Lenkijoje nepilnamečių teismai turi galias ir senas tradicijas. Austrija laikoma kaip viena iš pavyzdinių šalių, turinti efektyviai veikiančią baudžiamosios justicijos sistemą. Šveicarijos patirtis vertinga tuo, kad daugelyje kantonų veikia jaunimo teismai ir dažniausiai jų veikla reglamentuojama atskirais įstatymais.

III.1. Vokietija

Vokietijos baudžiamosios teisės sistema yra pasidalinusi į dvi sritis: suaugusiųjų (bendroji) baudžiamoji teisė ir jaunimo baudžiamoji teisė. Jaunimo baudžiamajai teisei susiformuoti ir atsiskirti nuo suaugusiųjų baudžiamosios teisės lemiamą reikšmę turėjo XIX – XX amžių sandūroje atsiradusios ir išplitusios naujos dvasinės ir socialinės minties srovės, dariusios įtaką požiūriui į jaunimą, jo reikšmę, vietą visuomenėje, taip pat ir į baudžiamosios teisės uždavinius ir tikslus [58, p. 30]. Imtos reikšti idėjos, kad baudžiama turi būti ne už padarytą veiką, o prioritetą suteikiant individualiajai (specialiajai) prevencijai, kai yra baudžiama atsižvelgiant į nusikaltimą padariusį asmenį, siekiant, kad jis daugiau nebenusikalstų. Pripažinus, kad jaunimas nusipelno ypatingo dėmesio ir reikšmės, suvokus, kad jaunimo pasaulis kardinaliai skiriasi nuo suaugusiųjų pasaulio, imtasi reformų baudžiamosios teisės srityje. Susikūrė „Jaunimo teismo judėjimas“, kuris 1909 metais Berlyne paskelbė savo programą. Frankfurto, Kelno ir Berlyno teismuose buvo įsteigti specializuoti jaunimo teismai. Tokiam reiškiniai buvo pritarta vyriausybinio lygiu ir jaunimo teismų ėmė daugėti visoje Vokietijoje [58, p. 31].

Pagrindinis jaunimo nepilnamečių justicijos klausimus reglamentuojantis teisės aktas yra Vokietijos jaunimo teismo įstatymas (toliau – JTĮ), kuris buvo priimtas dar 1923 metais. Vėliau jis buvo kelis kartus redaguojamas ir dabar su tam tikrais pakeitimais galioja 1974 metų redakcija. JTĮ nuostatų įgyvendinimui visos žemių teisingumo ministerijos yra priėmusios bendrą instrukciją. JTĮ susistemintos su jaunimo justicija susijusios baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso teisės ir bausmių vykdymo teisės normos [41, p. 213].

Jaunimo baudžiamąsias bylas Vokietijoje (visus atvejus, jei kaltinamasis nėra sulaukęs 18 metų amžiaus ir dalį bylų, kai kaltininkas nėra sulaukęs 21 metų) sprendžia jaunimo teismai. Jaunimo teismai yra specialus jaunimo baudžiamosios teisės teisėjas (*der Strafrichter als*

Jugendrichter), jaunimo tarėjų teismai (*Jugendschöffengericht*) ir gali būti sudaromas kolegialus teismas (*Jugendkammer*). Šalies vyriausybė gali paskirti vieną jaunimo teisėją kompetentingą spresti baudžiamąsias bylas keliuose apygardų teismuose ir įsteigti bendrą jaunimo tarėjų teismą kelioms apygardoms. Tokias bylas tiria ir kaltinimus jose palaiko kompetentingas jaunimo prokuroras.

Vokietijoje neginčijama, kad yra būtina jaunimo kriminalinės justicijos pareigūnų speciali kvalifikacija. Ir šis reikalavimas turi būti įtvirtintas įstatyme. Pažymėtina, kad asmenys, kurie dirba su jaunais teisės pažeidėjais, turi turėti ne tik teisinių, bet ir specialių pedagoginių žinių. Kitas svarbus aspektas – kad jaunimo kriminalinėje justicijoje dalyvauja daugelis institucijų: teismai, prokuratūros, jaunimo teismo pagalbos tarnyba, policija. Siekiant tinkamo, operatyvaus jaunimo baudžiamojo proceso yra būtinas intensyvus šių institucijų tarpusavio bendradarbiavimas. Tokiu būdu susiduria įvairių specialybių grupės su skirtingais požiūriais, skirtingais interesais, galiausiai asmenys iš skirtingų socialinių sluoksnių. Tam, kad suderinti šias skirtybes bei užtikrinti patikimą ir efektyvų tarpusavio bendradarbiavimą, turi būti organizuojami bendri švietimo ir kvalifikacijos kėlimo renginiai [44, p. 44].

JTĮ 37 straipsnyje numatyta, kad asmuo, kandidatuojantis į jaunimo teisėjo ar jaunimo prokuroro pareigybę, turi turėti gabumų auklėjamojo pobūdžio darbui ir patirtį jaunuolio auklėjimo srityje. Nėra aišku, pagal kokius kriterijus ir mastelius turėtų būti vertinami asmens „gabumai auklėti“. Ir kaip teigia Vokietijos kriminalinės policijos tarnautojai, kad dabartinė JTĮ 37 straipsnio formuluotė, neįgyvendina įstatymų leidėjo intencijos – kad ypatingai šioje srityje dirbtų tik kvalifikuoti asmenys. Siūloma numatyti įstatyme, kad asmuo siekiantis jaunimo teisėjo ar jaunimo prokuroro pareigybės turėtų turėti jaunimo baudžiamosios teisės ir kriminologijos žinių pagrindus arba dar kažkokią atitinkamą kvalifikaciją. Taip pat numatyti, kad kvalifikacijos kėlimo procesas yra privalomas ir turi vykti reguliariai. Pabrėžiama, kad ir policijos pareigūnai turi turėti kriminologinių, teisinių, pedagoginių žinių, kadangi policija ne tik bendradarbiauja, bet dažnai veikia ir kaip savarankiškas subjektas bei gali taikyti diversijos, kaltininko ir nukentėjusiojo sutaikymo institutus ir kt. Minimaliuose policijos darbo su jaunimu standartuose numatyta, kad:

- policijos pareigūnas, dirbantis jaunimo reikalų srityje, turi atitikti jam keliamus reikalavimus;
- kvalifikacijos kėlimas yra būtina sąlyga siekiant suvokti veiklos lauką;
- kvalifikacijos kėlimo renginiai turi atitikti kokybinius ir kiekybinius standartus;
- tobulinimosi procesas turi būti vykdomas decentralizuotai, kad būtų galima atsižvelgti į regioninius ypatumus;
- atskiruose policijos daliniuose turi būti paskirtas įgaliotinis, koordinuoti jaunimo reikalų tvarkymą [44, p. 45].

Vokietijoje jaunimo baudžiamąsias bylas nagrinėja vienas jaunimo teisėjas arba trijų teisėjų kolegija, iš kurių du gali būti tarėjai (neprofesionalai). Jaunimo teisėjas, kaip pirmosios instancijos teismas, yra kompetentingas spręsti bylas dėl tokių nusikalstamų veikų už kurias turėtų būti skiriamos auklėjamosios priemonės, disciplinos priemonės, šalutinės bausmės (*Nebenstrafe*), šalutiniai teisiniai padariniai (*Nebenfolgen*) arba vairuotojo pažymėjimo atėmimas. Išimtiniais atvejais jis gali skirti laisvės atėmimo bausmę iki 1 metų. Tačiau jaunimo teisėjas nėra kompetentingas skirti baudžiamojo poveikio priemonę – atidavimą į psichiatrinę įstaigą (JTĮ 39 str. 2 d.). Bylų sujungimo atveju, kai vienoje byloje turi būti taikoma jaunimo baudžiamoji teisė, o kitoje – suaugusiųjų (bendroji), jaunimo teisėjas negali spręsti tokios bylos, jei jis nėra kompetentingas spręsti suaugusiojo asmens bylos. Jaunimo teisėjas kompetentingas auklėti jaunuolį šeimos aplinkoje, taikant teises priemones (JTĮ 34 str. 1d.). Šios auklėjimo užduotys gali pasireikšti tokiomis formomis: pagalba jaunuolio tėvams, globėjams taikant atitinkamas priemones numatytas Vokietijos civiliniame kodekse; prevencinės priemonės, užkertančios kelią jaunuolio gerovės grėsmei.

Šiuo metu kai kuriose Europos šalyse piliečių dalyvavimas vykdant teisingumą įteisintas valstybių Konstitucijose, laikoma, kad tai piliečio garbės reikalas. Tarėjų institucija – tai nepriekaištingos reputacijos ekspertai, turintys aukštąjį neteisinį išsilavinimą, geri savo profesijos žinovai. Europoje tarėjai orientuojami į specializuotus teismus [32]. JTĮ 33a straipsnyje numatyta, kad jaunimo tarėjų teismas susideda iš vieno pirmininkaujančio jaunimo teisėjo ir dviejų jaunimo tarėjų. Jaunimo tarėjai yra renkami penkerių metų kadencijai iš pirmosios instancijos teisme sudarytos komisijos (Vokietijos teismų sudarymo įstatymo 40 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad komisiją sudaro vienas teisėjas, vienas vyriausybės tarnautojas ir septyni pasitikėjimo verti asmenys (patikėtiniai), renkami iš gyventojų). Turi būti išrinktas vienodas skaičius tiek moterų, tiek vyrų. Tarėjų kandidatūras siūlo jaunimo pagalbos komitetas (*Jugendhilfeausschuss*). Kandidatas turi būti kompetentingas auklėjimo srityje ir turi turėti jaunimo auklėjimo patirties. Už asmens įtraukimą į kandidatų sąrašą, jaunimo pagalbos komiteto nariai turi nubalsuoti dviejų trečdalių balsų dauguma. Siūlomas vienodas kandidatų skaičius tiek moterų, tiek vyrų lyties ir dvigubai daugiau nei turi būti išrinkta. Tarėjų rinkimams vadovauja jaunimo teisėjas (JTĮ 35 str.). Nagrinėjant bylą teisme du jaunimo tarėjai turi būti skirtingų lyčių: vienas vyras ir viena moteris. Jaunimo tarėjai dalyvauja ir priima sprendimus tik teisminiame bylos nagrinėjime. „Vokietijos teismų praktika yra išaiškinusi, kad tarėjai prieš teisminį nagrinėjimą net negali būti skaitę baudžiamosios bylos, nes priešingu atveju jie galėtų susidaryti išankstinę nuomonę“ [29]. Jaunimo tarėjų teismui yra teisingos tokios bylos, kurios nepatenka į jokio kito jaunimo teismo kompetenciją. Jaunimo tarėjų teismas iki teismo proceso pradžios gali perduoti bylą dėl jos

ypatingos apimties nagrinėti kolegialiam teismui, jei pastarasis pareiškia sutikimą perimti tokią bylą.

Kolegialiam teisme bylas nagrinėja vienas teisėjas, kaip pirmininkaujantis, ir du jaunimo tarėjai (*kleine Jugendkammer*) arba išplėstinė kolegija, kuri susideda iš trijų teisėjų ir dviejų jaunimo tarėjų (*grosse Jugendkammer*). Prieš prasidedant teisminiam procesui, išplėstinė kolegija gali nuspręsti, kad atsižvelgiant į bylos apimtį ir sudėtingumą, tikslinga bylą nagrinėti trijų teisėjų kolegijoje. Taip pat išplėstinė kolegija nagrinėja bylas, kurios pagal Vokietijos teismų įstatymą (74e str.) yra neteisingos prisiekusiųjų teismui (JTĮ 33b str. 1 d.). Tačiau jei byla kasacinio teismo yra gražinama nagrinėti iš naujo, tai ją turi nagrinėti ta pati teismo sudėtis. JTĮ 41 straipsnyje numatyta, kad kolegialus teismas, kaip pirmoji instancija, nagrinėja tokias baudžiamąsias bylas:

1. Bylos, kurios pagal teismų įstatymo 74e straipsnį teisingos prisiekusiųjų teismui;
2. Bylos, kurias perima dėl ypatingos apimties iš jaunimo tarėjų teismo pagal pastarojo teikimą;
3. Jaunimo ir suaugusiųjų bylų sujungimo atveju, kai suaugusių asmenų byla būtų kompetentinga spręsti išplėstinė kolegija;
4. Kai prokuroras dėl ypatingos nukentėjusiojo apsaugos ir jo parodymų svarbumo pateikia kaltinamąjį aktą kolegialiam teismui;
5. Jei padarytos JTĮ 7 straipsnio 2 dalyje numatytos smurtinės nusikalstamos veikos (nusikaltimai žmogaus gyvybei, kūno neliečiamumui, seksualinio apsisprendimo laisvei, plėšimas nužudant, smurtinė vagystė, plėšimas šantažuojant), kuomet auka buvo sunkiai psichiškai ar fiziškai sužalota ar kilo tokia grėsmė ir jei jaunuoliui gresia ne mažesnė kaip 5 metų laisvės atėmimo bausmė ar atidavimas į psichiatrinę įstaigą.

Kolegialus teismas apeliacine tvarka nagrinėja jaunimo teisėjų ir jaunimo tarėjų teismų nuosprendžių teisėtumą ir pagrįstumą. Nagrinėjant skundus apeliacine tvarka yra sudaroma išplėstinė teisėjų kolegija.

Vietinio baudžiamųjų bylų teisingumo nustatymo procesas reglamentuotas bendruose arba specialiuose proceso įstatymuose. Tačiau šalia bendrųjų bylos vietinio teisingumo taisyklių, teisėjo kompetencija spręsti jaunimo baudžiamąsias bylas JTĮ 42 straipsnio 1 dalyje papildoma tokiais kriterijais:

1. Teisėjas, kuris prisiima pareigą auklėti kaltinamąjį jaunuolį šeimoje ar globoje, skiriant tam tikras priemones įtvirtintas Vokietijos civiliniame kodekse;
2. Teisėjas, kuris turi kompetenciją tam tikroje apygardoje, kurioje buvo kaltinamasis asmuo skundo padavimo momentu;
3. Tuo atveju, kai kaltinamasis nėra atlikęs jaunimo bausmę (laisvės atėmimo bausmę), tai kompetentingas teisėjas, kuris atsakingas už nuosprendžio įvykdymą (*Vollstreckungsleiter*).

Atsižvelgiant į šias sąlygas, prokuroras pagal galimybes turi perduoti kaltinamąjį aktą teisėjui, kuris kompetentingas auklėti jaunuolį taikant Vokietijos civiliniame kodekse numatytas poveikio priemones, o kol kaltinamasis pilnai neatliko bausmės, tai teisėjui, kuris vadovauja teismo nuosprendžio įvykdymui. Jei teismasis pakeičia savo buvimo vietą, tai teisėjas su prokuroro sutikimu gali perduoti bylą pagal teismo buvimo vietą atitinkamam vietos teisėjui. Jei teisėjas, kuriam turi būti perduota byla, nesutinka jos perimti, tai ginčą sprendžia aukštesnės instancijos teismas.

Kaip pagalbinė jaunimo teismo institucija veikia jaunimo teismo pagalbos tarnyba (*Jugendgerichtshilfe*). Prasidėjus teismo procesui ji turi būti įtraukta kaip galima greičiau. Jos atstovai yra atsakingi už informacijos apie jaunuolio auklėjimo, socialines ir apsaugos aplinkybes pateikimą teismo proceso dalyviams. Jie padeda tam tikros įstaigos atstovams tirti kaltinamo jaunuolio asmenybę, vystymąsi ir jo aplinką ir patarti teismui dėl taikytinų priemonių. Lygtinio atleidimo nuo bausmės atveju, kol bus paskirtas padėjėjas, jo pareigas gali atlikti tarnybos atstovas ir padėti jaunuoliui vykdyti teismo paskirtus nurodymus ir įpareigojimus. Kai yra paskirtas padėjėjas, tai jaunimo tarnybos atstovas dirba kartu su juo visą lygtinio paleidimo laikotarpį. Jei jaunuolis atlieka realią laisvės atėmimo bausmę, tai tarnyba rūpinasi ryšių su juo palaikymu ir jo integracija į visuomenę. Taip pat gali atlikti rūpybos padėjėjo funkcijas, jei teismas nepaskiria kito asmens (JTĮ 38 str.).

Apibendrinant paminėtina, kad Vokietijoje galioja atskiras jaunimo teismo įstatymas ir jaunuoliai teisiami jaunimo teismuose. Akcentuoti jauno bausmės socialiniai, pedagoginiai uždaviniai, todėl didelis dėmesys skiriamas kriminalinės justicijos pareigūnų kvalifikacijai.

III.2. Austrija

Austrija yra viena iš labiausiai išsivysčiusių Europos valstybių, turinti senas jaunimo bausmės ir jaunimo teismų tradicijas. Jauno bausmės teisė ne kartą buvo reformuojama ir tobulinama. 1988 metais buvo ženkliai sušvelnintos kriminalinės bausmės, išplėtos jaunimo teisės normų taikymo amžiaus ribos, taip pat atleidimo nuo bausmės atsakomybės pagrindai bei įvesta daugelis kitų naujovių [58, p. 57]. Per metus Austrijoje jaunuoliai padaro apie 85.000 nusikaltimų. Beveik 90 proc. jaunuolių bylos yra nutraukiamos arba pritaikomos alternatyvos (pvz. byla gali būti nutraukiama dėl to, kad ji nėra pasiekusi tokio pavojingumo lygio, jog atsižvelgiant į tai, kad tą veiktą padarė nepilnametis, būtų būtina už tai traukti bausmę). Kiek daugiau nei 10 proc. yra priimamas teismo nuosprendis [41, p. 173]. Todėl Austrijos jaunimo bausmės teisės politika yra tapusi pavyzdžiu daugeliui Europos valstybių. Ir kaip pažymi Austrijos advokatūra, šiuolaikinis jaunimo bausmės justicijos standartas –

griežtas jaunimo teisėjų ir prokurorų kompetencijos atskyrimas nuo pareigūnų, kompetentingų tirti ir nagrinėti suaugusiųjų baudžiamąsias bylas. Sumaišius šias kompetencijas iškiltų pavojus jaunimo teismų savarankiškumui ir idealizmui, kurie sprendžiant nepilnamečių baudžiamąsias bylas yra būtini [35]. Pažymima ne tik pareigūnų specializacijos, bet ir atskirų jaunimo teismų reikšmė. Žymus vokiečių baudžiamosios teisės mokslininkas Jescheck, kreipdamasis į Austrijos Teisingumo ministeriją, yra pabrėžęs jaunimo teismo, kaip institucijos, nepriklausomumo reikšmę: praradus jaunimo teismų savarankiškumą, bus pakenkta užsitarnautai jaunimo baudžiamosios teisės vertei ir išskirtinumui [36, p. 14].

1988 metais priimtas naujas Austrijos jaunimo teismo įstatymas (toliau – AJTĮ) [41, p. 212]. Ankstesnis AJTĮ buvo priimtas 1961 metais. Naujajame AJTĮ įtvirtintos materialinės jaunimo baudžiamosios teisės normos, baudžiamojo proceso, bausmių vykdymo normos. Šalia AJTĮ, kaip pagrindinio jaunimo baudžiamąją atsakomybę reglamentuojančio įstatymo, jaunimui galioja ir bendrasis (suaugusiųjų) baudžiamasis įstatymas. Pastarasis taikomas tuomet, kai AJTĮ nenumatyta kitaip (specialaus įstatymo pirmenybė prieš bendrąjį). AJTĮ pagrindinis vaidmuo skiriamas individualiajai prevencijai, todėl 5 straipsnio 1 dalyje nedviprasmiškai išreikšta, kad jaunimo teisės taikymo tikslas yra pirmiausia sulaikyti teisės pažeidėją nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo. Bendrosios prevencijos tikslai akcentuojami tik ypatingais atvejais, kai teisėjas mato, kad nuosprendis turės didelę reikšmę ir poveikį ne tik teisiaramam jaunuoliui, bet ir visai visuomenei. Panašiai Austrijos įstatymų leidėjas traktuoja ir baudžiamojo poveikio priemonių auklėjamąjį aspektą. Jo nuomone, bausmę auklėjimo tikslais reikėtų taikyti tik tada, kai aiškiai matyti, jog nepilnamečio asmenybei būtina intensyvi korekcija, kai gali kilti grėsmė nepilnamečio asmenybei. Taip pat yra draudžiama sugriežtinti nepilnamečiui bausmę vadovaujantis vien tik auklėjamaisiais tikslais [58, p. 58].

Austrijoje nepilnamečių reikalais rūpinasi dviejų kategorijų teismai:

- rūpybos (globos) teismai, taikantys įvairias auklėjamąsias priemones bei nagrinėjantys įvairius konfliktus, susijusius su nepilnamečių auklėjimu;
- teismai, nagrinėjantys nepilnamečių baudžiamąsias bylas [41, p. 213].

1928 metais buvo priimtas nutarimas įsteigti Austrijos sostinėje Vienoje atskirą jaunimo teismą. Tačiau pati idėja gimė žymiai anksčiau, kai dar 1919 metais tautos susirinkime buvo priimtas teisės aktas dėl atitinkamos teismų specializacijos. Buvo kalbama ne tik apie apygardų ir žemės teismų kompetenciją nagrinėti jaunimo baudžiamąsias bylas, bet ir apie jaunimo teisėjų kompetenciją spręsti nepilnamečių globos ir rūpybos klausimus, ypatingai tais atvejais, kai nepilnamečio auklėjimui yra grėsmingos sąlygos. Jaunimo teisėjas turi kompetenciją spręsti ne tik baudžiamosios, bet ir civilinės teisės klausimus. Taip yra suvokiama ir išreiškiama Austrijos jaunimo teisėjo pareigybė [36, p. 13]. Austrai didžiuojasi, kad per pastaruosius metus ir netgi

dešimtmečius, Vienos jaunimo teisme lankėsi daugelis užsienio delegacijų ir tokio specializuoto teismo idėją „parveža“ į savo šalis; Kai kuriose šalyse gana viešai diskutuojama apie jaunimo teismų steigimą pagal Vienos jaunimo teismo modelį. Šis teismas nėra didelės organizacinės struktūros palyginti su kitais Austrijos teismais. Tačiau tai visiškai netrukdo spręsti specialios srities problemas, tokias kaip bendravimas, elgsena su pavojingais, sutrikusio vystymosi ir nusikaltusiais ar aukomis tapusiais jaunais žmonėmis [36, p. 14]. Vienos jaunimo teismas nagrinėja pirmosios ir antrosios teismo instancijų jaunimo baudžiamąsias bylas bei bylas dėl nepilnamečių globos ir rūpybos (nuo gimimo iki 19 metų). Grace, Lince jaunimo teismai veikia apygardos teismų lygmeniu. Kituose regionuose įkurti nepilnamečių teismų skyriai, veikiantys prie bendros kompetencijos teismų. Juose apygardos teismų lygmeniu taip pat gali būti nagrinėjamos nepilnamečių globos ir rūpybos bylos [58, p. 68].

Jaunimo teismų jurisdikcija reglamentuota AJTĮ. Jaunimo teismai sprendžia baudžiamąsias bylas asmenų, kurie yra sulaukę 14 metų amžiaus, bet dar neturi 18 metų. Anksčiau galiojusiam AJTĮ amžiaus riba buvo numatyta iki 19 metų. Tačiau 2001 metais pakeitus vaiko teisių įstatymą, pilnametystės amžiaus riba buvo sumažinta iki 18 metų. Įstatymu sumažinus pilnametystės amžiaus ribą, valdančiosios partijos išvelgė būtinybę iš naujo apibrėžti jaunuolio sąvoką ir baudžiamajame įstatyme. Buvo padarytas AJTĮ pakeitimas ir numatyta, kad jaunimo baudžiamoji teisė gali būti taikoma asmenims, kurie yra 14-17 metų amžiaus. Nors jaunimo baudžiamosios atsakomybės reglamentavimas negali būti imperatyviai priklausomas nuo civilinės teisės (pvz. kokia amžiaus riba numatyta visiškam civiliniam veiksnui įgyti), tačiau siekiant plėsti subjektų ratą, kuriems gali būti taikomos jaunimo baudžiamosios atsakomybės nuostatos, 2002 metais buvo padaryti AJTĮ pakeitimai ir numatyti tam tikri ypatumai 18-21 metų asmenims. Po šio pakeitimo jaunimo teismai kompetentingi nagrinėti bylas, kurių subjektas nusikalstamos veikos padarymo momentu nebuvo sulaukęs 21 metų. Šios amžiaus grupės jaunimui (18-21 metų) gali būti taikomi daugelis AJTĮ straipsnių. Ši reforma jaunimo teismams reiškė milžinišką darbo krūvio padidėjimą, kadangi nusikalstamumo lygis šioje amžiaus grupėje yra aukštas. Tuo tikslu Vienos jaunimo teisėjai ragino neatidėliotinai padidinti jaunimo teisėjų vietų skaičių [36, p. 14]. Jaunimo teismai taip pat yra kompetentingi spręsti suaugusiųjų baudžiamąsias bylas dėl baudžiamajame įstatyme 198 ir 199 straipsniuose numatytų nusikalstamų veikų (išlaikymo prievolės pažeidimas; auklėjimo ar priežiūros pareigos apleidimas), kai nukentėjusysis nepilnametis buvo sužeistas ar kilo tokia grėsmė (AJTĮ 25 str.). Jei nusikalstamą veiką įvykdė keli subjektai, iš kurių vieniems turi būti taikomos jaunimo baudžiamosios teisės nuostatos, kitiems turi būti taikomas bendrasis baudžiamasis įstatymas, tai bylos sujungiamos ir nagrinėjamos kartu. Tokiu atveju ikiteisminį tyrimą vykdo jaunimo bylas tirti kompetentinga prokuratūra, o nagrinėja jaunimo teismas. Tačiau suaugusių asmenų bylos gali būti išskiriamos ir nagrinėjamos atskirai, kai:

- nusikalstamų veikų subjektai yra kaltinami ir dėl kitų nusikalstamų veikų, kuriose kartu nebendrininkavo;
- suaugusiojo asmens byla yra teisinga aukštesnės instancijos teismui (AJTĮ 34 str.).

Kaip pirma instancija Austrijoje jaunimo baudžiamąsias bylas nagrinėja apygardų arba žemių teismai. Apygardų teismuose bylas sprendžia vienas teisėjas. Žemės teismas gali būti vienas teisėjas, prisiekusiųjų teismas arba jaunimo tarėjų teismas. Kaip apeliacinė instancija apygardų teismų priimtiems nuosprendžiams ir nutartims veikia žemės teismo senatas, kuris susideda iš trijų teisėjų. Teismų vietinio ir dalykinio teisingumo atribojimas reglamentuotas baudžiamojo proceso įstatyme. Vietinis jaunimo baudžiamųjų bylų teisingumas nustatomas pagal kaltinamojo esamą ar buvusią gyvenamąją vietą baudžiamojo proceso pradžios metu. Dalykinis teisingumas nustatomas remiantis baudžiamojo proceso rūšimis, nusikalstamomis veikomis, bausmių rūšimis, dydžiais ir pan. Sprendžiant jaunimo teismo kompetencijos klausimą pagal galimų skirti bausmių dydžius, galioja AJTĮ 5 straipsnyje numatytos jaunimo bausmių maksimalios ribos.

Prisiekusiųjų teismą sudaro trys prisiekusiųjų teismo tribunolo teisėjai ir aštuoni prisiekusieji. Jaunimo tarėjų teismas susideda iš dviejų teisėjų ir dviejų tarėjų. Keturi prisiekusieji ir vienas tarėjas turi turėti auklėtojo profesiją arba dirbti ar turėti auklėjamojo pobūdžio patirties viešose ar privačiose jaunimo rūpybos ar priežiūros įstaigose (AJTĮ 28 str.). Nagrinėjant jaunimo baudžiamąsias bylas prisiekusiųjų teisme turi būti mažiausiai du prisiekusieji, o tarėjų teisme mažiausiai vienas tarėjas tos pačios lyties kaip ir kaltinamasis. Teisminio nagrinėjimo metu prisiekusiajam ir tarėjui galioja visi teisiniai nurodymai kaip ir teisėjui, jei kitaip nenurodyta specialiuose teisės aktuose.

Teismui numatyta pareiga ištirti kaltinamojo šeimos santykius, jo išsivystymą, gyvenimo ir kitas aplinkybes, kuriomis remiantis įvertinami asmens fiziniai, dvasiniai, psichiniai ypatumai. Todėl AJTĮ 30 straipsnyje numatyta, kad jaunimo teisėjams ir prokurorams be teisinio išsilavinimo būtina turėti pedagoginių, psichologinių, socialinio darbo žinių. Tuo tikslu jiems nuolat organizuojami specialūs kursai, seminarai ar paskaitos. Tačiau esant tam tikriems neaiškumams, abejonėms, kaltininko asmenybės tyrimas gali būti pavestas gydytojui, psichologui ar psichoterapeutui. Toks tyrimas gali būti ir nevykdomas, jei atsižvelgiant į nusikalstamos veikos pobūdį, išsamesnis asmenybės vertinimas nėra reikalingas (AJTĮ 43 str. 1 d.).

Austrijos jaunimo teismai tirdami ir sprenddami jaunimo bylas, pasitelkia į pagalbą patikimus juridinius asmenis: teismų pagalba, jaunimo socialinės gerovės organizacijos, bandomojo laikotarpio padėjėjai. Koncentruota jaunimo teismo kompetencija ir efektyvus bendradarbiavimas su tinkamomis pagalbinėmis institucijomis, leidžia išvengti baudžiamojo proceso vilkinimo problemų.

AJTĮ 49 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta galimybė steigti tam tikras teisingumo įstaigas, kurių misija – padėti teismams vykdyti teisingumą. Jaunimo žemės teismai sudaro sąrašą jaunimo socialine gerove besirūpinančių įstaigų, kurios yra tinkamos teikti teismams pagalbą. Šį sąrašą paskelbia šalies vyriausybė. Pagal poreikius ir galimybes, teismų pagalbos įstaigos naudojami teismo patalpomis. Tačiau yra įmanomas bendradarbiavimas ir per šiuolaikines komunikacijos priemones. Kriminalinė policija, prokuratūra, taip pat jaunimo teismai suteikia šių įstaigų darbuotojams visą reikalingą informaciją, susijusią su jų darbo pobūdžiu. Vienoje, šalia jaunimo teismo ir prokuratūros, veikia jaunimo teismų pagalbos institucija, kuri padeda vykdyti AJTĮ įtvirtintas užduotis. Ir kaip teigia Austrijos advokatūra, kad bendradarbiavimas su jaunimo teismų pagalbos institucija yra labai svarbus [35]. Toje institucijoje dirbantys asmenys daro jaunimo teismui ar prokuratūrai žodinius arba rašytinius pranešimus. Remiantis AJTĮ 48 straipsniu, jaunimo teismų pagalbos institucijai gali būti pavedamos šios užduotys:

- ištirti jaunuolio gyvenimo sąlygas ir visas aplinkybes, kurios yra reikšmingos asmenybės vertinimui;
- dalyvauti įtariamojo ir nukentėjusiojo ikiteisminio susitaikymo procese ir padėti jiems kilusį konfliktą išspręsti be teismo;
- tarpininkauti ir padėti jaunuoliui vykdyti visuomeniškai naudingus darbus, apmokyti jį, praveisti kursus;
- teikti pasiūlymus rūpybos (globos) teismui arba socialiniams darbuotojams dėl jaunuolio auklėjimui ar sveikatai kenksmingų sąlygų ar grėsmės pašalinimo. Neatidėliotinais atvejais gali taikyti tam tikras priemones;
- rinkti duomenis ir tirti aplinkybes, kuriomis remiantis yra priimamas sprendimas pakeisti jaunuoliui taikomą ikiteisminio kalinimo priemonę švelnesne;
- globoti ar prižiūrėti kalinius. Asmenys, kuriems pavesta vykdyti šią užduotį, turi turėti pedagoginių, psichologinių, psichiatrinių žinių;
- tiriant ir nagrinėjant jaunuolio baudžiamąją bylą apygardoje, teikti kaltininkui gynėjo pagalbą.

Jaunimo teismų pagalbos tarnautojo kompetencija vykdyti advokato funkcijas, kelia Austrijos teisininkams nerimą. Ir kaip pažymi Austrijos advokatūra, kad jaunimo teismo pagalbos institucijos tarnautojams negali būti pavesta atlikti šią užduotį jau vien dėl to, kad jie neturi atitinkamo išsilavinimo [35]. Baudžiamasis procesas gali padaryti lemiamą įtaką tolimesniam jaunuolio vystymuisi, todėl atsižvelgiant į nepilnamečių ypatumus, gynėjo patarimai ir pagalba turi būti suteikiami neatidėliotinai. Kadangi Austrijoje jaunimo baudžiamoji justicija orientuota į aukščiausius standartus, tai turi būti garantuota kiekvienu konkrečiu atveju ir profesionali kaltininko gynyba. O profesionali ir kompetentinga gynyba yra advokatų užduotis. Todėl Austrijos advokatūra

pabrėžia, kad AJTĮ turi būti įtvirtinta, kad nagrinėjant jaunuolių baudžiamąsias bylas apygardose, bet kokių atveju būtų privalomas advokato dalyvavimas, kurio negalėtų pakeisti nei įstatyminiai atstovai, nei pagalbinių institucijų tarnautojai ar kiti asmenys [35].

Austrijoje įsteigta Bausmės vykdymo atidėjimo pagalbos ir socialinio darbo organizacija. Tai – nevyriausybinė organizacija, veikianti sutarties su Teisingumo ministerija pagrindu ir tokiu būdu gaunanti finansavimą savo veiklai. Pabrėžiama, kad tokia tvarkymosi forma leidžia lanksčiai organizuoti darbą ir reaguoti į klientų problemas. Taikant jaunimui baudžiamąją atsakomybę, ši organizacija gali veikti tokiose srityse:

- rūpintis jaunuoliais, kuriems bausmės vykdymas atidedamas;
- organizuoti kaltininko ir nukentėjusiojo sutaikymą;
- rūpintis paleidžiamaisiais iš įkalinimo vietų;
- suteikti gyvenamąjį plotą ir rūpintis jaunuoliais, kurie neturi kur gyventi [41, p. 178].

Nagrinėjant nepilnamečių bylas didelį vaidmenį turi bandomojo laikotarpio padėjėjas. Jis dalyvauja ikiteisminio ir teismo bylos nagrinėjimo metu bei po teismo nagrinėjimo. Jis turi teisę susipažinti su visa bylos medžiaga, būti kviečiamas į teisminį bylos nagrinėjimą. Taip pat dalyvauja ikiteisminio sutaikymo procedūroje ir vykdamas nepilnamečiui paskirtus teismo įpareigojimus. Jiems organizuojami kvalifikacijos kėlimo kursai, suteikiama galimybė turėti konsultantą. Teisėjas, nagrinėdamas bylą, negali bandomojo laikotarpio padėjėjui duoti jokių metodinių nurodymų, jis gali tik apklausti ar paskirti stebėti teismo įpareigojimų vykdymą [58, p. 70].

Vykdamas kaltinamojo apklausą, jis gali reikalauti, kad į šį procesą būtų įtrauktas jam patikimas asmuo. Apie šią teisę jis turi būti informuotas iki apklausos pradžios. Patikėtiniu gali būti asmens įstatyminiai atstovai, globėjai, šeimos narys, giminaitis, mokytojas, auklėtojas arba jaunimo socialinių organizacijų, jaunimo teismo pagalbos atstovai ar bandomojo laikotarpio padėjėjas (37 str.) [11]. Pagrindinis patikėtinio vaidmuo – psichologiškai padėti jaunuoliui apklausos metu, palaikyti arba stengtis sukurti teigiamą atmosferą ir prižiūrėti, kad nebūtų pažeidžiami apklausos reikalavimai. Tačiau jam nesuteikiama teisė duoti klausimų bei teikti pasiūlymų.

Austrijos valstybėje taikomas jaunimo teismų įstatymas ir egzistuoja speciali jaunimo teismų jurisdikcija. Nagrinėjant nepilnamečių bylas, jaunimo teismai, intensyviai bendradarbiauja su kitais socialiniais subjektais.

III.3. Šveicarija

Šveicarija yra nedidelė valstybė, kurią sudaro 26 kantonai. Kiekvienas kantonas pasižymi savita tradicija, kultūra, politika, turi atskirus valdymo organus, teismus bei vietinį teisinį reglamentavimą, kuris turi būti suderintas su bendrąja Šveicarijos valstybės teisės sistema. Šioje

šalyje, kaip atskira teisės sistemos sritis, yra jaunimo baudžiamoji teisė. Šveicarai turi specialių įstatymų, kuriuose reglamentuojama jaunimo baudžiamoji atsakomybė, nusikaltusių jaunuolių priežiūra, numatytos bausmių vykdymo nuostatos, taip pat jaunimo baudžiamąjį proceso ypatumai. Šveicarijoje jaunimo baudžiamosios justicijos sistemoje veikia tokie subjektai: aukščiausiasis teismas, jaunimo teismai, jaunimo prokuratūra, policija bei daugelis pagalbinių institucijų.

Jaunimo teismas, kaip pirma instancija, yra kompetentingas vykdyti teisingumą vaikų ir jaunimo baudžiamosiose bylose, kurios nėra užbaigiamos jaunimo prokuratūros instancijoje, taip pat kompetentingas tikrinti jaunimo prokuratūros priimtus sprendimus. Pirmosios instancijos teisme yra jaunimo teismas, kuris susideda iš pirmosios instancijos teismo narių ir specializuotų teisėjų. Detaliau baudžiamųjų bylų nagrinėjimo tvarka, kompetentingi subjektai, jaunimo teismų sudarymas bei sudėtis reglamentuojami atskirų kantonų įstatymuose, vadovaujantis pamatiniais principais, išdėstytais jaunimo baudžiamajame įstatyme.

2007 metais sausio 1 dieną įsigaliojo visoje Šveicarijos valstybėje jaunimo baudžiamasis įstatymas (toliau – JBĮ) [12]. Jame reglamentuojama vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė, nurodomas šio ir bendrojo baudžiamąjį įstatymą galiojimo santykis, įtvirtintos nusikalstamų veikų tyrimo nuostatos, apsaugos priemonių ir bausmių rūšys bei jų skyrimo pagrindai, baudžiamųjų bylų teisingumo taisyklės, bendri baudžiamąjį proceso ir bausmių vykdymo principai.

JBĮ yra taikomas jaunuoliams, kurie padarė bendrajame baudžiamajame ar kitame įstatyme uždraustą veiką, už kurią gresia bausmė. Jaunuoliams yra taikomos ir kai kurios bendrojo baudžiamąjį įstatymą nuostatos. Numatyta, kad JBĮ taikymas yra orientuotas į jaunuolio apsaugą ir auklėjimą (2 str. 1 d.). Jaunuolis, kaip nusikalstamos veikos subjektas, yra 10-18 metų asmuo. Jei nusikalstamą veiką padaro jaunesnis nei 10 metų asmuo, tai yra pranešama jo įstatyminiams atstovams. Tačiau, jei yra pastebima, kad vaikui yra reikalinga ypatinga pagalba, tuomet pranešama ir globos įstaigoms arba kitoms jaunimo pagalbos organizacijoms. JBĮ imperatyviai pažymima, kad taikant vaikams ir jaunimui baudžiamąją atsakomybę, ypatingas dėmesys turi būti teikiamas kaltininko asmenybės, jo gyvenimo aplinkybių bei šeimos santykių ištyrimui. JBĮ 9 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad kompetentingas subjektas, prieš skirdamas jaunuoliui atitinkamą apsaugos priemonę ar bausmę, išsiaiškina jo santykius su šeima, mokykla, auklėjimo sąlygas, profesiją. Šiam tikslui pasiekti gali būti skiriamas ambulatorinis arba stacionarus stebėjimas. Šių užduočių vykdymas gali būti pavestas atitinkamiems asmenims ar tarnyboms. Jei yra rimta priežastis abejoti jaunuolio fizine ar psichine sveikatos būkle arba yra numanomas jo paskyrimas į atvirą ar uždarą psichiatrijos įstaigą, tai skiriama medicininė ar psichologinė ekspertizė. Jaunuoliui įvykdžius veiką, už kurią gresia bausmė, ir paaiškėjus, kad jam yra reikalinga auklėjamoji priežiūra arba terapinis gydymas, kompetentingas subjektas skiria atitinkamą apsaugos priemonę, nepriklausomai nuo to, ar asmuo veikė kaltai (JBĮ 10 str. 1 d.). Jei jaunuolis nusikalstamai veikė kaltai, tai jam skiriama

bausmė papildomai prie paskirtos apsaugos priemonės arba kaip vienintelis teisinis padarinys. Paskirta priemonė, atsižvelgiant į jaunuolio pažangą, vėliau gali būti pakeista. Šio procesinio veiksmo gali reikalauti pats jaunuolis arba įstatyminiai atstovai (JBĮ 18 str.).

Jaunimo teismams, nagrinėjantiems jaunimo baudžiamąsias bylas, numatyta galimybė bendradarbiauti su civiliniais teismais ir kitais civilinėje teisėje kompetentingais subjektais. Baudžiamąją atsakomybę taikantis subjektas gali:

- prašyti, kad civilinės teisės organas skirtų, pakeistų ar panaikintų tam tikrą priemonę, kurios atžvilgiu jis pats neturi kompetencijos;
- pateikti pasiūlymus globėjo parinkimui arba siūlyti pakeisti įstatyminius atstovus.

Jaunimo baudžiamasis teismas gali pavesti civiliniam teismui taikyti tam tikras apsaugos priemones, jei tam yra ypatingi pagrindai:

- jei broliams ir/ar seserims (kaltininko), kurie nepadarė nusikalstamos veikos, taip pat yra skirtinos priemonės;
- jei pasirodo reikalinga tęsti anksčiau paskirtą civilinę priemonę;
- jei yra netenkama tėvų globos.

Jei civilinis teismas, dėl veiklos darnumo, atsisako pats paskirti tam tikras priemones, tai jis gali pasiūlyti jaunimo baudžiamajam teismui atleisti, pakeisti ar panaikinti apsaugos priemones, numatytas JBĮ tam tikruose straipsniuose. Civiliniai ir baudžiamieji teismai praneša vieni kitiems apie savo sprendimus (JBĮ 20 str.).

Baudžiamąjį persekiojimą kompetentinga vykdyti vietos, kurioje yra jaunuolio gyvenamoji vieta, institucija. Jei Šveicarijoje nėra jaunuolio gyvenamosios vietos, tai kompetenciją turi:

1. Jei nusikalstama veika padaryta šalies viduje, tai kompetentinga nusikalstamos veikos padarymo vietos institucija;

2. Jei nusikalstama veika padaryta užsienyje, tai kompetentinga jaunuolio gimtosios vietos institucija arba, jei nusikalstamą veiką įvykdė užsienietis, tai kompetentinga vietos, kurioje jis pirmą kartą buvo sulaikytas, institucija.

Kompetencijos nustatymo ginčus tarp atskirų Šveicarijos kantonų sprendžia federacinis baudžiamasis teismas. Jaunuolis arba jo įstatyminiai atstovai dėl priimtų nuosprendžių ir sprendimų turi teisę paduoti kasacinį skundą (JBĮ 41 str.).

Kantone Šafhauzen, esančiame Šveicarijos šiaurinėje dalyje ir besiribojančiame su Vokietijos valstybe, 1974 metais buvo priimtas nusikaltusių jaunuolių teisinės priežiūros įstatymas (*Jugendstrafrechtspflegegesetz*) [14]. Nusikaltusių jaunuolių teisinės priežiūros įstatymas (toliau – JPI) detalizuoja bendrąjį Šveicarijos baudžiamąjį įstatymą, baudžiamojo proceso įstatymą, JBĮ ir yra taikomas kantone Šafhauzen sprendžiant vaikų ir jaunimo baudžiamąsias bylas. JBĮ tikslas yra

nusikaltusio jaunuolio auklėjimas ir globa, todėl parenkant priemonę ar bausmę, lemiamas kriterijus yra jaunuolio gerovė. Kaltininkui turi būti išaiškintas jo elgesio neteisėtumas.

JPĮ 3 straipsnyje nurodyta, kad nusikaltusių jaunuolių teisinę priežiūrą vykdo tokie subjektai:

- Jaunimo prokuratūra;
- Jaunimo teismas;
- Aukščiausiasis teismas.

Jaunimo baudžiamosios justicijos sistemoje plačias kompetencijos ribas ir daug teisių turi jaunimo prokuratūra. Šafhauzeno kantono taryba išrenka jaunimo prokurorą, kuris turi kompetenciją visoje kantono teritorijoje. Kandidatus į jaunimo prokuroro pareigas neprivalomai siūlo Aukščiausiasis teismas. Pastarasis gali tam tikroms byloms tirti arba apibrėžtam laikui paskirti nepaprastąjį jaunimo prokurorą. Jaunimo prokuratūra, jaunuolio baudžiamąjį proceso metu, turi tokias pat teises ir įgaliojimus, kaip ir ikiteisminio tyrimo, nuosprendžio įvykdymo subjektai, prokuratūra, tiriant ir palaikant kaltinimą suaugusiųjų baudžiamosiose bylose (JPĮ 4, 5 str.). Jaunimo prokuratūra organizuoja ir vadovauja ikiteisminiam tyrimui, pareiškia ir palaiko kaltinimą jaunimo teisme, duoda auklėjamojo, baudžiamąjį pobūdžio nurodymus, priima baudžiamuosius įsakymus, inicijuoja mediacijos procesą, duoda nurodymus kaip turi būti vykdomi sprendimai, stebi bei prižiūri vaikus ir jaunimą, ypač, kai jiems yra paskirtos auklėjamosios priemonės. JPĮ 21 straipsnyje įtvirtinta, kad jaunimo prokuratūra supažindina kompetentingus mokyklos atstovus su baudžiamąja byla ir priimtais sprendimais, jei tai yra reikalinga kaltinamojo ar mokyklos interesams. Ikiteisminio tyrimo metu, siekiant apsaugoti jaunuolio gerovę, jaunimo prokuroras neatidėliotinais atvejais gali paskirti apsaugos priemones, numatytas bendrajame JBĮ. Šis sprendimas turi būti pagrįstas, su juo supažindinami kaltinamasis bei jo įstatyminiai atstovai bei išaiškinama šio sprendimo apskundimo Aukščiausiajam teismui tvarka. Paskirtas priemones gali pratęsti jaunimo teismo Prezidiumas (JPĮ 23 str.). Teisminiame procese kaltinimą palaiko asmeniškai pats jaunimo prokuroras, jeigu yra siūloma skirti teisišiam apsaugos priemonę. Visais kitais atvejais galima apsiriboti raštiško argumentuoto pasiūlymo įteikimu, tačiau jaunimo teismas gali pareikalauti asmenišką jaunimo prokuroro dalyvavimą (JPĮ 29 str.). Jaunimo prokuratūra nutraukia baudžiamąjį procesą, jei nėra pakankamo pagrindo tęsti ikiteisminį tyrimą arba nepadaryta ar neįrodyta nusikalstama veika. Jei baudžiamasis procesas negali būti nutrauktas arba užbaigtas priimant baudžiamąjį įsakymą ar duodant auklėjamuosius nurodymus, tuomet perduodamas kaltinamasis aktas jaunimo teismui. Jaunimo prokuratūrą prižiūri ir kontroliuoja Aukščiausiasis teismas. Pastarasis gali leisti teisės aktus dėl bausmių ir apsaugos priemonių vykdymo.

Šafhauzeno kantono taryba taip pat renka jaunimo teisną. Jį sudaro Prezidentas ir du teisėjai, renkami iš kantono pirmosios instancijos teismo narių. Jaunimo teismas vykdo teisingumą kaip pirmosios instancijos teismas. Vaikų ir jaunimo baudžiamosios bylos nagrinėjamos trijų teisėjų kolegijoje arba jaunimo teismo Prezidento. Šiuo atveju jo kompetencijos ribos vienam nagrinėti bylas atitinka kantono teismo teisėjo kompetenciją (JPĮ 7 str.). Vienas teisėjas kompetentingas nagrinėti bylas dėl tokių nusikalstamų veikų už kurias bendrajame baudžiamajame įstatyme numatyta pinigine bausmė (*die Busse*). Baudžiamojo įstatymo 106 straipsnyje 1 dalyje nurodyta, kad šios bausmės dydis neviršija 10 000 tūkst. Šveicarijos frankų, jei įstatyme nenumatyta kitaip [21]. Jaunimo teismo Prezidentas gali taikyti baudžiamąją atsakomybę tokiais atvejais, kai atsižvelgiant į aplinkybes, galima skirti pinigine bausmę, laisvės atėmimo bausmę iki 12 mėnesių, visuomenei naudingus darbus arba kai kurias, su laisvės atėmimu nesusijusias, priemones. Jei yra padarytos kelios nusikalstamos veikos, tai teismo sudėtis (kolegija ar vienas teisėjas) nustatoma pagal sunkiausią nusikalstamą veiką. Jei yra keli nusikalstamos veikos subjektai, tai suaugusio asmens ir jaunuolio bylos išskiriamos. Vienas teisėjas nenagrinėja bylų dėl nužudymų. Šafhauzeno baudžiamojo proceso santvarkos įstatymo 10 straipsnyje numatyta, kad Šafhauzeno jaunimo teismas kompetentingas taikyti baudžiamąją atsakomybę už tokius teisės pažeidimus, už kuriuos yra baudžiama pagal kito kantono teisę [22]. Tačiau turi būti laikomasi tam tikrų sąlygų:

- už šitą teisės pažeidimą numatyta baudžiamoji atsakomybė ir pagal Šafhauzeno kantono teisę;
- kitas kantonas perdavė baudžiamojo persekiojimo vykdymą;
- tokiu atveju turi būti taikoma švelnesnė teisė.

Kaip apeliacinė instancija jaunimo teismo, jaunimo teismo Prezidento priimtiems nuosprendžiams patikrinti, veikia Aukščiausiasis teismas. Pastarasis, išnagrinėjęs bylą, priima naują nuosprendį. Ir tik kai yra esminių baudžiamojo proceso pažeidimų, gali panaikinti nuosprendį bei gražinti bylą iš naujo nagrinėti jaunimo teismui arba jaunimo prokuratūrai. Taip pat JPĮ 34 straipsnyje įtvirtinta teisė bylinėtis Aukščiausiame teisme dėl jaunimo prokuratūros, jaunimo teismo ar jo Prezidento tarnybinių pareigų (ne) vykdymo, jei šie trūkumai negali būti pašalinti kreipiantis į kitą teisną. Aukščiausiasis teismas imasi priemonių, leidžia įsakymus, duoda nurodymus, kad užtikrintų teisingą, patikimą ir greitą nusikaltusių jaunuolių teisinę priežiūrą.

Šveicarijos kantone Basel-Stadt įkurtas pirmasis jaunimo baudžiamasis teismas. Šiame teisme nagrinėjamos vaikų ir jaunimo baudžiamosios bylos [65]. Tai yra interdisciplininis specializuotas teismas, kuris susideda iš teisės, medicinos, pedagogikos mokslų atstovų. Šiame kantone 2006 metais išleistas jaunimo baudžiamojo proceso santvarkos įstatymas (toliau – JBPI), kuriame reglamentuojama jaunimo baudžiamosios justicijos subjektų kompetencija, nepilnamečių baudžiamųjų bylų tyrimo ir nagrinėjimo tvarka, nuosprendžių vykdymo bei kasacijos procesai [13].

JBPĮ 3 straipsnyje išdėstyta, kad nusikaltusių jaunuolių teisinę priežiūrą vykdo: jaunimo prokuratūra, jaunimo taryba (kaip jaunimo baudžiamasis teismas), globos įstaigos (kaip nuosprendžių vykdymo įstaigos).

Jaunimo prokuratūra veikia kaip atskiras bendrosios kantonu prokuratūros skyrius. Jaunimo prokuratūra yra pavaldi Pirmajam prokurorui, taip pat jos priežiūrą vykdo Vyriausybės taryba. Tarnybinės patalpos yra atskirtos nuo institucijų, kurios vykdo suaugusių asmenų baudžiamąjį persekiojimą. Jaunimo prokuratūra vykdo nepilnamečių baudžiamąjį persekiojimą ir tik išskirtiniais atvejais (eismo įvykių deliktai, kai taikoma užsienio teisė) gali pavesti kitiems subjektams. Jaunimo prokuroras kompetentingas skirti tam tikras bausmes, priemones arba nuo jų atleisti, paskirti laisvės atėmimą iki 30 dienų, priimti baudžiamąjį įsakymą ir tokiu būdu užbaigti baudžiamąjį procesą (JBPĮ 4, 5 str.). Jaunimo prokuroro sprendimai gali būti skundžiami jaunimo baudžiamojo teismo Prezidentui, jaunimo baudžiamajam teismui ar bendrajam baudžiamajam teismui. Jei yra kaltinami nepilnametis ir suaugęs asmuo, tai bylos išskiriamos ir nepilnamečio bylą tiria jaunimo prokuratūra. Tačiau jei toks išskyrimas žymiai apsunkintų nusikalstamų veikų išaiškinimą, tai gali būti bylos tiriamos kartu kitame prokuratūros skyriuje ar jaunimo prokuratūroje. Kompetencijos nustatymo ginčus sprendžia Pirmasis prokuroras (JBPĮ 17 str.).

Jaunimo taryba, kaip jaunimo baudžiamasis teismas, priima nuosprendžius nepilnamečių, o tam tikrais atvejais ir pilnamečių baudžiamosiose bylose. Jaunimo globos ir apsaugos įstaigų įstatymo 6 straipsnyje nurodyta, kad jaunimo tarybą sudaro penki nariai. Jos Prezidentą šešerių metų kadencijai renka rinkimų teisę turintys gyventojai. Jis turi atitikti teismo Prezidento pareigybei keliamus reikalavimus ir turi turėti patirties jaunimo apsaugos ar jaunimo baudžiamųjų bylų nagrinėjimo srityse. Tris jaunimo tarybos narius renka Vyriausybės taryba savo kadencijos laikotarpiui. Kitą narį – baudžiamosios teisės teisėją – renka baudžiamasis teismas. Tarp narių turi būti vienas gydytojas, vienas turintis pedagoginį išsilavinimą, būtinai turi būti viena moteris. Jaunimo baudžiamasis teismas posėdžiauja kaip teismo rūmai arba kaip trijų teisėjų komisija, kuri susideda iš Prezidento ir dviejų teisėjų. JBPĮ 38 ir 45 straipsniuose įtvirtinta, kad teismo rūmai sprendžia tokias bylas, kuriose gali būti skiriamos stacionarios apsaugos priemonės arba laisvės atėmimas daugiau nei šešioms mėnesiams. Tačiau Prezidentas, esant šalių sutikimui, gali paskirti tokią bylą nagrinėti trijų teisėjų komisijai. Taip pat teismo rūmai sprendžia dėl paskirtos apsaugos priemonės sugriežtinimo, dėl perkėlimo į kitą bausmės vykdymo vietą, dėl laisvės atėmimo bausmės atlikimo. Trijų teisėjų komisija kompetentinga vykdyti teisingumą, kai skiriamos ambulatorinės apsaugos priemonės arba laisvės atėmimas iki šešių mėnesių. Taip pat sprendžia dėl paskirtos apsaugos priemonės švelninimo, panaikinimo, dėl bausmių keitimo. Jaunimo baudžiamojo teismo Prezidentas rengimosi teisminiam procesui etape nusprendžia dėl teismo sudėties ir paskiria nagrinėjimo dieną, gali duoti nurodymus dėl įrodymų jaunimo prokurorui, nustato kokius asmenys

privalo arba gali dalyvauti bylos nagrinėjime, sprendžia dėl proceso viešumo. Pasibaigus teisminiam tyrimui, Prezidentas apklausia kaltininko ir jo įstatyminių atstovų apie jų asmeninius santykius. Taip pat Prezidentas kompetentingas priimti papildomus sprendimus nuosprendžio vykdymo etape. Paskyrus baudžiamojo poveikio priemonę, jaunimo baudžiamasis teismas parenka jos vykdymo vietą ar priemonę vykdančius asmenis, arba gali pavesti tai padaryti globos įstaigai. Jaunimo baudžiamojo teismo nuosprendžiai gali būti skundžiami Apeliaciniam teismui.

Globos įstaigos rūpinasi ir prižiūri kaip vykdomos jaunuoliui paskirtos priemonės ar laisvės atėmimo bausmė, globoja, teikia paramą, padeda vykdyti ambulatorines priemones, gydymą, nurodymus. Rūpinantis nusikaltusiais jaunuoliais, turi būti skatinamas ir remiamas jų profesinis, asmeninis vystymasis. Globos įstaigos darbuotojas stebi jaunuolio elgesį, auklėjimosi procesą. Apie tai jis praneša kompetentingam organui, kuris sprendžia dėl paskirtų priemonių, teikia pasiūlymus, duoda būtinus, laikinus nurodymus (JBPĮ 42 str.). Globos įstaigos padeda jaunimo baudžiamojo teismo Prezidentui pasiruošti teisminiam bylos nagrinėjimui. Taip pat, bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje, jaunimo prokuratūra ar jaunimo baudžiamasis teismas gali pavesti globos įstaigoms atlikti šias užduotis:

- nurodyti, ar nepilnamečio vystymuisi gresia pavojus;
- teikti pasiūlymus civiliniam teismui dėl priemonių paskyrimo, pakeitimo ar panaikinimo, dėl globėjų ar įstatyminių atstovų skyrimo, keitimo;
- pavesti apsaugos priemonių skyrimą civiliniam teismui;
- peržiūrėti dokumentus (JBPĮ 7 str.).

Šalia nusikaltusių jaunuolių teisinę priežiūrą vykdančių subjektų veikia auklėjimo ir gydymo įstaigos: vaikų prieglaudos, vaikų ir jaunimo psichiatrinės įstaigos, kur gali būti vykdomos paskirtos apsaugos priemonės. Tokias paslaugas gali teikti ir privačios institucijos (JBPĮ 8 str.). Siunčiant jaunuolį į areštinę ar kitą tardymo įstaigą, turi būti įvertinta, ar toje vietoje kiti suimtieji nedarys jam žalingos įtakos. Nustačius tokią grėsmę, jaunuolis turi būti siunčiamas į kitą įstaigą.

Šveicarijos kantonai turi savitą reglamentavimą, kuris turi derėti su bendraisiais valstybės teisės aktais. Tačiau visoje šalies teritorijoje taikomas 2007 metais įsigaliojęs jaunimo baudžiamasis įstatymas. Daugelyje kantonų egzistuoja savarankiški jaunimo teismai, jaunimo prokuratūros ir kitos specializuotos jaunimo įstaigos, tik jų organizavimo pobūdis šiek tiek skiriasi.

III.4. Prancūzija

Prancūzijoje apie nepilnamečių justiciją imta svarstyti nuo 1912 metų, kai buvo priimtas įstatymas dėl jaunimo (nepilnamečių) teismų įsteigimo [41, p. 216]. Šioje valstybėje yra įsteigti specialūs nepilnamečių teismai, tačiau nėra atskiro jaunimo baudžiamojo įstatymo. Šalia bendrojo baudžiamojo įstatymo galioja ir jaunimo socialinės rūpybos įstatymas. Baudžiamasis procesas

nepilnamečiams yra mažiau formalus nei suaugusiems. Įstatyme numatytos nepilnamečiams taikomos baudžiamojo poveikio priemonės. Jeigu skiriamos bausmės iš suaugusiųjų bausmių sąrašo, tuomet jos yra sumažinamos arba apribojamos [53, p. 215]. 2002 metais buvo priimtas teisės aktas, griežtinantis jaunimo baudžiamąją atsakomybę. Pabrėžiama, kad pirmenybė teikiama auklėjimui, o ne bausmei. Nepilnamečiams iki 13 metų už nusikaltimus skiriamos auklėjamosios priemonės ir įpareigojimai, o sulaukusiems 13 metų amžiaus, jaunimo teismas gali taikyti kriminalines bausmes. Nepilnamečiams bausmės skiriamos tik tada, kai jiems jau buvo taikytos auklėjamosios priemonės, t. y. visiems nepilnamečiams prieš teismo nuosprendį taikomos auklėjamojo poveikio priemonės. Prancūzijos Ruano Didžiosios instancijos tribunolo prezidentas Bertrand Darolle ir prokuroras Joseph Schmidt pažymi, kad jų darbe laikomasi principo, jog net menkiausias nepilnamečio padarytas įstatymo pažeidimas neturi likti be dėmesio ir turi būti įvertintas [27, p. 1].

Jaunimo teismai kompetentingi nagrinėti nepilnamečių teisių apsaugos ir nepilnamečių padarytų teisės pažeidimų bylas bei skirti baudžiamąsias ir/ar civilines teises priemones. Šioje valstybėje veikos pagal sunkumą yra skirstomos į tris kategorijas, tai atitinkamai egzistuoja ir trijų pakopų jaunimo teismai: jaunimo teisėjas, jaunimo bylų tribunolas bei specializuotas prisiekusiųjų teismas. Nepilnamečiai turi teisę, kad jų bylas nagrinėtų tik jų gyvenamosios vietos teisėjai nepriklausomai nuo nusikalstamos veikos sunkumo ar pobūdžio ir jos padarymo vietos. Vienas jaunimo teisėjas paprastai aptarnauja tam tikrą administracinį vienetą. Kartais administraciniame vienete gali būti ir daugiau tokių teisėjų. Prie kiekvieno tribunolo jaunimo byloms nagrinėti yra skiriamas nepilnamečių ikiteisminio tyrimo teisėjas [41, p. 216].

Vienas jaunimo teisėjas nagrinėja asmenų iki 16 metų arba nesunkių nusikalstamų veikų bylas. Jis gali pats atlikti tyrimą, skirti baudžiamojo poveikio priemonę, užtikrinti bei prižiūrėti kaip vykdomas nuosprendis, taip pat bet kada juos pakeisti. Daugumą sprendimų, taip pat beveik visus tarpinius sprendimus jis gali priimti vienas, išskyrus sprendimą taikyti kardomąjį kalinimą, kurį gali priimti tik kolegija. Jaunimo teisėjas vienas jokių atveju negali skirti kriminalinės bausmės. Jis gali skirti įvairias auklėjimo, priežiūros, stebėjimo priemones. Jei tokių priemonių nepakanka ir turi būti sprendžiamas kriminalinės bausmės paskyrimo klausimas, byla turi būti perduota jaunimo tribunolo instancijai. Jeigu padarytas labai sunkus nusikaltimas, tai bylos tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas, o nuosprendį priima jaunimo teisėjas. Nesudėtingas bylas jis sprendžia savo kabinete ir paskelbia galutinį sprendimą kaltinamajam ir jo šeimos nariams, nedalyvaujant prokurorui ir advokatui. Tačiau, jeigu įtariamasis neprisipažįsta, tai byla nagrinėjama ne jaunimo teisėjo kabinete, bet teismo salėje ir bausmės paprastai būna griežtesnės. Skelbiant sprendimą teismo salėje, dalyvauja ir prokuroras, ir advokatas, tačiau tai daroma neviešai.

Sudėtingesniais atvejais, kai galutinis sprendimas yra susijęs su galimu jaunuolio laivės atėmimu, jį turi priimti jaunimo bylų tribunolas, kurį sudaro jaunimo teisėjas ir du tarėjai (teisėjai ne profesionalai). Prancūzijos Ruano vaikų teisme kartu su jaunimo teisėju civilines ir baudžiamąsias bylas nagrinėja asesoriai, kuriuos skiria Teisingumo ministerija ketveriems metams ir kurie yra ne jaunesni kaip 30 metų amžiaus bei dirba kitą darbą [27, p. 2]. Ruano teisme yra 20 asesorių, kurie paskiriami iš asmenų, besidominčių nepilnamečių nusikalstamumu ir jų problemomis (mokytojai, specialiųjų įstaigų auklėtojai). Jiems mokamas atlyginimas už dalyvavimą nagrinėjant bylas. Jeigu asesoriai pažįstami su vaiku, tai bylos nagrinėjime dalyvauti negali. Teisme sprendimai priimami remiantis balsų daugumos principu. Jeigu du asesoriai bus kitokios nuomonės nei jaunimo teisėjas, tai nuosprendis bus priimtas pagal asesorių nuomonę. Prokuroras teismo posėdžio metu prašo konkrečios bausmės, tačiau toks jo prašymas teismo neįpareigoja [27, p. 2]. Šiame tribunole vyksta uždaras bylos nagrinėjimas. Tam tikri klausimai, susiję su doroviniais dalykais, gali būti nagrinėjami nedalyvaujant jaunuoliui. Tuomet teisiamojo interesams atstovauja advokatas.

Tik išimtiniais sunkiausių nusikalstamų veikų inkriminavimo vyresniems nei 16 metų nepilnamečiams atvejais, gali būti sukviečiamas specializuotas prisiekusiųjų teismas. Ruano teisme tokias bylas nagrinėja trijų teisėjų kolegija ir devyni tarėjai. Jaunimo bylų nagrinėjimas prisiekusiųjų teisme mažiausiai skiriasi nuo suaugusio asmens bylos nagrinėjimo tokia teisme. Tai yra kritikuojama, teigiant jog nepilnamečių interesai tokio proceso metu nepakankamai saugomi. Jei tribunole yra įmanomas mažiau formalizuotas, didesnę auklėjamąjį poveikį darantis procesas, tai pati prisiekusiųjų teismo sudėtis ir pareiga laikytis tam tikrų procedūrų auklėjamąjį proceso pobūdį sumenkina. Tačiau formuluojant klausimus, kuriuos privalo atsakyti prisiekusieji, tam tikra specifika egzistuoja – prisiekusieji turi spręsti klausimą, ar būtina jaunuoliui skirti bausmę, ar negalima atleisti jo nuo atsakomybės dėl nepilnametystės [41, p. 217].

Prieš pradėdant bylos nagrinėjimą teisme iš esmės, jaunuolis yra šaukiamas į teismą pirminiam pokalbiui. Jeigu prokuroras ikiteisminio proceso stadijoje netaikė auklėjamųjų priemonių, tai jas gali skirti jaunimo teisėjas, pvz. konkrečiais atvejais gali būti taikoma reparacija, t. y. tokios auklėjamojo poveikio priemonės, kai paskiriama nepilnamečiui dirbti tam tikrą darbą:

- jei vaikai akmenimis apmėtė gaisrininkų automobilius, kažką padegė – teismas gali nuspręsti, kad jie turi pabūti su gaisrininkais ir matyti jų sunkų darbą;
- jei jaunuolis vairavo automobilį neturėdamas vairuotojo pažymėjimo – galima įpareigoti dirbti kartu su greitosios medicinos pagalbos ekipažu;
- jei viešuoju transportu važiavo be bilieto – teismas gali įpareigoti nustatytą laiką dirbti su kontrolieriumi ir pan. [27, p. 2].

Prieš prasidedant teisminiam bylos nagrinėjimui atliekamas jaunuolio socialinis tyrimas, susijęs su nepilnamečio asmenybės ištyrimu, gyvenimo, šeimos, auklėjimo sąlygų išsiaiškinimu. Šį darbą jaunimo teisėjas atlieka neformaliai, apklausdamas kaltinamąjį ir jo šeimos narius savo kabinete, gaudamas socialinių darbuotojų patarimus ir prireikus paskirdamas socialinius, psichologinius tyrimus arba pavesdamas tai padaryti probacijos tarnybų pareigūnams.

Teismo posėdžio metu daugiausia dėmesio skiriama nepilnamečio teisiamojo asmenybei bei auklėjimo priemonės ar bausmės parinkimui ir skyrimui. Šiais klausimais jaunimo teisėjai konsultuojasi su auklėjimo tarnybomis, veikiančiomis šalia teismų. Šių tarnybų funkcijas iš dalies atlieka privačios įstaigos. Teismų pavedimu socialinius, psichologinius tyrimus atlieka tarnybos, kurias sudaro auklėtojai, psichologai, socialiniai darbuotojai. Jaunimo teismų sprendimai gali būti apskundžiami specialiam aukštesniajam teismui [54, p. 59].

Nepilnamečių baudžiamojoje justicijoje dalyvauja ir specialūs prokurorai, dirbantys prie jaunimo tribunolų. Anksčiau buvo draudžiama nepilnamečių atžvilgiu taikyti pagreitintą procesą. 2007 metais priimtas įstatymas, kuriuo įvesta pagreitinto proceso procedūra, kai jaunuolis turi būti nuteisiamas per terminą nuo 10 dienų iki 1 mėnesio. Prokuroras pasirenka pagreitintą ar tradicinį procesą, atsižvelgiant kuris konkrečiu atveju yra efektyvesnis. Taip pat prokuroro pareigos yra palaikyti kaltinimą teisme, pasiūlyti tinkamiausią nepilnamečiui taikytiną priemonę [27, p. 1; 41, p. 217].

Daug svarbių prokuroro ir teisėjo pavedimų vykdo policijos pareigūnai. Ruano policijos padalinyje dirba 6 pareigūnai, kurie tiria tik tas baudžiamąsias bylas, kuriose nukentėjo nepilnamečiai. Tam, kad duotų tikslesnius parodymus, apklausiamas nukentėjęs vaikas gali pasirinkti tam tikros lyties pareigūną. Šiame policijos skyriuje daugiausia dirba moterys. Tyrėjai specialaus psichologinio pasiruošimo neturi, todėl esant reikalui kviečia psichologą-ekspertą. Apklausiant vaikus policininkai dėvi civilius drabužius. Tokiame skyriuje dirbti pareigūnas ruošiamas nuo 6 mėnesių iki 1 metų [27, p. 3].

Šalia Ruano jaunimo tribunolo veikia Canteleu vaikų centras. Nepilnamečiai į centrą skubiais atvejais siunčiami jaunimo teisėjo sprendimu. Šios įstaigos paskirtis – teikti socialinę pagalbą vaikams, kurie turi problemų dėl savo elgesio arba kurie yra pažeidžiami dėl kitų asmenų elgesio. Dažnai į šią įstaigą papuolę vaikai turi ne tik socialinių, bet ir psichinių problemų, nors centras yra socialinės paskirties. Jame vedamos vaikų bylos, kuriose aprašoma kaip nepilnametis vystosi. Jose pateikiami psichologų, psichiatrų, gydytojų, mokytojų, koordinatorių ir kitų specialistų vertinimai, kurie naudojami priimant sprendimus dėl tolesnio vaikų gyvenimo šeimoje, centre ar kitoje socialinės pagalbos įstaigoje [27, p. 5].

Prancūzijoje nepilnamečiai teisiama specialiuose jaunimo teismuose, tačiau nėra jokio specialaus jaunimo įstatymo. Baudžiamosios justicijos sistemoje dalyvauja specializuoti prokurorai, policijos pareigūnai, nevyriausybinės organizacijos bei kitų sričių specialistai.

III.5. Lenkija

Lenkijoje, kaip ir daugelyje kitų Europos valstybių, galioja atskira vaikų ir jaunimo teisė. Jau XX amžiaus pirmoje pusėje atsisakyta tradicinio baudžiamosios teisės požiūrio į jaunimo baudžiamąją atsakomybę ir mėginama kurti lanksčią, efektyviai veikiančią baudžiamosios justicijos sistemą, siekiant užkirsti kelią jaunimo nusikalstamumui ir padėti jaunuoliams integruotis į visuomenę. Todėl šioje valstybėje gana dažnai keičiamos teisinės vaikų ir jaunimo baudžiamosios atsakomybės nuostatos.

Tam tikri ypatumai, reglamentuojant jaunimo baudžiamąją atsakomybę, buvo numatyti 1932 metais priimame baudžiamajame kodekse [58, p. 85]. Šiame kodekse buvo specialus skyrius, skirtas nepilnamečių procesui. Taip pat nepilnamečių bylų proceso ypatumai buvo numatyti ir 1928 metų baudžiamojo proceso kodekso atskirame skyriuje. Pasikeitęs teisinis baudžiamasis požiūris į nusikaltusį jaunimą lėmė, kad 1982 metais buvo priimtas nepilnamečių bylų proceso įstatymas (toliau – NBPĮ) [58, p. 85]. Šiame teisės akte yra susistemintos anksčiau minėtų kodeksų nuostatos, tačiau kartu atsižvelgta į teisės raidą, jos taikymo pokyčius, esamą situaciją, todėl yra nemažai naujų koncepcijų ir normų. Įstatyme suformuluotos teisės normos rodo, kad požiūris į nepilnamečius turi auklėjamąjį, globos, apsaugos pobūdį. NBPĮ įtvirtinta jaunimo materialinė ir procesinė teisė, poveikio priemonių sistema, reglamentuojamas paskirtų priemonių vykdymas. Nemažai yra blanketinių normų, nukreipiančių į baudžiamojo arba civilinio proceso įstatymus [58, p. 85].

Įstatymas svarbus ne tik taikant atsakomybę teisės pažeidėjams, bet turi ir prevencinę reikšmę. Preambulėje vienareikšmiškai išreikšti NBPĮ tikslai: užkirsti kelią nepilnamečių demoralizavimui ir nusikalstamumui bei sudaryti sąlygas nepilnamečiams, konfliktuojantiems su teise arba visuomenės gyvenimo principais, grįžti į socialų gyvenimą. Taip pat pabrėžiama šeimos auklėjimo ir globos reikšmė bei šeimos atsakomybė už nepilnamečių auklėjimą. NBPĮ 3 straipsnio 1 dalyje išdėstyta, kad šis įstatymas turi būti taikomas vadovaujantis visų pirma nepilnamečio gerove, siekiant teigiamų permainų, susijusių su jo asmenybe ir elgesiu, taip pat, jei reikia, siekiant, kad tėvai ir globėjai tinkamai atliktų pareigas savo vaikams ar globotiniams, paisydami visuomenės interesų. Taigi, šis įstatymas yra taikomas ne tik nusikalstamą veiką padariusiems, bet ir turintiems polinkį į demoralizaciją, socialiai netinkamai besielgiantiems vaikams ir jaunuoliams. Įstatyme sukonkretinama kaip turi būti suvokiama demoralizacijos sąvoka. NBPĮ 4 straipsnyje išvardinti tokie demoralizacijos požymiai: visuomenės gyvenimo normų pažeidimas, uždraustos veikos

padarymas, nuolatinis pareigos mokytis arba profesinio rengimo vengimas, alkoholio ar kitų svaiginamųjų medžiagų vartojimas, dalyvavimas nusikalstamosiose grupuotėse, prostitucija, valkatavimas. Pateikta demoralizacijos sąvoka yra gana abstrakti ir gali būti įvairiai interpretuojama. Tai suteikia galimybę lanksčiai ir greitai reaguoti į nepilnamečio pokyčius, net ir tuomet, kai demoralizacijos grėsmė dar nėra labai akivaizdi [58, p. 87].

NBPI vartojama sąvoka nepilnametis, tačiau įstatymas taikomas skirtingų amžiaus grupių asmenims, atsižvelgiant į tai koks yra siekiamas tikslas. NBPI 1 straipsnio 1 dalyje apibrėžta, kad įstatymas taikomas:

- siekiant įveikti demoralizaciją ar užkirsti jai kelią – asmenims, kurie nėra sulaukę 18 metų;
- baudžiamųjų bylų atvejais – asmenims, kurie nusikalstamą veiką padarė turėdami nuo 13 iki 17 metų;
- vykdant paskirtas priemones – asmenims iki 21 metų [58, p. 86].

Pagal NBPI, baudžiamoji atsakomybė taikoma 13-16 metų nepilnamečiui, padariusiam nusikalstamą baudžiamojo kodekso uždraustą veiką ar teisės pažeidimus, numatytus kituose įstatymuose. NBPI tam tikruose straipsniuose numatyta galimybė taikyti 15 metų nepilnamečiui baudžiamąją atsakomybę pagal baudžiamąjį kodeksą, kurio 10 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad nepilnametis, turintis 15 metų, gali atsakyti pagal šį kodeksą už išvardintų veikų padarymą, jei tai atitinka bylos aplinkybes ir kaltininko brandos lygį, jo asmenybės savybes, o ypač, jei anksčiau taikytos priemonės nebuvo efektyvios auklėjamojo poveikio požiūriu [58, p. 88]. Jei asmuo padaro sunkų nusikaltimą – tai baudžiamoji atsakomybė kyla nuo 15 metų, jei padaro labai sunkų nusikaltimą – tai nuo 13 metų ir yra teisiami bendrajame teisme. Šis teismas taip pat kompetentingas, kai nepilnametis nusikaltimą įvykdo kartu su suaugusiu asmeniu [53, p. 222].

Lenkijoje nepilnamečių bylas nagrinėja šeimos teismai. Šioje valstybėje specializuoti teismai turi daugiau nei 80 metų tradiciją. Pirmieji trys nepilnamečių teismai buvo įsteigti 1919 metais. 1928 metais bendrųjų teismų įstatyme buvo numatytas specialus nepilnamečių teismų institutas. Lenkijoje nepilnamečių teismai funkcionavo kaip specialūs nepilnamečių bylų skyriai prie bendrosios kompetencijos pirmosios instancijos teismų. Tobulinant teisingumo vykdymo sistemą ir keičiantis reakcijai į jaunimo nusikalstamumą, 1973 metais buvo įkurti specialūs šeimos teismai, kurie veikė visoje šalies teritorijoje. Šeimos teismai, lyginant su nepilnamečių teismais, turi platesnę kompetenciją. Jie sprendžia ne tik nepilnamečių baudžiamąsias bylas, bet ir bylas dėl mažamečių globos, taip pat visas bylas pagal Lenkijos šeimos ir globos kodeksą, dažnai skyrybų bylas [58, p. 88]. Literatūroje nurodomi tokie šeimos teismų koncepcijos pagrindai:

- šeimos destruktijos prevencija, užtikrinant tinkamas sąlygas žmogaus vystymuisi;

- pagrindinis šeimos teismo tikslas – ne bylos nagrinėjimas, bet šeimos “gydymas“ [45, p. 121].

Steigiant šeimos teismus buvo siekiama sutelkti vieno teisėjo ir su juo bendradarbiaujančių probacijos įstaigų darbuotojų rankose visas šeimos bylas, susijusias su teisingu šeimos funkcionavimu. Plati šeimos teisėjo kompetencija leidžia jam įsigilinti į šeimos problemas, nustatyti jų priežastis, geriau iširti jaunuolio asmenybę, jo gyvenimo ir kitas socialines aplinkybes, taip pat laikytis tinkamos poveikio priemonių parinkimo ir taikymo politikos. Tai sudaro galimybę išaiškinti nepilnamečio socializacijos sutrikimus ir kompleksiskai veikti jį patį bei natūralią jo auklėjimo bei ugdymo aplinką [58, p. 89].

Šeimos teismams būdinga teisėjų specializacija. Asmuo, siekiantis eiti šeimos teisėjo pareigas turi būti atlikęs praktiką teisme, turėti aukštąjį teisinį universitetinį išsilavinimą, darbo stažą, išlaikyti teisėjo egzaminą bei turėti pedagogikos ir psichologijos mokslų žinių.

Sprendžiant nepilnamečių bylas, šeimos teismai bendradarbiauja su įvairiomis pagalbinėmis institucijomis: probacijos įstaigos, kuriose dirba profesionalūs probacijos darbuotojai, diagnostiniai-konsultaciniai šeimos centrai. Pastarieji atlieka psichologinius, pedagoginius, medicininius nepilnamečio tyrimus, konsultuoja tėvus. Tai padeda šeimos teismui priimti teisingą sprendimą bei sėkmingai vykdyti auklėjamąjį darbą. Šeimos teismas kompetentingas prižiūrėti kaip vykdomos jaunuoliui paskirtos priemonės bei gali jas bet kada pakeisti arba panaikinti [54, p. 64].

Lenkijos valstybėje galioja nepilnamečių bylų proceso įstatymas, kuris taikomas tiek teisės pažeidėjams, tiek socialiai netinkamai besielgiantiems. Visoje šalies teritorijoje, nepilnamečių bylas nagrinėja specializuoti teismai. Nemažai veikia nepilnamečiams skirtų įstaigų: auklėjimo ir globos įstaigos, šeimos, probacijos centrai, nepilnamečių prieglaudos, policijos vaikų skyriai ir kt.

Nepilnamečių teismai yra ir daugelyje kitų pasaulio valstybių (Anglijoje, Nyderlanduose, Belgijoje, Japonijoje, Italijoje, Airijoje, Švedijoje, Slovėnijoje, Ispanijoje, Čekijoje, Australijoje, Naujojoje Zelandijoje ir kt.). Apibendrinant galima išskirti tokius specializuotų teismų modelius: nepilnamečių bylas nagrinėja bendrosios kompetencijos teismų specializuoti teisėjai; atskiri specializuoti teismai (šeimos, nepilnamečių); nevienodas institucijų specializacijos autonomiškumo laipsnis (šalyje veikia atskiras specializuotas teismas ir specializuoti skyriai).

Apžvelgus užsienio šalių patirtį organizuojant nepilnamečių teismų veiklą, darytina išvada, kad tokie teismai egzistuoja valstybėse, kurios yra artimos Lietuvai savo teisinėmis tradicijomis. Pažymėtina, kad tokie teismai suteikia didesnes galimybes tinkamiau įgyvendinti teisingumą, į šį procesą įtraukiant visuomenę, taip pat atsižvelgiant į nepilnamečių asmenybės ir socialinės padėties ypatumus. Šiek tiek skiriasi jų organizacinė struktūra, kompetencija, specializacija, autonomiškumo laipsnis, tačiau jų paskirtis, veiklos prioritetai, baudžiamosios justicijos vertybių ir principų sistema yra panaši.

IV. Nepilnamečių teismų poreikis Lietuvoje

Šią mokslinio darbo dalį būtų galima pradėti K. Džibrano žodžiais: „*Negali teisti žmogaus jo nepažinęs, o kaip menkai tu jį pažįsti*“ [63, p. 3]. Žmogaus pažinimo sąvoka yra santykinė, nes net savęs paties žmogus negali visiškai pažinti. Ir vis dėlto, koks bebūtų sudėtingas žmogaus pažinimas, nepilnamečių teismo veikla neatsiejama nuo šio proceso. Todėl toliau bus analizuojami nepilnamečio asmenybės ypatumai, kuriuos reikia pažinti vykdam teisingumą.

IV.1. Bendravimo su nepilnamečiu ypatumai ir teisminė aplinka

Bendravimas sudaro prielaidas įveikti kliūtis, išspręsti problemas, suvienyti žmones. Bendravimas – daugiaplanis, įvairiapusiškas, dinamiškas dalykas. Jis turi pradžią, procesą-vyksmą ir pabaigą. Bendravimas apima keitimąsi informacija, kito žmogaus supratimą ir suvokimą bei interakciją (daromas poveikis vienas kitam). Bendraujant su žmonėmis yra gaunama informacija pačia plačiausia šio žodžio prasme. Informacija gali būti teikiama aktyviai, pristatant save. Bet tai nėra vienintelis žinių apie žmogų šaltinis. Žmogų apibūdina jo elgesys, darbas, nuotaikos, išvaizda, balsas ir pan. Vadinas, žmogus informuoja apie save ir nieko nesakydamas arba sąmoningai norėdamas ką nors nusišlėpti, t.y. tiesiogiai neinformuodamas apie save nieko. Tyla, vengimas kalbėti tam tikromis temomis irgi yra informacija. Tai ženklas, kad tos temos žmogui yra nesaugios. Kuo daugiau socialinių vaidmenų (globėjas, auklėtojas, teisėjas) atliekama bendraujant su žmogumi, tuo intensyviau keičiamasi informacija [55, p. 46].

Šiuo atveju bendravimas yra specifinis. Tai lemia: specifiniai subjektai (jaunimo teisėjas (toliau bus vartojama ši sąvoka kalbant apie teisėją, kuris nagrinėja nepilnamečių bylas)-nepilnametis teisės pažeidėjas) ir jų hierarchinis santykis, bendravimo priežastis (padaryta nusikalstama veika), bendravimo aplinka (teismas), bendravimo rūšis (priverstinis). Pirmiausia šių subjektų santykį reikia išnagrinėti per socialinio suvokimo prizmę. Socialinis suvokimas – tai socialinių objektų (kitų žmonių, savęs) suvokimas, supratimas ir vertinimas. Išskiriami tokie pagrindiniai socialinio suvokimo veiksniai:

1. Suvokėjas (jaunimo teisėjas). Suvokimui turi įtakos įvairios asmenybės savybės – poreikiai, nuostatos, vertybės, patirtos emocinės traumos ar džiaugsmas. Suvokiant žmogų, suvokėjo asmenybę veikia daugybė veiksnių: emocinis fonas (baimės, nuotaikos), pasąmonės dalykai (motyvai). Tačiau jaunimo teisėjas, siekdamas būti nešališkas ir objektyvus turi atsiriboti nuo šių faktorių įtakos. Tyrimai rodo, kad suvokimas priklauso nuo žmogaus amžiaus. Amžius iki tam tikros ribos – suvokimo adekvatumą, tikslumą palengvinantis veiksnys. Todėl manytina, kad jaunimo teisėjo pareigas turėtų eiti gyvenimo patirtį turintis žmogus. Kita vertus, didėjant patirčiai, suvokimas gali tapti kryptingas, vienpusiškas (pvz. visi tie nepilnamečiai neklaužados). Suvokimui turi įtakos ir intelektas: aukšto intelekto žmogus labiau toleruoja dviprasmiškumą.

2. Suvokimo objektas (teisės pažeidėjas). Vaizdo formavimasis ir savybių tam vaizdui priskyrimas. Pvz. metaforiniai apibendrinimai: raumeningas kūnas – narcizas, trumpas sijonas – laisvamanė. Vertinimas gali būti tiesioginis, betarpiškas (pvz. pokalbis su nepilnamečiu) arba – tarpiškas (informacija gaunama iš charakteristikų, nuotraukų ir kitų šaltinių). Priskiriant susiformavusiam vaizdui tam tikras savybes, egzistuoja būsenos pratęsimo tendencija – momentinė atsitiktinė būseną palaikoma nuolatine (pvz. pamatė jaunuolį pirmą kartą visą susivėlusį, apdriskusį – tai ir suteikė valkatos įvaizdį).

3. Vertinimas. Bendraujant vertinimo įvairiapusiškumas nėra labai dažnas dalykas. Veikiau atvirkščiai, sąmoningai atsirenkami vienas arba keli informaciniai požymiai ir jų reikšmė suabsoliutinama, o kiti požymiai ignoruojami. Tai vadinama aureolės efektu. Šis efektas dažnai būna šališkas: teigiamas arba neigiamas. Teigiamas aureolės efektas – jei pirmasis įspūdis apie žmogų yra palankus, tai paskui visas jo bruožų, poelgių vertinimas krypsta teigiama linkme: išskiriami daugiausia patrauklūs momentai, o neigiami tik iš dalies keliami arba visai nepastebimi. Jeigu pirmasis įspūdis dėl kokių nors aplinkybių buvo neigiamas, tai netgi teigiamos to žmogaus savybės ir poelgiai paskui arba nepastebimi, arba nepakankamai vertinami dėl per didelio dėmesio trūkumams. Tai – neigiamas aureolės efektas. Tačiau šis efektas reiškia kategorišką, nediferencijuotą kito žmogaus vertinimą ir parodo, kokią reikšmę žmogaus vertinimui turi požiūris į jį. Pirmas požiūris, paskui vertinimas. Emocinė reakcija („man jis nepatinka“) yra ankstesnė už sprendimą („tai blogas žmogus“) [55, p. 46]. Tačiau jaunimo teisėjas, turi stengtis aureolės efekto išvengti ir vertinti nepilnamečio asmenybę objektyviai.

4. Situacinis kontekstas. Dažnai yra pervertinama asmenybės įtaka ir nepakankamai įvertinamas situacijos poveikis. Nepakankamai atsižvelgus į situaciją, galima padaryti nepagrįstas išvadas apie asmenybės bruožus [47, p. 632]. Kontekstas gali radikaliai pakeisti situaciją, pvz. bendraujant teismo aplinkoje jaunuolis yra uždaras, nekalbus, nerangus, tačiau bendraujant laisvalaikio aplinkoje galima sužinoti, kad kaltininkas yra komunikabilus, iniciatyvus, gyvybingas ir pan.

Taigi, socialinis suvokimas, kaip pirminė informacija, gali turėti lemiamos reikšmės, susidarant įspūdį apie žmogų. Tačiau šis suvokimas neturi virsti į nepakeičiamų nuostatų susidarymą, neturi tapti barjeru vystyti tolimesnį bendravimą ir gauti kitą (antrinę) informaciją. Tačiau Lietuvoje atliktas E. Vileikienės sociologinis tyrimas leidžia teigti, kad tarp baudžiamosios justicijos pareigūnų dominuoja neigiamas požiūris į delinkventus, su kuriais jie asmeniškai dirbo [34]. Pvz. 59 proc. teisėjų nepilnamečius teisės pažeidėjus vertino labai blogai arba greičiau blogai ir tik 41 proc. neutraliai arba veikiau gerai (2005 m.). Darytina prielaida, kad pareigūnai, vertindami jaunuolius, neatskiria pačio asmens vertinimo nuo jo padaryto poelgio. Tikėtina, kad smerkdami netinkamą nepilnamečio elgesį, neigiamai vertina ir patį vaiką. Remiantis 2005 metų tyrimo

duomenimis matyti, kad dauguma (71 proc.) teisėsaugos pareigūnų pripažįsta, kad dirbti su nepilnamečiais yra sunkiau nei su suaugusiaisiais teisės pažeidėjais. Didžioji dalis (36 proc.) nurodė, kad pagrindinės problemos, su kuriomis jie susidūrė dirbdami su nepilnamečiais, tai bendravimo su jaunuoliais sunkumai bei neigiamos pačių nepilnamečių savybės. Pareigūnai skundėsi nepilnamečių abejingumu, nenoru suprasti, ką blogo padarė, vertybių, moralės stoka, nebendravimu, uždarumu, užsispyrimu, agresyvumu, įžūlumu, pasipriešinimu, neigiamu nusistatymu, nepagarba teisėsaugos institucijoms ir kt. [61, p. 114-117]. Apžvelgus tyrimą, galima daryti išvadą, kad daugumai teisėsaugos pareigūnų būdingas neigiamas aureolės efektas t.y. susidarę neigiamą pirminį įspūdį apie nepilnamečių (pvz. jei jau pateko į teisėsaugos akiratį – tai jau yra blogas žmogus), suabsoliutina nemalonius, nepatikusius bruožus ir nebetiki, kad tas žmogus gali turėti ką nors teigiamo ir tokių savybių nebeieško. Neigiamą teisėsaugos pareigūno nuostatą apie jį paauglys greitai pajunta ir tolesnis bendravimas darosi labai komplikuotas: sulaukiama nepageidaujamo, bet logiško grįžtamojo ryšio (kaip šauksi, taip atsilies). Tačiau kaip rodo Lietuvoje atlikto tyrimo duomenys, kad tik 12 proc. teisėjų mano, jog neigiamo požiūrio į nepilnamečius teisės pažeidėjus atsisakymas turi būti prioritetinga nepilnamečių justicijos veiklos sritis [61, p. 129].

Mokslinėje literatūroje yra žinomos dvi išankstinių nuostatų ir diskriminavimo priežastis aiškinančios teorijos – tai realistinė konfliktų ir socialinio identiteto teorijos [50, p. 131]. Pagal realistinę konfliktų teoriją, išankstinį priešišumą ir diskriminaciją lemia konkurencija dėl ribotų išteklių, kuriais tenka dalytis. Žmogui ne tiek svarbu ką jis turi ar ko neturi, kiek santykinis išteklių trūkumas, kuris pastebimas, kai žmogus save lygina su kitais. Pastebėjęs, jog kiti turi daugiau nei jis, žmogus patiria nepasitenkinimą iš egoistinių paskatų. Pagal socialinio identiteto teoriją, kiekvienas individas siekia gerai save vertinti. Dėl šios priežasties žmogus linkęs palankiau vertinti grupę, kuriai pats priklauso nei kitas grupes. Kartais žmogus gali pagerinti savęs vertinimą neigiamai atsiliepdamas apie kitus. Tyrimai rodo, jog žmonėms, kurie linkę į išankstines nuostatas ir kitų diskriminavimą, būdingi autoritarinės asmenybės bruožai – jie linkę paklusti autoritetui, netoleruoja skirtumų, jų mąstymas sustabarėjęs, seksualumas užslopintas [50, p. 131].

Dar vienas lankstaus ir sklendaus bendravimo trukdis – tai žmogaus polinkis saugoti savo įsitikinimus. Kai asmuo susidaro apie ką nors nuomonę, jis nėra linkęs jos keisti, net jei ji prieštarauja akivaizdiems įrodymams. Žmogui būdingas polinkis ieškoti, interpretuoti ir kurti informaciją, kuri patvirtintų jo įsitikinimus [50, p. 132].

Reikia pažymėti, kad sprendžiant jaunuolio baudžiamąją bylą teisme, efektyvus bendravimo kontakto užmezgimas ir palaikymas yra jaunimo teisėjo prerogatyva, nes jis juk turi didesnę gyvenimišką patirtį, kvalifikaciją, o ir jo pozicija geresnė (ne jam gresia baudžiamoji atsakomybė). Tačiau, jei jaunimo teisėjas turi neigiamų nuostatų prieš kaltininką ar linkęs jį

diskriminuoti, tai trukdo kurti gerus tarpusavio santykius. O tvyrant abipusiam priešiškumui, teismui gana sudėtinga perprasti asmenį ir priimti teisingą sprendimą. Siekiant išvengti neigiamų nuostatų susidarymo apie nepilnametį veiksnio, kuris gali įsukti bendravimo procesą į užburta ratą (įžeidinėjimų ar patyčių svaidymas, pašnekovo ignoravimas ir pan.), vertėtų prisiminti C. Rodžerso pasiūlytą besąlyginio vertinimo principą. Jo teigimu, žmogų reikia priimti tokį, koks jis yra. Kiekvienas žmogus yra unikali, nepakartojama vertybė, turinti teisę į pagarbą elgesį su ja. Žmogus vertinamas ne už ką nors, o už tai, kad yra žmogus [55, p. 49]. O ir kaltinamojo jaunuolio „trūkumai“ yra sąlyginis dalykas, nes kitoje vietoje ir kitu laiku, šios savybės gali virsti neįkainuojamais privalumais (pvz. agresyvus asmuo gali pasiekti didelių aukštumų sporto pasaulyje).

Kaip jau minėta, vystant sėkmingą bendravimą jaunuolių baudžiamosiose bylose, svarbus vaidmuo tenka jaunimo teisėjui. Pirmiausia yra reikalingas savęs supratimas ir pažinimas, ypač žinojimas savo silpnų, pažeidžiamų vietų. Kitaip tariant, būtina suvokti, kaip pats žmogus reaguoja į vienokį ar kitokį kitų elgesį, kiek ir kaip suprantamas pašnekovas, ypač jo slepiami jausmai, norai ar nepatenkinti poreikiai. Dirbant su paaugliais, tokį savęs pažinimą galima pradėti nuo prisiminimų apie savo paties paauglystę ar ankstyvąją jaunystę. Pvz. J. Pitts siūlo pastebėti ir įvardinti skirtumus tarp savęs, kai mums buvo 16 metų, ir dabartinio savęs. Dažnai nustebinsime pamatę, jog į jaunuolį reaguojame taip pat, kaip mūsų pačių tėvai, nors tuo laiku buvome sau prisiekę, kad niekada nekartosime jų klaidų [50, p. 123]. O jei prisiminti savo jaunas dienas gana sudėtinga, tuomet galima tiesiog išlaisvinti fantaziją ir tai padės suvokti paauglio pasaulį, atitrūkti nuo sukauptos patirties, išgyvenimų, nuotaikų, emocijų ir viso to, kas varžo laisvai bendrauti ir priimti teisingą sprendimą. Galimas ir dar vienas metodas, kuris padėtų suvokti savo vaidmenį ir atitinkamai jį koreguoti bendraujant su nepilnamečiu. Tai mokymosi procesas, gaunant žinių apie paauglių fizinės, pažintinės ir socialinės raidos ypatumus. Taigi, priemonių, gerinančių bendravimo kokybę yra įvairių, o kuria pasinaudoti tam tikru laikotarpiu, pasirenka pats žmogus.

Vienas iš svarbiausių yra emocinis bendravimo aspektas. Giluminė bendravimo prasmė – užmegzti ir palaikyti su partneriu emocinį ryšį. Emocinė parama vadinama empatija – įsijautimas į kito žmogaus emocinę būseną, išgyvenimas to, ką jaučia kitas žmogus, neatsisakant savo paties poreikių ir neprisiimant už juos atsakomybės. I – oji empatijos fazė – supratimas, kito žmogaus emocinės būsenos identifikacija (atpažinimas). Šiuo atveju yra svarbu ne tik jaunimo teisėjo sugebėjimas, bet ir noras gilintis ir nustatyti ką nepilnametis išgyvena padaręs nusikalstamą veiką. Kartais jaunuolis, kalbėdamas apie savo išgyvenimus, gali siųsti prieštarinę informaciją. Pvz. kaltininkas OS (16 m.) demonstruoja, kaip nužudė žmogų su plačia šypsena veide (Šiaulių apygardos teismo bylos Nr. 1-55-332/08 nuotraukos). Klaidingai identifikavus emocijas, kyla grėsmė parinkti netinkamą baudžiamojo poveikio priemonę. II – oji fazė – jausmo, kuris tuo metu

yra apėmęs kitą žmogų, išgyvenimas. Šiuo atveju jaunimo teisėjas nuoširdžiai turėtų rūpintis dėl nepilnamečio nesėkmės. III fazė – jausmo perdavimas įvairiomis išraiškos priemonėmis. Jaunuoliui svarbu pajusti emocinę paramą. Gera jau vien žinoti, kad pasaulyje bent kas nors tave palaiko, nors aktyviai ir nieko nedaro. Užtenka parodyti supratimą ir padėti pačiam paaugliui suprasti ir nebijoti savo jausmų ir poreikių. Empatiškai išklausomi žmonės „išmoksta geriau įsiklausyti į savo vidinių potyrių tėkmę“ – sakė C. Rodžersas [47, p. 490]. Reikia atkreipti dėmesį, kad empatija nereiškia jaunuolio atleidimo nuo atsakomybės ar jo išteisinimo.

Empatija – jaunimo teisėjui būtina savybė. Ji nėra įgimta, jaunimo teisėjas turi ją išsiugdyti. Empatiškumo ugdymas prasideda nuo gebėjimo įsijausti į kitą asmenį, suprasti, ką jis jaučia, ko nori. Empatija padeda suprasti, kas slypi už vienokio ar kitokio elgesio. Daug galima kalbėti apie sėkmingą bendravimą, bet empatija visados išliks bendravimo pagrindas. Be jos jaunimo teisėjo ir nepilnamečio bendravimas virs į formalių, paviršutiniškų klausimų ir atsakymų keitimąsi [50, p. 123; 55, p. 84].

Bendravimo pagrindas yra žmonių nuostatos ir vertybės. Nuostata – žmogaus polinkis vienaip ar kitaip suvokti kokį nors objektą. Vertybė – daiktas ar reiškinys, kuriam žmogus teikia didžiausią reikšmę, santykis su kuriuo jam yra svarbus ir kuris lemia asmenybės veiklos kryptingumą. Vertybė – atramos taškas gyvenime, ji įprasmina veiklą. Universalių, visuotinai pripažintų vertybių nėra. Bendravimo sėkmę lemia tai, kiek žmonės yra pasirengę priimti vienas kito požiūrius, keisti savo nuostatas. Čia svarbus sugebėjimas pripažinti, kad kito asmens vertybės pažeidimas veda į konfliktą. Todėl jaunimo teisėjas, siekdamas efektyvaus bendravimo su paaugliu, turi žinoti, kokias vertybes jaunimas ypatingai puoselėja ir kaip jie jas interpretuoja, kokie yra paauglių poreikiai ir mąstymo tendencijos.

A. Maslow nuomone, paauglystėje vyrauja Ego ir savigarbos poreikiai. Nepilnamečio egocentrizmas pasireiškia tuo, jog jis jaučiasi esąs visų aplinkinių psichologinio pasaulio centre. Paaugliai siekia autonomijos, pripažinimo, dėmesio, pagarbos, dažnai protestuoja prieš taisykles ir bet kokią kontrolę, viskuo abejoja, kritikuoja ir nori viską patys išbandyti, rizikuoti, turi stiprų teisingumo jausmą, nepakenčia netolerancijos, linkę filosofuoti ir idealizuoti. Itin svarbus paauglystės amžiuje yra bendravimo ir draugų ieškojimo poreikis. Jie labai brangina gerą draugų nuomonę apie save ir skaudžiai išgyvena draugų pasmerkimą. Svarbiausios paauglių „draugystės kodekso“ normos – pagarba žmogaus orumui, lygybė, ištikimybė, pagalba draugui, pasitikėjimas, gebėjimas neišplepėti paslapčių. Jie stebi kitų elgesį, jį vertina, smerkia neištikimybę, pažadų netesėjimą, išpuikimą, orumo įžeidimą, egoizmą [52, p. 28]. Akivaizdu, kad tradicinis bendravimo su nepilnamečiu teismo salėje būdas, kuomet jis yra teisiamas, smerkiamas, baudžiamas ar moralizuojamas, demonstruojant viršenybę ir galią, iššaukia paauglio protestą. Jis visiškai užsidaro, ignoruoja arba reaguoja agresyviai. Pagal Adlerį, paauglys elgdamasis prieštaraujančiai,

griaunančiai, turi tam tikslą. Dažnai pats žmogus to tikslo net nesuvokia. Atsidūręs situacijose, kurios kelia grėsmę, nerimą, jaunuolis ypač intensyviai demonstruoja šį elgesį. Todėl svarbu žinoti galimus negatyvaus elgesio tikslus: gauti dėmesio, parodyti savo jėgą, atkeršyti, būti paliktam ramybėje. Paaugliai įsitikinę, kad taip nesielgdami, jie gali prarasti save [41, p. 61]. Nepilnamečiai hierarchinių santykių nepripažįsta ir dažniausiai savo agresyviu elgesiu nori pasakyti, kad: „*Esu vertas bent kiek pagarbos*“. Konkrečiomis aplinkybėmis rodyti pagarbą nėra sunku: užtenka kreiptis į paauglį kaip į sau lygų suaugusį žmogų (o ne nusileisti iki jo lygio); pasiūlyti jam patogiai įsitaisyti; paprašyti jo pagalbos, mėginant suvokti padėtį; klausti jo nuomonės ir pan. [50, p. 122]. Kai kuriose užsienio šalyse numatyta galimybė nepilnamečių bylas nagrinėti ne viešoje teismo salėje, o jaunimo teisėjo kabinete, taip sukuriant saugesnę, jaukesnę bendravimo aplinką.

Reikia turėti omenyje, kad jaunuoliui prabilti apie save ir padarytą nusikaltimą yra labai sunku. Jį gali kamuoti atsiskleidimo baimės: viešumo baimė (viešai kalbėti apie asmeninius dalykus), varžymosi baimė, taip pat baimė būti atmestam, nesuprastam, pasmerktam, nubaustam, baimė netekti savo statuso vertės kitų akyse, pasirodyti blogam, sugniuždytam, piktumo baimė (tai, ką atskleisi, panaudos prieš tave), identiškumo, savo asmeninių ribų praradimo baimė. Todėl jaunimo teisėjas, siekdamas padėti įveikti paaugliui šiuos baimės barjerus, bendraudamas turi būti nuoširdus, atviras ir sąžiningas. Klausti kas jam sekasi, ką jis mėgsta veikti, kas jam teikia malonumą. Paprašyti papasakoti apie šviesius gyvenimo laikotarpius. Stengtis palaikyti teigiamą emocinį foną. Nemeluoti, nemaitinti tuščiais pažadais, bet rodyti supratimą, pasirengimą padėti ir kurti pagarbą bei pasitikėjimu grįstus santykius. Jei nepilnametis negerbs teismo, negerbs ir jo skirtos bausmės, laikys tai kerštavimu ir jaus didelę nuoskaudą. O skausmas, laikui einant, perauga į pyktį ir jaunuolio širdyje vėlei užgims neapykanta. Todėl jau pirminis teisėjo ir nepilnamečio kontaktas, gali turėti įtakos tolimesnei nepilnamečio resocializacijai.

Apibendrinant galima teigti, kad efektyvaus bendravimo kūrimas ir palaikymas yra jaunimo teisėjo prerogatyva. Bendravimo sėkmę lemia tai, kiek jaunimo teisėjas geba išsiugdyti empatijos savybę, nesusidaryti išankstinių, nekintamų nuostatų, priimti jaunuolio požiūrį ir nepažeisti jo vertybių. Bendravimas su paaugliu bus žymiai konstruktyvesnis, jei jaunimo teisėjas bendraus su juo, kaip su lygiaverčiu subjektu.

IV.2. Auklėjamųjų priemonių ir bausmių skyrimas

Įgyvendinant teisingumą svarbus vaidmuo tenka baudžiamosios atsakomybės priemonėms, kurias teismas taiko nepilnamečiui, padariusiam nusikalstamą veiką. LR Baudžiamajame kodekse (toliau – BK) įtvirtinta, kad bausmė turi užtikrinti teisingumo principą (41 str. 2 d. 5 p.) [16]. Ir kaip teigia G. Švedas, kad bausmė skiriama siekiant BK numatytų bausmės tikslų, kurių objektas yra žmogus. Todėl ji turi būti individualizuota, t.y. paskirta atsižvelgiant į kaltininko asmenybės

bruožus ir resocializacijos poreikius [57, p. 79]. Tinkamos ir teisingos poveikio priemonės parinkimą lemia ne vien teisingas BK. „*Daug svarbesnę reikšmę turi žmogiškieji faktoriai – tai priklauso nuo teisėjo ne tik teisinio, bet ir bendro išsilavinimo, intelekto, visuomenės interesų suvokimo, abstraktaus mąstymo (akiračio), nuo sąžiningumo. Teisingas bausmės gali skirti tik visuomeniškai išugdytas teisėjas*“ [28, p. 116]. Todėl teismas, skirdamas baudžiamojo poveikio priemonę, turi išsiaiškinti ne tik BK (91 str. 2 d.) nurodytas aplinkybes, bet ir žinoti, kas apskritai yra būdinga paauglio raidai ir elgsenai.

Paauglystė – tai gyvenimo tarpsnis, kuris trunka nuo fizinio brendimo pradžios iki asmuo pasiekia savarankiško žmogaus socialinę padėtį. Dažnai paauglystė yra susijusi su kriziniais fenomenais. Tokia paauglių savijauta ir elgesys, ypač maištavimas, priešinimasis, tam tikra prasme skatina visuomenės vystymąsi, verčia suaugusiuosius patikrinti savo vertybes, susimąstyti, ar jie yra teisūs [52, p. 9]. Apibendrintai galima išskirti tokias paauglio vystymosi užduotis, kurias reikia žinoti parenkant baudžiamojo poveikio priemonę:

1. Patvirtinti savo fizinius požymius ir efektyvų kūno naudojimą: įsisąmoninti, suvokti savo kūną (fiziologiją); išmokti prasmingai ir efektyviai naudoti savo kūną sportuojant, laisvalaikiu, darbe, taip pat atliekant kasdienes užduotis.

2. Įgauti vyrišką arba moterišką vaidmenį: jaunuolis privalo priimti individualų sprendimą dėl atitinkamai lyčiai būdingos elgsenos ir lyties vaidmens apipavidalinimo (išraiškos).

3. Užmegzti naujų ir brandesnių santykių su vienmečiais abiejų lyčių atstovais. Tai koreliuoja su savojo “Aš” išsivystymu, tapatybės ir seksualinių interesų suvokimu, išėjimu iš tėvų namų, pripažinimo įgijimu, su patikimumo, saugumo, priklausomybės poreikiu.

4. Emocinis atotrūkis nuo tėvų ir kitų suaugusių. Tėvams šis reiškinys sunkiai suvokiamas ir dažnai skausmingas. Tėvai nori savo vaikus išauklėti stropiais žmonėmis, taip pat stengiasi tėvų ir vaikų tarpusavio priklausomybę išlaikyti kaip galima ilgiau. Atsiskyrimas ir autonomijos įgijimas pamažu įveikia priklausomybės gėdą ir atsiskyrimo kaltę.

5. Pasiruošimas profesinei karjerai: mokymasis tiesiogiai arba netiesiogiai nukreipia į tolimesnę profesinę veiklą. Tai koreliuoja su moraliniu išsivystymu.

6. Pasiruošimas santuokai ir šeimyniniam gyvenimui. Tai susiję su žinių ir socialinių įgūdžių įgijimu atlikti partnerystės bei šeimos institutams tenkančias užduotis. Tačiau šiandieninis mokymosi laiko pratęsimas per visą trečią dešimtmetį, reikalauja naujų sprendimų.

7. Prisiėmimas socialinės atsakomybės. Asmuo įsipareigoja palaikyti visuomenės gerovę, prisiima politinę ir visuomeninę atsakomybę prieš kitus piliečius. Sudaromas socialinis kontraktas: pripažįstamos visuotinės vertybės ir teisės, teisingumo interesas, universalūs moraliniai principai.

8. Elgesio gairių nusibrėžimas susidarant savų vertybių sistemą ir įgyjant moralinį sąmoningumą. Jaunuolis turi susikurti savarankišką vertybių struktūrą [37, p. 17].

Žinant nepilnamečio fizinės, pažintinės ir socialinės raidos ypatumus, galima geriau suprasti jo psichologines, socialines problemas bei delinkventinį elgesį, suteikti jam reikiamą pagalbą ir paskirti tinkamą bei teisingą baudžiamosios atsakomybės priemonę. Atkreiptinas dėmesys, kad represijos ir spaudimas paauglystėje arba sugniuždo asmenybę, jei ji yra silpnesnė, arba sukelia protesto reakciją, kuri, jei asmenybė stipresnė, gali įgyti drastišką formą. H. Ungeris mano, kad „mylinčių tėvų psichologiniai auklėjimo metodai“ yra daug veiksmingesni nei griežtos drausmės metodai. Identifikacija su gerais tėvais, taikančiais „meile grįstus disciplinos metodus“ lemia moralinę asmens brandą [55, p. 174]. Nevertėtų pamiršti, kad į teismo salę dažniausiai patenka be meilės gimę ir užaugę vaikai.

Svarbu pabrėžti, kad jaunimas jautriai reaguoja į įvairius socialinius pokyčius. Todėl Pekino taisyklių (30-30.4) komentare teigiama, kad greitai ir radikaliai keičiantis jaunimo gyvenimo būdui ir nusikalstamumo formoms bei mastams, teisinė reakcija į nepilnamečių teisės pažeidimus greitai sensta ir tampa netinkama. Teismas turi analizuoti ir suvokti šiuos pokyčius, kad pritaikytų proporcingas ir efektyvias priemones, nes pritaikius blogas priemones gali būti nusikalstama dažniau, nei jokių priemonių netaikymo atveju [50, p. 22, 25].

Kriminologai teigia, kad jaunystėje tam tikras nusikalstamas elgesys yra normalus reiškinys. Jaunimas taip gyvena. Ir nereikia šito dramatinizuoti, verčiau – suprasti. Tyrimai rodo, kad daugelio jaunų žmonių kriminalinis elgesys gyvenimo eigoje išnyksta savaime, be jokios valstybės intervencijos [53, p. 259]. Šis rezultatas leidžia daryti išvadą, kad šiame amžiaus tarpsnyje nereikia taikyti labai griežtų, regresyvių priemonių.

Sprendžiant kokia turi būti baudžiamoji teisinė reakcija, siūloma atsižvelgti ar jaunuolio nusikalstamas elgesys yra kaip „epizodas“ ar „simptomas“. Epizodinis elgesys yra lengvai koreguojamas ir praeinantis. Pvz. jaunuolis gali atlikti įprastinį teigiamą (oficialų) vaidmenį ir kartu užsiimti nusikalstamais dalykais. Tačiau oficialus vaidmuo nepilnamečio laikomas pagrindiniu, o nusikalstamas – atsitiktiniu, epizodiniu. Kol kas žmogus su juo savęs netapatina. Oficialus vaidmuo leidžia pajusti savąją vertę. Nusikalstamas vaidmuo laikomas laikinu, su juo siejami išgyvenimai, abejonės. Padėčiai pagerėjus, gali kilti noras to slaptojo vaidmens atsisakyti. Tuo tarpu „simptomas“ signalizuoja apie kriminalinius jaunuolio polinkius. Epizodinis vaidmuo tampa pagrindinis, o oficialus vaidmuo – antraeilis. Nepilnametis identifikuoja su vaidmeniu, anksčiau laikytu atsitiktiniu. Nusikalstamas vaidmuo tampa savęs vertinimo, prestižo palaikymo pagrindu. Taip yra todėl, kad keičiasi vertybės: oficialios atmetamos, jų vietą užima asocialios vertybės [55, p. 12]. Taigi, teismo veikla parenkant baudžiamąją poveikio priemonę, neatsiejama nuo tiriamojo, vertinamojo, prognozuojamojo pobūdžio veiksmų. Kita vertus, teismas nėra visiškai laisvas, kadangi turi realizuoti principines BK įtvirtintas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės

nuostatas ir ypač – riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo galimybes (80 str. 2 d.). Tai įgyvendinti skatina ir tarptautiniai dokumentai.

Teismas, skirdamas poveikio priemonę, be kitų aplinkybių, turi iširti nepilnamečio asmenybę ir nustatyti socialinę brandą. Atsižvelgiant į tai, kad šios BK įtvirtintos sąvokos yra problemiškos tiek teoriniu, tiek praktišku požiūriais, jos šiame darbe nagrinėjamos plačiau.

IV.2.1. Nepilnamečio asmenybės tyrimas

Nepilnamečių teismų poreikis Lietuvoje ypatingai atsiskleidžia taikant nepilnamečiams baudžiamąją atsakomybę ir įgyvendinant jos paskirtį. BK 80 straipsnyje numatyta, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtis yra užtikrinti, kad atsakomybė atitiktų šių asmenų amžių ir socialinę brandą, padėti pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą su nepilnamečio asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu ir kt. Taikant bausmę, teismui numatyta pareiga iširti nepilnamečio asmenybę (BK 91 str. 2 d.).

Asmenybė – tai kiekvienam būdinga savita mąstysena, jausena ir veikseną [47, p. 467]. Asmenybe tampama, o ne gimstama. Ji formuojasi visuomeninių santykių procese. Asmenybė pirmiausia reiškia atskirumą, individualumą, tai originali tam tikrų savybių, procesų, reagavimo būdų visuma. Ši visuma nėra chaotiška, jai būdinga organizacija ir struktūra. Asmenybė, kaip visuma, sąveikauja su aplinka, taikosi prie jos. Reagavimo į aplinką, kitus žmones būdai yra individualūs. Kiekviena asmenybė vystosi skirtingu, unikaliu keliu, todėl ir žmonių elgesys esti skirtingas. Santykiyje su socialine aplinka žmogus pasireiškia kaip atskiras, vientisas vienetas. kažkas turi jungti, derinti tai, ką žmogus patyrė praeityje, ką patiria dabar, kas jis buvo praeityje ir kas yra dabar. Šiuos potyrius vienijantis elementas ir yra asmenybė. Taigi, teismas, tirdamas nepilnamečio asmenybę, turi išsiaiškinti jo asmenybės vystymosi procesą, patirtį, jo paties savivoką, savybes. Psichologijos moksle yra išskiriamos 4 svarbiausios asmenybės tyrimo kryptys:

Psichoanalitinė teorija. Anot Freud, asmenybė – žmogaus emocijos, siekiai ir mintys – kyla iš konflikto tarp agresyvių, malonumo siekiančių biologinių impulsų ir socialinių ribojimų. Asmenybė yra pastangų įveikti šį konfliktą padarinys – išreiškiant šiuos impulsus taip, kad būtų patirtas malonumas, nesukeliant kaltės jausmo. Ši teorija pabrėžia vaikystės seksualumą bei nesąmoningą motyvaciją ir teigia, kad tai lemia asmenybę. Tiriant asmenybę naudojami projekciniai testai, siekiant atskleisti neįsąmonintus motyvus.

Bruožų teorija apibūdina asmenybę nusakant jos svarbiausius bruožus – žmonėms būdingą elgesį ir sąmoningus motyvus. Eysencko pasiūlė du svarbiausius veiksnius (ekstraversija-intraversija, emocinis pastovumas-nepastovumas), kurių deriniai naudojami įvardinti asmenybės tipus (melancholikas, cholericas, flegmatikas, sangvinikas) bei konkrečius bruožus. Taip pat naudojami asmenybės klausimynai, kitų žmonių vertinimai. Daugelis teoretikų mano, kad

asmenybės bruožai yra biologiškai sąlygoti, tačiau elgesio būdai formuojasi asmens genetiniams duomenims sąveikaujant su konkrečia aplinka.

Humanistinė kryptis sutelkia dėmesį į žmogaus vidines galias tobulėti ir save išreikšti. Maslow ir Rodžersas laikė, kad svarbiausias asmenybės požymis yra savojo Aš samprata – visos mintys ir jausmai, kuriais atsakome į klausimą „*Kas aš esu?*“. Jei Aš samprata teigiama, tai paprastai linkstama teigiamai elgtis, ir atvirkščiai. Todėl aplinkiniai turi siekti padėti kitiems pažinti save, pripažinti tai ir būti sau ištikimiems. Tiriant asmenybę gali būti naudojami tokie metodai: klausimynai skirti savivaizdžiui įvertinti, empatinis žmogaus supratimas.

Socialinė-kognityvinė kryptis pabrėžia, kad sąveika su aplinka priklauso nuo mūsų ir mes priklausome nuo jos. Asmenybę formuoja aplinkybių, minčių bei jausmų ir elgesio sąveika. Šios krypties teoretikai atmetė teiginį, kad žmogaus savastis yra įgimta ir tvirtina, kad savivoką formuoja aplinka. Ir asmenybė, ir aplinka yra aktyvios ir sąveikauja tarpusavyje. Tiriant asmenybę naudojami: klausimynai, skirti nustatyti, kaip žmogus jaučia kontrolės pobūdį, žmogaus elgesio stebėjimas [47, p. 467-503].

Praktinėje teismo veikloje vargu ar užteks vienos teorijos. *“Teisininkui nuolatos tenka susidurti su „neįprastais žmonėmis“, „ryškiomis asmenybėmis“, keistuoliais. Visi jie „ne tokie kaip visi“, „nukrypę“ nuo labiausiai paplitusio asmenybės tipo <...>. Dėl jų teisininko darbe kyla ypač daug problemų“* [39, p. 113]. Kiekviena nepilnamečio asmenybė yra unikali, neapčiuopiama ir neišmatuojama, o jos tyrimas – sudėtingas, kūrybinis procesas. Tačiau kiekvienas požiūris padės geriau įsivaizduoti visumą.

Prof. G. Valickas išskiria tokias nepilnamečių asmenybės socializacijos ypatumus lemiančius veiksniai: 1) psichobiologiniai (konstituciniai asmenybės ypatumai, fiziniai defektai); 2) socialinius-psichologinius (auklėjimo sąlygos, padėtis mokykloje ir pan.); 3) individualius-asmenybinius faktorius (vertybių sistema, savęs vertinimo lygis, savireguliacijos sugebėjimai); 4) socialinius-ekonominius. Visi veiksniai yra svarbūs ir reikšmingi, kadangi nepilnamečio asmenybės genezę lemia sudėtinga jų tarpusavio sąveika [59, p. 15]. Toliau plačiau šiame darbe nagrinėjamos individualios nepilnamečio asmenybės savybės ir jų vaidmuo delinkventiniam elgesiui, vertinant juos per teismų specializacijos nepilnamečių byloms būtinumo prizmę.

Galima teigti, kad delinkventams būdingas impulsyvumas, nesugebėjimas atidėti pasitenkinimo, išpūdžių siekimas, žemas savęs vertinimas, nepakankama moralinė branda, empatiškumo stoka ir pan. Tačiau minėtos savybės gali stipriai keistis, susiformuoti naujos, o kitos savybės išlieka gana ilgai arba net visą žmogaus gyvenimą. Verta detaliau aptarti kai kurias santykinai pastovias nepilnamečio asmenybės savybes, kurios gali paskatinti netinkamą elgesį.

Analizuojant delinkventinio elgesio priežastis, paminėtinas asmens intelekto koeficientas. Kokią įtaką intelekto lygis turi asocialiam elgesiui (poelgiai, kurie pažeidžia teisės, moralės normas

ar papročius), vienareikšmiškai atsakyti sunku, kadangi formuojantis elgesio tipui asmenybės intelektas sąveikauja su kitais kintamaisiais. Pvz., jei žemesnis vaiko intelektas pasireiškia kartu su netinkamomis šeimos sąlygomis, motoriniu hiperaktyvumu bei silpnu impulsų slopinimu, tai nepageidautino elgesio tikimybė labai padidėja [59, p. 44].

Dėmesio trūkumo (hiperaktyvumo) sutrikimas (DTS). Būdingas išsiblaškyimas, impulsyvumas, kantrybės neturėjimas, padidėjęs jautrumas, aktyvumas bei agresyvumas. Remiantis tyrimais, galima pasakyti, kad jeigu ankstyvojoje vaikystėje pasireiškia DTS ir delinkventinio elgesio derinys, tai leidžia prognozuoti ilgalaikį asocialaus elgesio pasireiškimą. Tačiau asocialų elgesį greičiau skatina ne tiek DTS, bet jo sąveika su kitais negatyviais formavimosi faktoriais [59, p. 48].

Charakterio akcentuacijos. A. Ličko pateikia tokį apibrėžimą: „*charakterio akcentuacija – tai kraštutinis normos variantas, kai atskiri charakterio bruožai yra pernelyg sustiprėję, dėl to atsiranda selektyvus pažeidžiamumas tam tikrų poveikių atžvilgiu*“ [41, p. 38]. Charakterio akcentuacijos labiausiai pasireiškia paauglystėje ir jos yra tik vienas iš veiksnių, kuris gali skatinti asocialų elgesį. Jei aplinkos poveikiai (traumos, frustracijos) nukreipiami į charakterio akcentuacijos silpnas vietas, gali kilti elgesio sutrikimai. Tyrimai rodo, kad tarp teisės pažeidėjų dominuoja hipertiminio, epileptoidinio, isteroidinio, silpnavališko charakterio akcentuacijos tipų atstovai, todėl jie bus aptariami plačiau.

Pvz. hipertiminio tipo paaugliai labai aktyvūs, energingi, valdingi, optimistai, todėl dažnai nesugeba įvertinti realios grėsmės, pavojų. Turi stiprų norą patirti naujus išpūdžius, permainas, polinkį į nuotykius bei riziką. Kadangi lengvai užmezga ryšius, laisvai bendrauja, dažnai patenka į asocialios krypties grupes, tampa lyderiu. Dažnai padaro nusikaltimą pernelyg išilinksmine, pamiršę atsargumą, trokšdami aštrių pojūčių. Epileptoidinio tipo atstovai pasižymi inertiškumu, nepaslankumas, irzlumu, agresyvumu, užsispyrimu, įtarumu, būdingi pykčio priepuoliai, žiaurus elgesys. Kartais dėl savo agresyvumo jaučia kaltę, bet nepajėgia jos pripažinti. Neformalioje grupėje dažniausiai tenka skeptiko arba skandalisto vaidmuo. Isteroidinio tipo paauglių pagrindinės savybės – egocentrizmas, demonstratyvumas, siekimas dėmesio, polinkis fantazuoti, melagingumas. Jei jaunuolis negali padaryti išpūdžio ir nustebinti tinkamomis priemonėmis, jis gali tai padaryti ir neteisėtais būdais. Silpnavališko charakterio akcentuacijos atstovams būdinga valios stoka, nesugebėjimas įveikti sunkumų, nesavarankiškumas, priklausomybė nuo susiklosčiusios situacijos. Dėl nesugebėjimo pasipriešinti aplinkos veiksniams, linkę į įvairiausių elgesio normų pažeidimus, dažnai priklauso kokiai nors grupei, kurioje panaudojami kaip įrankiai [41, p. 37-45; 59, p. 50].

Tiriant nepilnamečio asmenybę, svarbu žinoti, kad paauglystė pasižymi ir jai būdingomis elgesio reakcijomis:

Protesto reakcija. Būdinga infantiliems paaugliams, atskirtiems nuo šeimos, namų ar įprastos bendraamžių draugijos.

Opozicijos reakciją sukelia pernelyg dideli paaugliams reikalavimai, kai sumažėja artimųjų dėmesys (pvz. atsiranda patėvis, pamotė). Jaunuolis stengiasi susigrąžinti ankstesnę dėmesį, todėl ima prieštarinčiai elgtis, bėga iš namų, vagiliauja, kartais bando demonstratyviai žudyti ir pan.

Imitacijos. Mėgdžijami tam tikri asmenys, kino žvaigždės, bendraamžiai. Paprastai mėgdžijimo objektą paauglys pasirenka ne pats, o veikiamas grupės, kuriai priklauso. Netinkamo elgesio priežastimi imitacijos reakcija gali tapti tuo atveju, kai mėgdžijamas asocialus asmuo.

Neigiama reakcija – elgiamasi priešingai šeimoje vyraujančioms elgesio normoms. Pvz. paauglys atsisako tvarkingai rengtis, vaikšto apiplyšęs ir pan.

Kompensacijos. Nesėkmes vienoje srityje paauglys stengiasi kompensuoti laimėjimais kitoje. Hiperkompensacijos reakcija – pastangos pasireikšti toje srityje, kurioje paauglys jaučiasi silpnas. Pvz. drovus jaunuolis gali pasiryžti patiems išūliausiems poelgiams. Suaugusieji tai dažnai linkę vertinti kaip chuliganizmą, o paauglys tik norėjo draugams parodyti drąsą.

Emancipacijos. Pasireiškia siekimu išsiveržti iš suaugusiųjų kontrolės ir globos. Gali būti nukreipta į suaugusiųjų nustatytą tvarką, taisykles, jų elgesio normas, vertinimo kriterijus [41, p. 49; 52, p. 32].

Pažymėtina, kad duomenis apie asmenybę svarbu analizuoti kartu su duomenimis apie jos socialinę aplinką, nes teisei priešingas elgesys yra asmenybės sąveikos su aplinka produktas [49, p. 19]. Tarp asmenybės savybių, socialinės aplinkos ir elgesio ypatumų egzistuoja sudėtingi ryšiai. Ir kaip teigia ilgametis Neubrandenburgo jaunimo teismo teisėjas Jurgen Boldt, kad sprendžiant apie asmenį, vienintelis šaltinis yra išpūdis teismo bylos nagrinėjimo metu, kurio susidarymas trunka apie valandą, galbūt apie pusdienį [40, p. 52].

Iš Lietuvos nagrinėtų nepilnamečių bylų analizės matyti, kad pagrindiniai šaltiniai, kuriais remdamasis teismas išsiaiškina apie kaltininko asmenybę, jo elgesį, gyvenimo sąlygas, sveikatos būklę, socialinę brandą, yra: mokyklų, vaikų globos namų, savivaldybių, seniūnijų parašytos charakteristikos, pranešimai, tikrinamos socialinės rizikos apskaitos, taip pat renkami duomenys iš sveikatos, psichikos centrų, policijos įskaitų, gydymo įstaigų, remiamasi teismo psichiatrijos-psichologijos ekspertizų išvadamis ir kt. Panašu, kad vyksta tam tikrų schemų, formalių duomenų perkėlimas į nuosprendį. Tačiau pasigendama asmeninio teisėjo ir jo „paciento“ kontakto, dialogo, kurio metu žmogaus pažinimo procesas augtų, bręstų. Jų susitikimai dažniausiai įvyksta tik teismo salėje, kartu dalyvaujant daugeliui kitų asmenų ir daugiausia aiškinamasi apie nusikalstamą veiką. Neabejotina, kad Lietuvos teismai realizuoja jaunimo baudžiamosios teisės principą – svarbiausia kaltininko asmenybė, o ne nusikalstama veika – tačiau jie tai gali daryti ir žymiai geriau. Lietuvos psichoterapijos tėvu vadinamas A. Alekseičikas teigia: „*Mes turime žiūrėti į kenčiantį, pagalbos*

ieškantį žmogų išimylėjusiomis akimis, žiūrėti į jį pro rožinius akinius, matant ne tik ligos simptomus, neviltį ir baimę, bet ir kiekviename žmoguje esantį Dievo paveikslą, tą kilnumą ir didingumą, kuriuo Dievas apdovanojo kiekvieną, matant tas tobulėjimo galimybes, kurios tam žmogui kol kas dar neatsiskleidė. Tik taip galėsime atrasti laiko ir noro iš tiesų pažinti sudėtingą paciento vidinį pasaulį, tik taip psichoterapija taps tikru gydytojo ir paciento susitikimu“ [25]. Taigi, jaunimo teisėjas turi turėti galimybę bendrauti su nepilnamečiu neviešoje aplinkoje, gebėti išvelgti teigiamas savybes, nes tai padėtų iširti asmenybę ir suvokti jo požiūrį.

Remiantis tuo kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad neįsigilinus į kaltininko asmenybę ir parinkus netinkamą poveikio priemonę, bus atlikta ne asmenybės (jo elgesio, pažiūrų ar pan.) korekcija, bet dvasinė žmogaus sumaištis. Todėl asmenybės tyrimui turi būti skirtas ypatingas dėmesys ir jaunimo teisėjui keliami reikalavimai neturi apsiriboti teisinių, kriminologinių, psichologinių žinių turėjimu, bet svarbiausia – jo noras dirbti su jaunimu, motyvacija ir tikras siekis suprasti esminius žmogaus elgesio motyvus.

IV.2.2. Nepilnamečio socialinės brandos nustatymas

BK 91 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad skirdamas bausmę teismas turi atsižvelgti į asmens socialinę brandą. Tačiau kaip traktuoti šį požymį, BK nėra nurodyta, todėl praktikoje kyla sunkumų [28, p. 73]. Nuosprendyje nepilnamečio socialinė branda turėtų būti aptarta atskirai, kadangi nepakankamas jo išsivystymas lemia, kad toks asmuo gali būti nevisaverčiu nusikaltimo subjektu t. y. formaliai nepilnametis gali būti sulaukęs BK numatyto amžiaus, tačiau jo socialinė branda gali atitikti 11-12 metų vaiko amžių [31, p. 325]. Kartu paminėtina, kad socialinė branda yra svarbi ir sprendžiant 18-21 metų asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimus (BK 81 str. 2 d.). Pvz. Šiaulių apygardos teismas byloje Nr. 1-35-282/08 pilnametį AS (18 m. ir 3 mėn.) pagal socialinę brandą prilygino nepilnamečiui remdamasis tokiomis aplinkybėmis: *„...nusikaltimą padarė su nepilnamečiais bendrininkais – vaikystės draugais, su kuriais leisdavo laisvalaikį, nėra sukūręs šeimos, gyvena su mama ir jaunesniais broliais, būdamas nedarbingas nedirbo suaugusiųjų žmonių kolektyve. <...> Prievartiniai lytiniai santykiai su nukentėjusiaja jam buvo pirmi lytiniai santykiai. <...> Nusikaltimą iš dalies sąlygojo ir jo kalbos defektas, dėl kurio jis neturėjo pasisiekimo mergaičių tarpe bei patirties neturėjimas lytinių santykių srityje“*. Deja, analizuotose bylose, nepilnamečio socialinė branda apskritai nebuvo vertinama.

Šiuolaikiniame pasaulyje paauglio socialinė branda trunka ilgiau, tuo tarpu lytinis brendimas vyksta žymiai greičiau [52, p. 10]. Socialinė branda – tai fizinio, psichinio ir socialinio brandumo pakopa, kurią skirtingi asmenys pasiekia skirtingo amžiaus [42, p. 436]. Tai gebėjimas suvokti situaciją, turėti savo poziciją, gerbti kitų nuomonę, bendrauti. Visavertė socialinė branda neįmanoma be intelektualinės brandos, susijusios su interesų platumu, turiningumu, gebėjimu

pripažinti naujas idėjas, ir emocinės brandos – gebėjimas kontroliuoti emocijas, atsiriboti nuo smulkmenų [31, p. 324]. Vertinant jaunuolio socialinę brandą, galima atsižvelgti į tokį kriterijų katalogą [37, p. 16]:

1. Realistinis gyvenimo planavimas v gyvenimas šia diena. Šiuo atveju gali būti vertinama ar jaunuolis planuoja įgyti norimą specialybę, sukurti šeimą, pradėti dirbti, jaučiasi pats atsakingas už savo gyvenimą ir pan.; ar gyvena daug negalvodamas, mano, kad viskas dar priešakyje, neturi aiškių vizijų, tikslų, nesirūpina dėl rytojaus ir nežinomybė nekelia jokios įtampos, tikisi iš gyvenimo dovanų ir kt.

2. Savarankiškumas nuo tėvų v stiprus atramos poreikis ir bejėgiškumas. Reikia analizuoti tėvų ir vaikų santykius. Paaugliams būdingas atitolimas nuo savo tėvų. Verta analizuoti ar vaikas yra savarankiškas, pats priima sprendimus, sprendžia problemas, prisiima atsakomybę, ar tėvų nuomonė, patirtis, norai nėra lemiami ir primetami, ar jis gyvena savo gyvenimą, yra ekonomiškai nepriklausomas; ar daugelis gyvenimo klausimų sprendžiami su tėvų pagalba ir vaikas gyvena pagal tėvų sukurtą scenarijų, savo tapatybę suformuoja paprasčiausiai perimdamas tėvų vertybes ir lūkesčius, materialiai ir psichologiškai nėra savarankiškas.

3. Savarankiškumas nuo neformalių grupių (draugų) ar gyvenimo partnerio v stipri atramos reikmė ir bejėgiškumas. Paaugliai, formuodami savo tapatybę, pradeda atsiskirti nuo tėvų. Dažnai jie tampa tokie, kokie yra jų draugai – „kaip visi“. Paauglystė yra laikas, kuriam būdinga vis didėjanti bendraamžių ir mažėjanti tėvų įtaka t.y. pagrindiniu gyvenimo rodikliu tampa draugai. Svarbu išsiaiškinti ar asmuo priklauso neformalioms grupėms ir ar jos daro įtaką jo gyvenimo būdui, nuomonei, vertybėms, moraliniam mąstymui. Paauglio tapatumas su laiku tampa vis asmeniškesnis, daugiau save palaikantis, vis labiau apimantis teigiamą savivaizdį. Jaunuolis suvokia, kad kiekvienas žmogus tam tikru požiūriu yra panašus ir į visus kitus, ir į kai kuriuos kitus, ir į nieką nepanašus, todėl nebetapatina savęs su mase. Kartu stiprėja atsakomybės ir ateities kontrolės jausmas. Lygiai tokią pačią įtaką gali daryti šalia esantis gyvenimo partneris (ypač, jei jis žymiai vyresnis) ir svarbu įvertinti, kiek jaunuolis yra laisvas ar priklausomas nuo jo. Priklausomybė gali būti psichologinė, psichinė, materialinė, taip pat visiškas susitapatinimas su kitu asmeniu ir savo individualumo paneigimas.

4. Rimtas v žaismingas požiūris į darbą, mokslus. Svarbu išsiaiškinti jaunuolio požiūrį, profesinėje srityje: ar jaučia atsakomybę ir pareigą gerai mokytis, ar deda pastangas tinkamai atlikti darbus, ar žino kokią specialybę norėtų įgyti, ar svajoja apie profesinę karjerą, savirealizaciją. Kitu atveju – nesirūpinimas ateitimi, nepakankamas dėmesys mokslams ar darbams, nes daug svarbiau yra draugai, pokalbiai, neturėjimas aiškios profesinės vizijos, dažnas darbo vietų keitimas ir pan.

5. Išorinis savęs pateikimas (išreiškimas). Reikia įvertinti, ar būdingas paaugliškas noras išsišokti ir atkreipti į save dėmesį pernelyg ryškiomis spalvomis (drabužių, plaukų, ryškus

makiažas), didelė gausa aksesuarų (žiedai, auskarai, pakabukai, skarelės, tatuiruotės), jaunatvišku aprangos stiliumi (kelnės su labai žemu liemeniu, treningai ir kt.), šukuosenomis (sušiaušti plaukai, skustos galvos) ir kt. Ir priešingai – paprastas, patogus, elementarus, klasikinis stilius ir suvokimas, kad žmogus rūbą puošia, o ne atvirksčiai.

6. Realistiškas kasdienybės išnaudojimas v svajonės, nuotykingi veiksmai, padidintas savęs vertinimas. Produktiviai išnaudoti laiką galima tik tuomet, kai žinai ko nori ir turi tikslų. Šie klausimai yra susiję su asmens tapatybės susiformavimu. Šį poreikį giliau save suvokti E.Eriksonas vadina paauglių „tapatybės paieška“. Paaugliai stengiasi praeities, dabarties ir ateities galimybes sujungti į aiškesnį savivaizdį. Tobulindami savo tapatumo jausmą, paaugliai paprastai išbando savo skirtingus „aš“ skirtingomis situacijomis – galbūt vienokie būdami namie, kitokie su draugais, dar kitokie mokykloje ar darbe. Jei dvi situacijos iš dalies sutampa, darosi neaišku ir jaunuolis pats savęs klausia: „Koks aš čia turėčiau būti? Kuris yra tikrasis aš?“. Dažnai tokia vaidmenų maišėtis įveikiama tik pamažu keičiantis savivokai, kuri susieja įvairius „aš“ į vientisą ir asmeniui priimtina sampratą apie save – tapatybę [47, p. 116]. Daugumai tapatybės paieškos tęsiasi ir po paauglystės bei atsinaujina vėliau gyvenimo permainų metu. Paauglio savivoka, motyvacija, tikslingumas atsispindi jo darbuose, todėl svarbu išsiaiškinti koks yra asmens užimtumas: ar jis mokosi, dirba, lanko būrelius, užsiėmimus ar kitaip realiai išnaudoja savo laiką; ar didžiąją dalį laiko praleidžia svajodamas, improvizuodamas kaip taps milijonieriumi, garsenybe, ieško nuotykių, viską kritikuoja, šokinėja nuo vieno prie kito, tapatina save su nugalėtoju, didvyriu, filmų herojais, nuolat išbando vis naujus vaidmenis ir tokiu būdu vis dar savęs ieško.

7. Vienmečiai arba vyresni v jaunesni draugai. Aplinkiniai žmonės yra vienas iš svarbesnių elementų kiekvieno individo gyvenime. Kitaip tariant: parodyk man savo draugus ir aš pasakysiu kas tu, todėl būtina ištirti jaunuolio draugų ratą. Paaugliams labai svarbus pats bendravimo su draugais procesas, kuris gali vykti bet kuriuo paros metu ir bet kur: laiptinėse, mieste, kiemuose, žaidimų aikštelėse, namuose. Vyksta pažintis su aplinka: vakarėliai, šokiai, begaliniai pokalbiai, diskusijos apie gyvenimo prasmę, meilę, seksą, vertybes, mirtį. Draugų tiek daug ir jie visi tiek įdomaus žino. Žino tiek daug abstraktaus ir nieko konkrečiau [63, p. 186]. Tuo tarpu brandus žmogus jau turi savo veidą, tikslus, suvokia savo individualumą ir nuolatinis šurmuliavimas būriais tampa beprasmis. Draugų skaičius nuo dešimčių sumažėja iki vienetų, geriausia ir patikimiausia draugais tampa tėvai. Norisi ramių pokalbių su artimais žmonėmis. Pokalbių temos nuo filosofinių būties temų nusileidžia iki realaus gyvenimo. Imama kalbėti apie specialybę, darbą, uždarbį, norą kažką turėti savo, sukurti šeimą. Pasidalinama pirmųjų gyvenimo klaidų karčia patirtimi, įsiklausoma į tėvų patarimus. Ir atsisveikinimas jau skamba nebe „Iki rytojaus!“, o „Iki kitų kartų!“.

8. Gebėjimas palaikyti arba noras turėti tvirtus ryšius v nepastovumas tarpusavio žmonių santykiuose. Teoretikas E.Eriksonas tvirtino, kad po paauglių tapatybės stadijos prasideda jaunų

suaugėlių stadija, kurios metu formuojasi artimumas t.y. mokėjimas kurti emociškai artimus santykius. Aiškiai jausdami kas esate, sakė E.Eriksonas, esate pasirengę artimiems santykiams [47, p. 116]. Verta išsiaiškinti ar asmuo pradėjo svajoti (ar turi) apie pastovų gyvenimo draugą, rimtus santykius, šeimą, vaikus, ramybę ar vis dar labiau mielas nuolatinis veidų keitimasis, naujos pažintys, eksperimentai ir vakarėliai. Taip pat svarbu sužinoti ar nepilnametis išmoko atsisijoti sielai artimus žmones nuo pažįstamų, ar „draugų“ – nors vežimu vežk!

9. Integracija į seksualinį pasaulį. Sakoma, jei pradėjai lytinį gyvenimą – tai įžengei į suaugusių pasaulį – ne tik malonumas, bet ir bėdos suaugusiųjų masteliu imamos matuoti. Šiuo atveju yra svarbus ne tik fizinis (ne) pradėjimas lytinio gyvenimo, bet nemažiau svarbu išsiaiškinti asmens požiūrį į seksą. Pastarasis gali būti suvokiamas kaip fizinis aktas, koks yra imituojamas televizijoje, skirtas atskiro individo kūniškam džiaugsmui patirti. Tai priemonė, skirta įrodyti sau, draugams ir visuomenei, kad asmuo atitinka šiuolaikinės seksualinės propagandos padiktuotus reikalavimus ir gali laikyti save lygiaverčiu visuomenės nariu ir išvengti “baltos šarkos” vardo baimės. Todėl seksas yra suvokiamas kaip būtinas ir siekiamas bet kokia kaina, orientuotas į dažną partnerių rotaciją. Ir priešingai – seksas gali būti siejamas su konkrečiu žmogumi, kaip pilnaverčiu vyro ir moters santykių apvainikavimas, meilės išraiška. Tai gamtos dovana, kurią reikia vertinti ir elgtis pagarbiai. Į lytinį aktą žiūrima ne kaip į fizinį suartėjimą, bet kaip į dviejų kūnų susiliejimą ir tapimą vienu. Seksualinis bendradarbiavimas įprasminamas ir suvokiamas kaip kūrybinis aktas, kurio tikslas – dovanoti žmonijai naują gyvybę.

10. Paaiškinama, pagrįsta nuotaikos būklė v jaunatviška nuotaikų kaita be adekvačios priežasties. Kaip rašė Eleanor Roosevelt: “70 – mečių privalumas, sakyčiau, yra tas, kad gyvenimą jie priima daug ramiau. Žino, kad “visa tai irgi praeis” [47, p. 143]. Su kiekviena sėkmingai įveikta gyvenimo užduotimi, su kiekviena klaida žmogus įgyja žinių, patirties, išmoksta valdyti savo emocijas ir jau ne taip audringai reaguoja tiek ir į džiaugsmus, tiek į negandas. Gyvenimo patirtis padeda žmogui labiau save pažinti, atsiranda vis daugiau aiškumo, mažiau kankina nežinomybė, todėl individas darosi pajėgus save kontroliuoti, prognozuoti ir laikytis pusiausvyros. Apčiuopiama tikrovė, tikslai, realūs veiksmai suteikia galimybę ieškoti tam tikros nuotaikos priežasčių ir ją paaiškinti (pvz. esu liūdnas, nes blogai išlaikiau egzaminą, tai nežinia ar dabar į universitetą įstosiu). Kai bent šiek tiek save pažįsti – gali su savimi ir dirbti. Tuo tarpu, kai žmogus pats savęs nesuvokia, nežino kas jis yra, kur link eina, ko siekia – tai ir nuotaikos amplitudė šokinėja tokiu dažnumu kaip ir jaunuolio mintys, norai, nuomonė kartu su jo vaidmenų kaita. Tokiam asmeniui užčiuopti nuotaikų svyravimo priežastis ir save valdyti gana sudėtinga, nes nėra aiškių ketinimų, nusiteikimo, žinojimo.

Šie asmens brandos kriterijai, turi ryšį tik su aplinkos sąlygomis. Pagal šiuos kriterijus galima nustatyti dorovinį individo išsivystymo lygį ir keletą asmenybės požymių. Asmenybė

apibūdinantys charakterio ir temperamento požymiai nėra integruoti. Todėl praktikoje kriterijų katalogas turėtų būti papildytas intelektualinių gabumų, pasiekimų nustatymu, naudojant psichologinių testų metodą. Taigi, socialinė branda yra vertinamasis kriterijus, kuomet turi būti tiriamas asmuo ir jo įvykdytos socialinės užduotys. Taip pat manytina, kad teisėjų mokymo programose šį kriterijų turėtų išaiškinti atitinkamos srities specialistai: specializuoti socialiniai psichologai, socialiniai pedagogai ir kt. [28, p. 75].

Apibendrinant galima teigti, kad sprendžiant nepilnamečių bylas, svarbu teisingai interpretuoti jų asmenybės ypatybių reikšmę nusikalstamos veikos padarymui. Nors negalima aiškinti, kad svarbiausią vaidmenį čia suvaidina bendros amžiaus tarpsnio ypatybės, tačiau į jas reikia atsižvelgti analizuojant situaciją, parenkant ir individualizuojant baudžiamojo poveikio priemonę. Paauglių asmenybės, elgsenos ypatybės, BK įtvirtinti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai pagrindžia nepilnamečių teismų reikmę Lietuvoje.

V. Nepilnamečių teismų perspektyva Lietuvoje

Nepriklausomos Lietuvos teismų gimimo diena laikoma pirmojo teisingumo ministro P.Leono 1918 m. gruodžio 14 d. įsakymu paskirta 1918 m. gruodžio 15 diena [33, p. 5]. Nepilnamečių teismų steigimo klausimas nepriklausomoje Lietuvoje keltas pabrėžiant kitų šalių patirtį, kur nepilnamečiai teisiami nepilnamečių teismuose. Kauno taikos teisėjo IV nuovada (įsteigta 1925 m.), kuri, be suaugusiųjų, specialiai teisė Kauno miesto ir apskrities nepilnamečius už nusikaltimus, kurie buvo taikos teisėjo kompetencija. Tai nebuvo atskiras nepilnamečių teismas, bylos buvo nagrinėjamos pagal bendrąsias proceso taisykles. Bet ši mišri teismo nuovada svarbi tuo, kad tai buvo atskiro nepilnamečių teismo užuomazga Lietuvoje. Sovietų okupacijos metais nepilnamečių justicijos sistema buvo suvienodinta su visų TSRS respublikų. Nuo 1962 m. tam tikras nepilnamečių teisės pažeidimų bylas nagrinėjo, rūpinosi jų teisių apsauga nepilnamečių reikalų komisijos. Jos taikė priverstines auklėjamąsias priemones, susijusias netgi su laisvės ribojimu. Komisijos nustojo veikti 1994 m. liepos 18 d. įsigaliojus įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso pakeitimo ir papildymo“ [3]. Buvo tikslinga jas panaikinti, kadangi būdamos neprofesionalios, ilgainiui jos tapo represinėmis institucijomis [43, p. 160]. Panaikinus komisijas auklėjamųjų priemonių skyrimas patikėtas teismams.

Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, įvyko didelių socialinių, politinių, ekonominių permainų: pasikeitė rinkos ekonomikos sąlygos, demokratinės valstybės kūrimo procesas, įstojimas į Europos Sąjungą, prisijungimas prie tarptautinių organizacijų ir kt. Pereinamojo laikotarpio sunkumai galėjo turėti įtakos ir nepilnamečių nusikalstamumo dinamikai. Pvz. 1989 m. užregistruotos 2442 nusikalstamos veikos, 1990 m. – 2506, 1991 m. – 2702, 1992m. – 3555, 1993 m. – 4297, 1994m. – 4433, 2000 m. net 5519, o 2007 m. jau 4051 [67]. Nors nuo 2000 m. jų mažėja, tačiau per nepriklausomybės laikotarpį užregistruotų nepilnamečių nusikalstamų veikų padaugėjo maždaug du kartus. Buvo pripažinta, kad jaunimo baudžiamosios justicijos sistema būtina reformuoti iš esmės, nes ji neatitinka šiuolaikinių baudžiamosios politikos kriterijų [58, p. 7]. Siekiant mažinti jaunimo nusikalstamumą, užtikrinti jaunimo justicijos sistemos efektyvumą ir suderinti ją su Europos standartais, buvo kuriamos programos, strategijos, vykdomi tyrimai, nepilnamečių justicijos reformos, keičiami ir leidžiami teisės aktai.

1998 m. Vyriausybės nutarimo „Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo“ II skyriaus 1 dalyje įtvirtinta, kad apylinkių ir apygardų teismuose parengiama ir pradedama įgyvendinti siauresnė teisėjų specializacija, pvz. vaikų byloms nagrinėti [5].

1999 m. kovo 31 d. teisingumo ministro įsakymu Nr. 70 “Dėl teisėjų specializacijos” ir įsakymu Nr. 71 “Dėl teisėjų specializacijos apygardų teismuose” apygardų ir apylinkių teismų pirmininkams pavesta paskirti konkrečius teisėjus pirmąja ir apeliacine instancija nagrinėti nepilnamečių baudžiamąsias bylas ir su vaikais susijusias civilines bylas [51].

LR Konstitucijoje numatyta galimybė steigti specializuotus teismus (111 str.) [18]. Apie teismų specializaciją Lietuvoje užsiminta 1999-2002 metų nepilnamečių justicijos programoje [67]. Buvo siekiama patobulinti teisėjų kvalifikaciją leidžiant jiems specializuotis nepilnamečių bylose ir, jei tikslinga, įkurti specializuotus nepilnamečių arba šeimos teismus, ar atskirus skyrius veikiančiuose teismuose. Tai turėjo užtikrinti teisingų ir humaniškų sprendimų priėmimą ir sumažinti nepilnamečių recidyvinį nusikalstamumą. Specializuotiems nepilnamečių teisėjams buvo organizuojami seminarai, mokymai, tačiau nepilnamečių teismai ar atitinkami skyriai teismuose nebuvo įsteigti.

2004 m. patvirtinta Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programa [4]. Ja buvo siekiama tęsti ankstesnės programos pradėtus darbus bei įgyvendinti tuos tikslus, kurie daugiausia dėl finansinių priežasčių buvo nerealizuoti. Programos tikslai – siekti teisę pažeidusių nepilnamečių resocializacijos ir taip prisidėti prie nusikalstamumo mažinimo, tobulinti jaunimo justicijos sistemą, sukurti optimalų veikiančių institucijų tinklą bei nuolat organizuoti teisėsaugos pareigūnų ir kitų darbuotojų mokymą [59, p. 30].

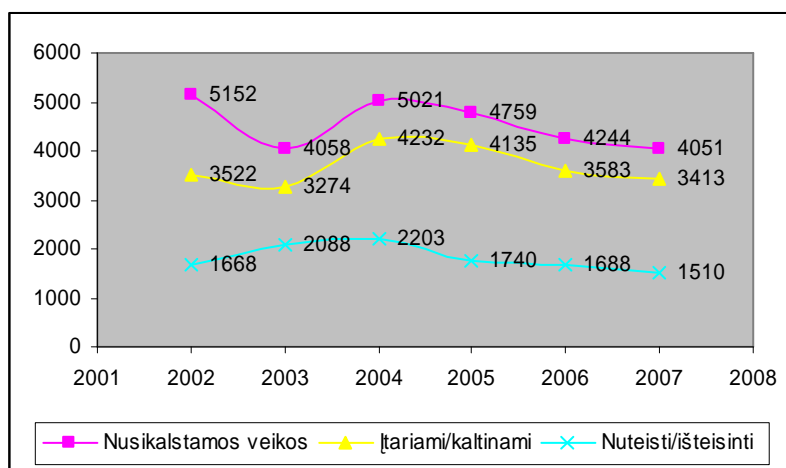
2008 m. lapkričio 13 d. teisėjų taryba priėmė nutarimą „Dėl teisėjų specializacijos tam tikrų kategorijų byloms nagrinėti nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (Nr. 13P-202-(7.1.2) [23]. Pažymima, kad teisėjų specializacijos nustatymo tikslas – atitinkamos kategorijos bylų nagrinėjimo kokybės gerinimas (2 p.). 7.2 punkte nurodoma, kad teisėjų specializacija paprastai nustatoma, kai bylų nagrinėjimui reikia specifinių žinių, pvz. psichologinių – nepilnamečių, šeimos byloms nagrinėti. Dėl specializacijos nustatymo teisme sprendžia to teismo pirmininkas, jei atsižvelgdamas į teisėjų kvalifikaciją ir atskiros srities žinias, išvelgia poreikį. Šiuo metu apygardų, apylinkių ir Lietuvos apeliaciniame teismuose paskirti 207 (moterų – 116, vyrų – 91) specializuoti teisėjai, nagrinėjantys nepilnamečių ir šeimos bylas. Iš jų 128 teisėjai kompetentingi spręsti nepilnamečių baudžiamąsias ar nepilnamečių baudžiamąsias ir civilines bylas, o 79 – civilines bylas, susijusias su šeimos (nepilnamečių) teisiniais santykiais. Lietuvos apeliaciniame teisme paskirtas tik vienas teisėjas nagrinėti šeimos (nepilnamečių) bylas. Tačiau šiame teisme nėra specializuoto teisėjo, kompetentingo spręsti nepilnamečių baudžiamąsias bylas. Iš 59 apylinkių ir apygardų teismų, teisėjų specializacija nustatyta 44 teismuose [68].

Pažymėtina, kad pvz. Vilniaus miesto 2 – ajame apylinkės teisme nepilnamečių bylas nagrinėja civilines ir baudžiamąsias bylas nagrinėjantys teisėjai. Tačiau šiame teisme jau ilgą laiką darbo krūvis yra vienas didžiausių. 2007 m. šio teismo darbo krūvis nagrinėjant baudžiamąsias ir civilines bylas per mėnesį buvo 47,3. Kai sąlyginai įvardintas maksimaliai optimalus darbo krūvis yra 37 civilinės ir baudžiamosios bylos per mėnesį [38]. Taigi, teisėjai, turėdami per didelį darbo krūvį, sprendžia ir nepilnamečių bylas. Tai nėra teigiama tendencija, kadangi tai gali pakenkti nepilnamečių bylų nagrinėjimo kokybei.

Nepilnamečių teismų steigimo Lietuvoje tikslingumas įrodomas remiantis statistiniais duomenimis ir tyrimais. Teisės instituto 2002 m. atlikto tyrimo duomenys rodo, kad dauguma respondentų (beveik 2/3) pažymi, kad darbas su nepilnamečių bylomis yra sudėtingesnis nei su kitomis bylomis, nes reikalauja specialių žinių, įstatymai numato ypatumus, reikalauja didesnio įsigilinimo ir širdies, tenka sunkus emocinis psichologinis krūvis ir pan. [54, p. 70-73]. Daugumos (53,7 proc.) apklaustųjų nuomone, teismų specializacija reikalinga. „Priešininkų“ motyvuose vyrauja ne problemos esmė (nepilnamečio gerovės siekimas), bet ekonominio, organizacinio pobūdžio argumentai [54, p. 91].

1 diagramoje pateikiami duomenys apie nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariamai/kaltinami nepilnamečiai visoje Lietuvos teritorijoje ir nustatytų įtariamųjų/kaltinamųjų bei nuteistų/išteisintų nepilnamečių skaičius pirmosios instancijos teismuose.

1 diagrama. Nepilnamečių nusikalstamų veikų, įtariamųjų/kaltinamųjų ir nuteistųjų/išteisintųjų nepilnamečių skaičius Lietuvoje [67; 68]

Iš pateiktų duomenų matyti, kad kasmet nuteisiama/išteisinama maždaug 2 kartus mažiau nei nustatoma įtariamųjų/kaltinamųjų nepilnamečių ir 2,5 karto mažiau nei padaroma nusikalstamų veikų, kur įtariamieji ar kaltinamieji yra nepilnamečiai. Nuo 2004 m. nuteistų nepilnamečių skaičiaus mažėjimo tendenciją sąlygojo ne tik mažėjantis nusikalstamų veikų skaičius, bet ir BK numatytų ypatumų taikymas, pvz. atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės.

Vilniaus miesto ir rajono apylinkių teismuose 2005 m. nuteisti ar išteisinti 325 nepilnamečiai, 2006 m. – 243, 2007 m. – 228 [67]. Kaip jau minėta, Vilniaus miesto 1 - ajame ir 2 - ajame apylinkių teismuose jau keletą metų iš eilės darbo krūvis yra vienas didžiausių. Taigi, Lietuvos sostinėje Vilniuje, tikslinga steigti nepilnamečių teismą, kuriame per metus pirmąja instancija būtų išnagrinėjamos maždaug 250 nepilnamečių baudžiamosios bylos. Tačiau šiame teisme galėtų veikti ir civilinių šeimos (nepilnamečių) bylų skyrius, kadangi nepilnamečių baudžiamosios bylos labai dažnai siejasi ir su civilinės teisės klausimais. Tai padėtų įgyvendinti teismo proceso operatyvumo principą, nepakenkiant bylos nagrinėjimo kokybei. Nepilnamečių

teismo baudžiamųjų bylų skyriuje galėtų būti įsteigti 5 teisėjų etatai, tokiu būdu kiekvienam per metus pirmąja instancija tektų išnagrinėti apie 50 nepilnamečių bylų. Tyrimo duomenys rodo, kad respondentų nuomonių vidurkis dėl optimalaus bylų skaičiaus vienam teisėjui per metus yra 46 baudžiamosios bylos [54, p. 85]. Taip pat nepilnamečių teismas būtų apeliacinė instancija kitų Lietuvos teismų, nepilnamečių bylose priimtoms nutartims ir nuosprendžiams patikrinti. Apeliacine tvarka bylos turėtų būti nagrinėjamos 3 teisėjų kolegijoje. Kasacine tvarka nepilnamečių bylas nagrinėtų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kadangi jis sprendžia ne fakto, bet teisės taikymo klausimus (369 str.) [17].

Lietuvos apylinkių ir apygardų teismams, neturintiems specializuotų teisėjų, kurie pirmąja instancija nagrinėtų nepilnamečių bylas, tokie specialistai turėtų būti paskirti. Teisėjų taryba pažymi, kad specializacijos nustatymas negali būti kliūtis teisėjams skirti nagrinėti kitų kategorijų bylas arba tam tikros kategorijos bylas skirti nespécializuotiems teisėjams (17 str.) [23]. Tačiau ši taisyklė turėtų būti taikoma tik išskirtiniais atvejais ir jei tai atitinka jaunuolio interesus.

Bet kokia vykdoma reforma turi savo kainą, kurią turi sumokėti visuomenė. Tai įpareigoja nepilnamečių teismo steigimą Lietuvoje vertinti finansiniu aspektu, nes be jo neįmanomas efektyvumo vertinimas. Lietuvos išlaidų teismams palyginimas su 70 valstybių rodo, kad išlaidos teismams Lietuvoje sudaro 11,7 proc. visų išlaidų baudžiamąją politiką įgyvendinančioms institucijoms, o kitose valstybėse – 17,7 proc. Analizė leidžia teigti, kad Lietuvos teismų sistemos finansavimas 2004 m. buvo per mažas. Ypač tai pasakytina apie valstybės biudžeto skiriamų pinigų dalį, pvz. 2004 m. teismams skirta 132 mln. Lt, policijai – 738 mln. Lt [56, p. 231, 233]. Nors pastaraisiais metais teismų finansavimas padidėjo, tačiau vis dar yra 35 laisvi teisėjų etatai. Taigi, valstybė turėtų persvarstyti lėšų paskirstymą baudžiamosios justicijos sistemai ir didesnę finansavimą skirti teismams. Nepilnamečių teismo galimybė kokybiškiau nagrinėti bylas, bendradarbiauti su kitomis institucijomis, stebėti jaunuolio pažangą po paskirtos priemonės ir ją koreguoti padėtų įgyvendinti jaunuolio resocializaciją, mažinti nusikalstamumą ir jo recidyvą. Tokiu būdu valstybė sutaupytų lėšų ir užtikrintų geresnę žmogaus (jaunuolio) teisių apsaugą.

Nepilnamečių teismo (teisėjų) kompetencijai priskirtinos ir 18-21 metų asmenų bylos. Šiems asmenims BK numatyta galimybė taikyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės nuostatas (81 str. 2 d.). BK nenurodyta ar 81 straipsnio nuostatos turi būti taikomos išimtiniais atvejais, ar tai yra bendroji taisyklė. Šį klausimą sprendžia teismas, ištyręs asmens socialinę brandą. Įstatyme numatyti ypatumai įtvirtina lanksčią baudžiamosios teisinės reakcijos galimybę, kuri leidžia atsižvelgti į asmens individualumą. Todėl šių ypatumų taikymas turi būti apsvairstytas kiekvienu konkrečiu atveju. 18–21 metų jaunimas dažniausiai vykdo svarbias socialines užduotis ir nuo jų sėkmingo įveikimo priklauso jų pačių ir visuomenės ateitis, todėl jų baudimas turėtų būti orientuotas į individualią prevenciją, siekiant jų resocializacijos. Pabrėžtina, kad tai geriau galėtų daryti

specializuotas teismas (teisėjai), tiek taikant suaugusiųjų, tiek nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės nuostatas. Taip pat nepilnamečių teismo (teisėjų) kompetencijai priskirtinas leidimo davimas skirti vaikui vidutinės priežiūros priemonę, numatyta vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (9 str.) [19].

Remiantis tuo kas išdėstyta šiame ir ankstesniuose skyriuose, galima teigti, kad Lietuvoje steigti specializuotą teismą yra poreikis ir galimybės. Pagrindinis tikslas – atsakingai ir profesionaliai spręsti jauno žmogaus neprisitaikymo prie visuomenės problemas. Todėl būtina sukomplektuoti aukštos kvalifikacijos teisėjų korpusą, suteikti kriminologinių, pedagoginių, psichologinių, socialinio darbo žinių. Jaunimo baudžiamosios atsakomybės nuostatos turėtų būti susistemintos vieningame teisės akte. Atsižvelgiant į teismo kompetenciją nagrinėti ne tik nepilnamečių, bet ir 18-21 metų asmenų bylas, siūlytinas jaunimo teismo (jaunimo teisėjo) pavadinimas. Teismo steigimas, teisėjų paskyrimas, kompetencijos nustatymas turi būti reglamentuoti įstatymu.

Išvados

1. Pirmieji nepilnamečių teismai įsteigti XIX a. pabaigoje. Kuriant nepilnamečių teismus buvo siekiama pagerinti fizinę-moralinę nusikaltusių nepilnamečių padėtį bei juos globoti.

2. Specifinė jaunimo baudžiamosios atsakomybės traktuotė, jauno žmogaus reikšmė ir ypatumai, galimybė kompleksiskai spręsti jaunimo nusikalstamumo problemą, tarptautinių dokumentų rekomendacijos, kriminologijos mokslo išvalgos pagrindžia nepilnamečių teismų poreikį.

3. Vykdydami teisingumą nepilnamečių teismai didžiausią dėmesį skiria ne veikai, o ją padariusiam asmeniui. Pirmenybė teikiama auklėjamesiems, o ne nubaudimo baudžiamosios teisės tikslams, siekiant nepilnamečių resocializacijos. Nepilnamečių teismų paskirtis yra socialinė, todėl jų veikla organizuojama remiantis socialinio intensyvumo principu.

4. Specializuoti teismai egzistuoja daugelyje valstybių, tik šiek tiek skiriasi jų modelis. Tokie teismai yra vienas didžiausių Lietuvos ir kitų šalių jaunimo justicijos skiriamasis bruožas.

5. Sėkmingą bendravimo su nepilnamečiu procesą užtikrina išankstinių nuostatų neturėjimas, jaunuolio vertybių pripažinimas, jo poreikių žinojimas ir gebėjimas užmegzti emocinį ryšį. Nepilnamečiai nepripažįsta hierarchinių santykių, todėl bendravimas su jais turi būti grįstas ne moralizavimu ar smerkimu, bet pagarba ir pasitikėjimu.

6. Parenkant poveikio priemonę svarbu žinoti paauglių elgsenos ypatumus, riboti griežtų bausmių ir didinti auklėjamųjų priemonių taikymo galimybes. Represijos paauglystėje arba sugniuždo asmenybę, arba iššaukia protesto reakciją. Jaunimo delinkventinis elgesys dažnai baigiasi ir be valstybės intervencijos, todėl nėra tikslinga reaguoti labai griežtai, taikant represyvias bausmes.

7. Nepilnamečio asmenybės tyrimas – sudėtingas, psichologijos žinių reikalaujantis procesas. Tiriant nepilnamečio asmenybę reikia įvertinti, kad tam tikri bruožai gali būti laikini, būdingi tik paauglystėje. Duomenis apie asmenybę reikia analizuoti kartu su duomenimis apie socialinę aplinką.

8. Asmens socialinė branda yra vertinamasis kriterijus, kuomet turi būti tiriamas asmuo ir jo įvykdytos socialinės užduotys. Kiekvieno asmens vystymosi procesas yra individualus ir tęsiasi visą gyvenimą. Socialinės brandos pakopos pasiekiamos skirtingais laikotarpiais.

9. Teismų konkurencija užtikrina geresnę žmogaus teisių apsaugą. Lietuvoje tobulinama jaunimo baudžiamosios justicijos sistema, tačiau iki šiol nėra įsteigtas nepilnamečių teismas ir specializuoti teisėjai paskirti ne visuose apylinkių ir apygardų teismuose.

10. Lietuvos sostinėje Vilniuje tikslinga steigti atskirą nepilnamečių teismą, kuriame būtų baudžiamųjų ir civilinių bylų skyriai. Atsižvelgiant į teismo kompetenciją nagrinėti pilnamečių (18-21 metų) asmenų bylas, teiktinas jaunimo teismo pavadinimas. Reforma turi būti įteisinta įstatymu.

DIE JUGENDGERICHTE IN AUSLÄNDISCHEN LÄNDER, BEDÜRFNISSE UND AUSSICHTEN IN LITAUEN

Die Zusammenfassung

Sehr lange sucht man, wie die Jugendkriminalität zu verringern ist. Um dieses Ziel zu erreichen, macht man strafrechtliche Reformen und gründet die Jugendgerichte. Die ersten Jugendgerichten wurden im XIX-XX Jahrhunderte gegründet. Solche Gerichten haben zum Ziel mehr junge Täter zu betreuen als zu bestrafen. Heute sind die Jugendgerichte in vielen Ländern, in Litauen gibt es aber solche noch nicht.

Viele ausländische Strafgesetze befestigen die Sonderregelung für die Jugendliche. Die Jugend ist die Hoffnung der Gesellschaft, deswegen braucht sie mehr Möglichkeiten. Die strafrechtliche Verantwortlichkeit der Jugendlichen strebt nach der individuellen Prävention. Die Jugendgerichte können besser die Persönlichkeit erforschen und passende Massnahme verhängen. Die Gründung der Jugendgerichte wird auch in den internationalen Dokumenten empfohlen. Diese Tatsachen begründen das Bedürfnis der Jugendgerichte. In vielen Länder existieren verschiedene Modelle der Jugendgerichte, aber die Ziele und Prinzipien sind ähnlich.

Das Jugendgericht muss die Besonderheiten des Umgangs mit Unmündigen und überhaupt über die Entwicklung der Heranwachenden wissen, die Persönlichkeit des Täters erforschen, soziale Reife bewerten und anderes. In der Praxis genügt es rechtliches Wissen nicht, sondern braucht man kriminologische, psychologische und anderes soziale Wissen. Wenn man nicht passende Massnahme verhängt, wird dem Jugendliche grösseres Schaden angerichtet. Im Jugendstrafprozess ist am wichtigsten der Täter und nicht die Tat. Das Jugendgericht bemüht sich den Jugendlichen zu verstehen und ihm zu helfen.

In Litauen macht man auch viele strafrechtliche Reformen, Forschungen, Programme. In einigen Gerichten sind die Jugendrichter ernannt worden, aber gibt es kein einzelnes Jugendgericht. In Litauen bestehen die Bedürfnisse und Möglichkeiten ein eigenes Jugendgericht in Vilnius zu gründen. Es sollte nicht nur für die Verhandlung der Sachen der Unmündigen, sondern auch der Straf- und Zivilsachen der Heranwachenden zuständig. Die Gründung des Jugendgerichts muss in einem Gesetz geregelt werden.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

1. Bürgerliches Gesetzbuch (Bundesrepublik Deutschland). Prieiga per internetą <<http://bundesrecht.juris.de/bgb/BJNR001950896.html>>. Žiūrėta 2008 11 14.
2. Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo. – *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 97-4288.
3. Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso pakeitimo ir papildymo. – *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 58-1132.
4. Dėl Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programos patvirtinimo. – *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 83-3008.
5. Dėl teisinės sistemos reformos metmenų (nauja redakcija) ir jų įgyvendinimo. – *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 61-1736.
6. European Committee on Crime Problems (CDPC) – Council for Penological Co-operation (PC-CP) – Draft commentary to the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures. Prieiga per internetą <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(2008\)128&Ver=add1&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(2008)128&Ver=add1&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75)>. Žiūrėta 2009 02 17.
7. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (87) 20 Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą. – Drakšas R. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Vilnius, 2005.
8. Gesetz über die Vormundschaftsbehörde und den behördlichen Jugendschutz (Kanton Basel-Stadt). Prieiga per internetą <<http://www.gesetzessammlung.bs.ch/erlasse/212.400.pdf>>. Žiūrėta 2009 01 26
9. Gerichtsverfassungsgesetz (Bundesrepublik Deutschland). Prieiga per internetą <<http://dejure.org/gesetze/GVG>>. Žiūrėta 2008 11 10.
10. Jugendgerichtsgesetz (Bundesrepublik Deutschland). Prieiga per internetą <<http://bundesrecht.juris.de/jgg/BJNR007510953.html>>. Žiūrėta 2008 11 04.
11. Jugendgerichtsgesetz (Osterreich). Prieiga per internetą <[http://www.jusline.at/Jugendgerichtsgesetz_\(JGG\).html](http://www.jusline.at/Jugendgerichtsgesetz_(JGG).html)>. Žiūrėta 2008 12 13.
12. Jugendstrafgesetz (Schweiz). Prieiga per internetą <http://www.admin.ch/ch/d/sr/c311_1.html>. Žiūrėta 2009 01 16.
13. Jugendstrafprozessordnung (Kanton Basel-Stadt). Prieiga per internetą <<http://www.gesetzessammlung.bs.ch/erlasse/257.500.pdf>>. Žiūrėta 2009 01 26.

14. Jugendstrafrechtspflegegesetz (Kanton Schaffhausen). Prieiga per internetą <<http://rechtsbuch.sh.ch/f/f320.300.htm>>. Žiūrėta 2009 01 20.
15. Jungtinių Tautų standartinės minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklės (Pekino taisyklės). – Drakšas R. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Vilnius, 2005.
16. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
17. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. – *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
19. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. – *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 80-3214.
20. Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures. Prieiga per internetą <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1367113&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>>. Žiūrėta 2009 02 17.
21. Schweizerisches Strafbuch. Prieiga per internetą <http://www.admin.ch/ch/d/sr/c311_0.html>. Žiūrėta 2009 01 22.
22. Strafprozessordnung für den Kanton Schaffhausen. Prieiga per internetą <<http://rechtsbuch.sh.ch/F/f320.100.htm>>. Žiūrėta 2009 01 22.
23. Teisėjų tarybos nutarimas dėl teisėjų specializacijos tam tikrų kategorijų byloms nagrinėti nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo (2008 11 13, Nr. 13P-202-(7.1.2)). Prieiga per internetą <www.teismai.lt>. Žiūrėta 2009 03 10.
24. Vaiko teisių konvencija. – *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

Specialioji literatūra

25. Aleksandras Alekseičikas. *Sergate? Dėkui Dievui, vadinasi, Jis dar jūsų nepamiršo (I)*. Prieiga per internetą <<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/90125>>. Žiūrėta 2009 03 14.
26. *Amžiaus tarpsnių ir pedagoginė psichologija*. Vilnius, 1987.
27. Ataskaita apie mokomąjį pažintinį vizitą į Prancūziją. Prieiga per internetą <www.prokuraturos.lt>. Žiūrėta 2009 02 02.
28. Dapšys A., Misiūnas J., Čaplinskas A. *Bausmės individualizavimo teisinės problemos*. Vilnius, 2008.
29. Dėl tarėjų instituto Lietuvos Respublikoje įsteigimo tikslingumo ir galimybių. Prieiga per internetą <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0125360.doc>>. Žiūrėta 2008 12 08.
30. Drakšas R. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Vilnius, 2005.
31. Drakšienė A., Drakšas R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius, 2007.

32. Dumčius A. Teismų nevisavertiškumas: ar dalyvaus visuomenė vykdant teisingumą? Prieiga per internetą <<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/36074>>. Žiūrėta 2008 12 08.
33. Dvareckas S. *Lietuvos teismai 1918 - 1940 metais*. Vilnius, 1997.
34. Efektyvios nepilnamečių justicijos sistemos vystymas. Projekto „Pagalba kuriant veiksmingą nepilnamečių justicijos sistemą Lietuvoje“ baigiamosios konferencijos medžiaga. 2007.
35. Entwurf eines Bundesgesetzes, mit dem das Jugendgerichtsgesetz 1988 geändert wird. Prieiga per internetą <http://www.rechtsanwaelte.at/downloads/13_1_02_168_jgh.pdf>. Žiūrėta 2008 12 19.
36. Gerstberger N. Der Jugendgerichtshof Wien im Spannungsfeld der Tagespolitik. - *Dvjj-Journal*, 2003, Nr. 1.
37. Hassler F. Die Einbeziehung Heranwachsender in das Jugendstrafrecht aus Kinder- und Jugendpsychiatrischer Sicht. – *Dvjj-Journal*, 2003, Nr. 1.
38. Informacija apie Lietuvos Respublikos teismų darbą 2007 metais. Prieiga per internetą <<http://www.teismai.lt/teismai/veiklosataskaitos.asp>>. Žiūrėta 2009 03 10.
39. Justickis V. *Bendroji ir teisės psichologija*. Vilnius, 2003.
40. Kowalzyck M. Die Problematik der Einbeziehung von Heranwachsenden in das Jugendstrafrecht. – *Dvjj-Journal*, 2003, Nr. 1.
41. *Kvalifikacijos kėlimo kursų Nepilnamečių kriminalinė justicija paskaitų medžiaga*. Vilnius, 2001.
42. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras: bendroji dalis*. Vilnius, 2004.
43. *Lietuvos teisės tradicijos: Mokslinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1997.
44. Meffert S., Hegemann U. Polizeiliche Jugendsachbearbeitung im Kontext des JGG. - *Dvjj-Journal*, 2003, Nr. 1.
45. Michailovič I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Vilnius, 2001.
46. Michailovič I. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė Lenkijoje. – *Teisės problemos*, 2000, Nr. 3-4.
47. Myers D.G. *Psichologija*. Kaunas, 2000.
48. *Mokyklinis tarptautinių žodžių žodynas*. Kaunas, 1998.
49. *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius, 1984.
50. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius, 2007.
51. Nepilnamečių justicijos programos 2000-2002 m. ataskaita. Prieiga per internetą <<http://www.nplc.lt/sena/nj/index.htm>>. Žiūrėta 2009 03 10.
52. Petrulytė A. *Jaunesniojo paauglio socialinė raida*. Vilnius, 2003.

53. Pruin I. R. *Die Heranwachsendenregelung im deutschen Jugendstrafrecht*. Monchengladbach, 2007.
54. *Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės*. Vilnius, 2003.
55. Suslavičius A., Valickas G. *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius, 1999.
56. Švedas G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius, 2006.
57. Švedas. G. Baudžiamosios politikos tendencijos Lietuvos Respublikoje 1995-2004 metais. – *Teisė*, 2005, Nr. 56.
58. *Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis*. Vilnius, 2001.
59. Valickas G. *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius, 1997.
60. Vileikienė E., Gečėnienė S. *Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui*. Vilnius, 1999.
61. Vileikienė E. *Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: sociologinė analizė*. Vilnius, 2007.
62. *Vokiečių – lietuvių, lietuvių – vokiečių kalbų teisės terminų žodynas*. Vilnius, 1995.
63. Zalatorienė A. *Nėra – negali būti*. Vilnius, 1997.
64. Žukauskienė R. *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius, 2006.
65. Willkommen beim Jugendstrafgericht. Prieiga per internetą <<http://www.gerichte.bs.ch/jugendstrafgericht.htm>>. Žiūrėta 2009 01 24.
66. Wolf G. Strafe und Erziehung nach dem Jugendgerichtsgesetz. Prieiga per internetą <<http://www.strafrecht.euv-frankfurt-o.de/Strafe-und-Erziehun.2403.0.html>>. Žiūrėta 2008 11 17.
67. www.nplc.lt
68. www.teismai.lt